

MAGYAR MÚZEUMOK

2002/2

NYÁR

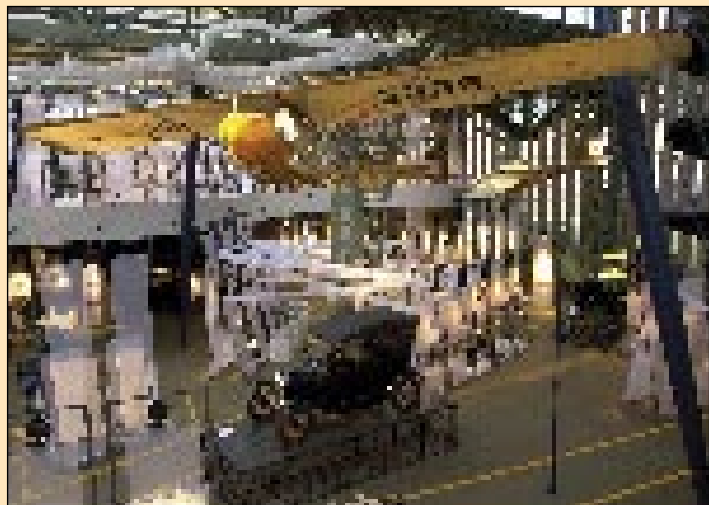
HUNGARIAN MUSEUMS

Volume 8 Number 2

SUMMER

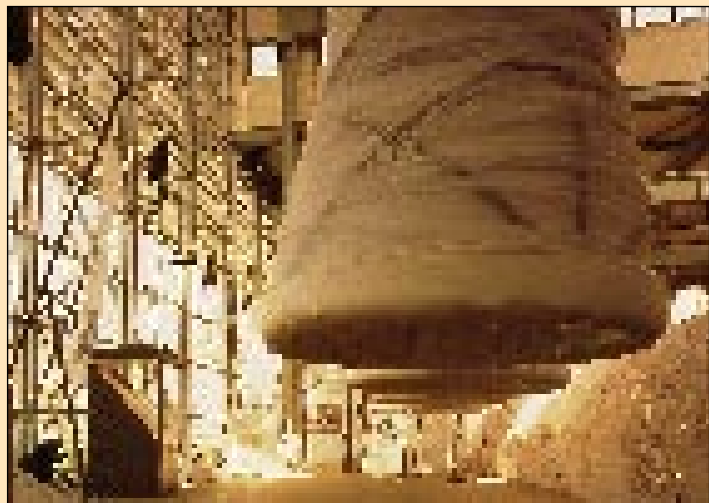
Képek az Álmodók álmodói – Világraszóló magyarok című kiállításból – Pictures from the exhibition "Dreamers of Dreams – World-Famous Hungarians"

*Ford T és Vöcsök
Ford T and Vöcsök*

*Maróti Géza Atlantisz makettje
Model of Atlantis by Géza Maróti
Fotók – Photos: Hapák Péter*

*A magyar nyelvjárások harangjai
Bells of the Hungarian dialects*

*Matematika
Mathematics*

*A kocs-i kocsiszekér
The cart from Kocs*

*Bányászat
Mining
Fotók – Photos: Batár Zsolt*

Kiállítási körkép Exhibitions

*Az Aquincumi Múzeum Vitae puerorum című kiállításának részlete
Details of the exhibition Vitae puerorum in the Aquincum Museum
Fotó – Photo: Tóth Csilla*

*A Néprajzi Múzeum viseletkiállításának részlete
Detail of the costume exhibition in the Museum of Ethnography
Fotó – Photo: Sarnyay Krisztina*

*A Marcali Múzeum Mesterek és műhelyek című kiállításának részlete
Detail of the exhibition Craftsmen and Workshops in the Marcali Museum
Fotó – Photo: Gózszy Gáborné*

*Az Aquincumi Múzeum Lyonban rendezett vendégkiállításának részlete
Detail of the exhibition of the Aquincum Museum opened in Lyon
Fotó – Photo: Kovács László*

Ebben a számunkban a magyar múzeumok éve alkalmából olyan jelentős kiállításokról és programokról is képet adunk, amelyek nem tartoznak szervesen a klasszikus értelemben vett múzeumi struktúrába. Mindenek előtt az elmúlt év decemberében megnyílt Millenáris Parkot mutatjuk be a legilletékesebbek, a megvalósításban közreműködők tollából, majd több vidéki létesítménnyel, rendezvényt ismerkedhetnek meg Olvasóink.

Miután a Millenáris Park sorsa a magyar muzeológiát kezdettől foglalkoztatja, célszerűnek látjuk az alábbi levélváltás szövegét közreadni.

Budapest, 2002. 06. 24.

Mizsei Zsuzsa

igazgató asszony

Millenáris Kht.

Tisztelt Igazgató Asszony!

A sajtóból értesültünk arról, hogy komoly formában felvetődött a Millenáris Park további hasznosításának kérdése. A Park eddigi funkciója és számos elhangzott ötlet alapján egyértelműen adódik az az álláspont, hogy ezt a kétségtelenül nagyon értékes területet kulturális, tudományos ismeretterjesztő céllal lehet és szabad a továbbiakban hasznosítani. Már a jelenlegi kiállítás is erősen épült a hazai múzeumokban őrzött anyagra, nemzeti kulturális örökségünk részét képező műtárgyakra.

Mindezek alapján úgy látjuk, hogy az intézmény további funkciójának meghatározásakor nem lenne szabad a múzeumi szakterület véleményét és munkáját figyelmen kívül hagyni. A hazai muzeológia átfogó szakmai szervezete a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület. Társaságunk képviseli a múzeumi szakma valamennyi területét, mint civil szervezet meghatározó szerepet játszik a szakmai közéletben.

Ezúton szeretném Igazgató Asszony részére felajánlani közreműködésünket és segítségünket a Millenáris Park további működési feladatainak meghatározásához.

Tisztelettel

Matskási István

elnök

Pulszky Társaság

Tisztelt Matskási István Úr!

Köszönöm levelét. Nagyon örülök, hogy mind Ön, mind pedig az Ön által vezetett társaság szívében viseli a Millenáris Park sorsát. Tájékoztatom, hogy a kormány szándékai szerint a Park valóban nemzeti kulturális centrum lesz. Egyetértek Önnel abban, hogy ezt a területet kulturális, tudományos ismeretterjesztő céllal hasznosítsuk.

Megtisztelő számomra, hogy a Park hosszú távú koncepciójának kialakításában, szándékaik szerint partnerként kívánnak közreműködni.

A közeljövőben tervezek egy beszélgetést a múzeumi szakma meghatározó egyéniségeivel, melyre nagy tisztelettel ezennel meghívom és várom. A résztvevők köréről és a megbeszélés helyszínéről és időpontjáról értesítem.

Megtisztelő figyelmét, érdeklődő támogatását megköszönve üdvözlettel

Budapest, 2002. július 2.

Mizsei Zsuzsa

ügyvezető igazgató

Millenáris Kht.

MAGYAR MÚZEUMOK

2002/2 Nyár

MŰHELY

Millenáris Park: Álmodók álmodói – Világraszóló magyarok 3
 Berkecz Mária: Kiállítás a valamikori Ganz gyár területén 4
 Árva Anita – Bajzáth Judit – Felföldi Zita – Katus Magdolna:
 Jöttem, láttam... győztem? 7
 Zentai Tünde: Új tájegység születik. Dél-Dunántúl a Szabadtéri
 Néprajzi Múzeumban 9
 Csorba Csaba: Gondolatok az esztergomi vár újabb
 műemléki helyreállításáról 11
 Sedlmayr János: Magyarországi középkori árkádok 14

VISSZATEKINTÉS

Kriston Vízi József: 100 éves a Kiskun Múzeum 16
 Kovács Gábor: Békés megye ezer éve 17
 Zsolnay László: A Szolnoki Művésztelep centenáriuma 18
 Szabó Júlia: Markó és a történelmi táj 20

SZÁMVETÉS

F Petres Éva: Gorsiumi programok 22
 Dávid Ágota: Egy kiállítás közművelődési elemzése 26
 KIS MÚZEUMOK A NAGYVÁROSBAN
 Ádám Ferenc: Az Erdős Renée ház 28
 Deme Péter: „Az év múzeuma 2001” pályázatról 30
 H. Bathó Edit: Gondolatok a múzeumok majálisáról 33

KIÁLLÍTÁSOK

Bencze Zoltán: A múlt rétegei 34
 Láng Orsolya - Szu Annamária: Vitae puerorum – Gyermekek mindenki (volt).
 Életmód kiállítás az Aquincumi Múzeumban 36
 Sedlmayr Krisztina: Félre gatyá, pendely. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban 37
 Tóth G. Péter: Ember, bőrbe kötve 38
 Lantosné Imre Mária: Új állandó történelmi-néprajzi kiállítás Bólyban 39
 Kapitány Orsolya: Néprajzi kiállítás a 30 éves marcali Városi Múzeumban 41

VISSZHANG

Gedai István: Szemléletkülönbségek az esztergomi várról 43

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Kócziánné Szentpéteri Erzsébet: Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságának három éve 44
 Kriston Vízi József: Esztergom mint híd. Magyar és szlovák
 múzeumi egyesületek kézfogása 45
 Dózsa Katalin: Un château pour un royaume. Kiállítás a Budai Vár történetéről
 Párizsban 46
 Facsády Annamária - Zsidi Paula: Romains de Hongrie. Időszaki kiállítás Lyonban 48
 Klug Ottó: Vendégkiállítás Selmechányán 50
 Szoleczky Emese: Selmechánya és környéke – muzeológus szemmel 51

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Selmeczi Kovács Attila: Múzsák kertje 55
 Kustár Rozália: Pamiatky a múzeá 2001/1. 56

KÖSZÖNTÉS

Cseri Miklós: Füzes Endre 70 éves 57

IN MEMORIAM

Balázs György: Csilléry Klára (1923-2002) 59
 Vargyas Gábor: Gémes Balázs (1939-2002) 60
 Cservényák László: Farkas József (1931-2002) 62

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI

E számunk szerzői 63
 E számunk szerzői 64

A címlapon
Id. Markó Károly: Pozsony látképe,
1830 körül. Részlet. Magángyűjtemény

On the cover
Károly Markó Sr.: The View of Pozsony,
circa 1830. Detail. Private collection
Fotó – Photo: Berényi Zsuzsa

A hátsó borítón
A bolyi magtármúzeum kiállításából:
német szoba és a kismesterségek
bemutatója

On the back:
From the Granary Museum in Boly:
German room and show of craftsmanship
Fotók – Photos: Lantos Miklós

MAGYAR MÚZEUMOK

**A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi
Egyesület folyóirata**
Lapalapító: Éri István

Megjelenik évente négyszer
VIII. évfolyam 2. szám, 2002. nyár

Főszerkesztő:
Selmeczi Kovács Attila

Szerkesztőségi titkár: Gönczi Ambrus
A szerkesztőség tagjai: Basics Beatrix,
Cséve Anna, Holló Szilvia Andrea,
Kriston Vízi József, Korsós Zoltán,
Wollák Katalin

Lapmenedzser: Deme Péter
A szerkesztőbizottság elnöke: Pintér János
A szerkesztőbizottság tagjai:

Bencze Géza, Dercsényi Balázs, Draveczy
Balázs, Kertész Róbert, Kócziánné
Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter

Fordítások: Gönczi Ambrus
Szerkesztőség:

1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
Telefon: 210-1330/155, fax: 210-1336

E-mail: pulszky@bot.nhmus.hu

Felelős kiadó: Matskási István

Nyomdai előkészítés: Stúdió 12 Bt.

Műszaki szerkesztő: Németh János

Színes feldolgozás: Stúdió 12 Bt.

Nyomdai munkálatok: Prospektkop Bt.

Felelős vezető: Racsó József

Előfizethető a kiadónál

(levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),

illetve postautalványon, csekkel vagy

átutalással az alábbi számlaszámon:

ABN-AMRO Bank 10200830-32323599

Előfizetési díj számonként:

egyéni előfizetőknek 700 Ft,

közületeknek 1000 Ft.

HU ISSN 1219-4662

Megjelenik a
**Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma** és
a **Nemzeti Kulturális Alapprogram**
támogatásával

HUNGARIAN MUSEUMS 2002/2 SUMMER

WORKSHOP

Millenarian Park: Dreamers of Dreams – World-Famous Hungarians	3
Mária Berkecz: An Exhibition on the Premises of the Former Ganz Factory	4
Anita Árva – Judit Bajzáth – Zita Felföldi – Magdolna Katus: I Came, I Saw, ... I Conquered?	7
Tünde Zentai: The Southern-Trans Danubia Region at the Open-Air Museum	9
Csaba Csorba: A Reflection on the Current Reconstructions of the Esztergom Castle Monuments	11
János Sedlmayr: Mediaeval Arcades in Hungary	14

RETROSPECTIVE

József Kriston Vízi: The Kiskun Museum is One Hundred Years Old	16
Gábor Kovács: Thousand Years of Békés County	17
László Zsolnay: One Hundred Years – The Artists' Colony in Szolnok	18
Júlia Szabó: Markó and the Historical Landscape	20

RECKONING

Éva F. Petres: Programs in Gorsium	22
Ágota Dávid: Analytical Presentation of an Exhibition	26
SMALL MUSEUMS IN THE BIG CITY	
Ferenc Ádám: The Renée Erdős House	28
Péter Deme: The "Museum of the Year 2001" Competition	30
Edit H. Bathó: Thoughts on the Museum Weekend	33

EXHIBITIONS

Zoltán Bencze: Layers of the Past	34
Orsolya Láng – Annamária Szu: Vitae puerorum – Everyone Was Once a Child Exhibitions on Lifestyle in the Aquincum Museum	36
Krisztina Sedlmayr: "Cast off linen trousers, shift". Exhibition in the Museum of Ethnography	37
Péter Tóth G.: Man, Bound in Skin	38
Mária Lantos Imre: A New Permanent Exhibition on the History and Ethnography of Boly	39
Orsolya Kapitány: An Ethnographic Exhibition in the Marcali Local History Museum	41

ECHO

István Gedai: Different Opinions about the Esztergom Castle	43
---	----

INTERNATIONAL RELATIONS

Erzsébet Kócziánné Szentpéteri: Three Years of the ICOM Hungarian National Committee	44
József Kriston Vízi: Esztergom, the Bridge – A Meeting of the Hungarian and Slovakian Museum Associations	45
Katalin Dózsa: Un château pour un royaume. Exhibition on the History of the Buda Castle in Paris	46
Annamária Facsády – Paula Zsidi: „Romains de Hongrie” – A Temporary Exhibition in Lyon	48
Ottó Klug: A Guest-Exhibition in Selmezbánya	50
Emese Szoleczky: Selmezbánya and its Surroundings – from a Curator's Viewpoint	51

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Attila Selmeczi Kovács: Garden of the Muses	55
Kustár Rozália: Pamiatky a múzeá 2001/1.	56

SALUTATION

Miklós Cseri: On the 70th Birthday of Endre Füzes	57
---	----

IN MEMORIAM

György Balázs: Klára Csilléry (1923-2002)	59
Gábor Vargyas: Balázs Gémes (1939-2002)	60
László Cserenyák: József Farkas (1939-2002)	62

NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY

Authors of this issue	64
---------------------------------	----

Millenáris Park: Álmodók álmodói – Világraszóló magyarok

Az egykori Ganz gyárterület a Lövőház utcában a magyar ipartörténet fontos terepe. Kormányhatározat alapján a területet – részleges bontásokkal – rehabilitálták. Olyan, egyszerre az ipartörténeti hangulatot és a korszerű kiállítást is szolgáló építészeti beavatkozásra került sor, amelyhez hasonlóakat világszerte „factory” néven neveznek. Magyarországon ez az első jelentős léptékű ilyen kísérlet. A kiállítási csarnokokban a magyar államalapítás millenniuma alkalmából tudomány-, technika- és kultúrtörténeti összefoglaló kiállítás nyílt. Elmondható, hogy az építészeti kialakítás megőrizte a Ganz történetének értékeit, tisztelte a hely szellemét, ugyanakkor mind a kiállító épület, mind a közpark rövid idő alatt rendkívüli népszerűsége tett szert. A sikerhez döntő módon járult hozzá az adott kiállításprogram.

A kiállítás úrt tölt be: tudományos, technikai és szellemi hozzájárulásunkat kívánja bemutatni az emberi civilizáció egészéhez. Több éves kutatómunka előzte meg az anyag konkrét formába öntését. A tudósok, szerkesztők, rendezők és a tervezők különféle elrendezésben próbálták megtölteni az egykori Ganz-gyár erre az alkalomra felújított két nagycsarnokát. A 13 ezer négyzetméternyi kiállítási területre fogható méret az 1896-os Ezredévi Kiállítás óta Magyarországon nem valósult meg. Az akkori kiállítás a teljes magyar műszaki, technikai, ipari, mezőgazdasági és művészeti teljesítményt áttekintette. A mostani kiállítás ennél jóval többre vállalkozik: ugyanezt az elmúlt 250-300 évre visszatekintve foglalja össze.

Az egykori városligeti kiállítás „főcsoportokat” alakított ki, és azokat a történeti vagy az új „modern stílus” architektúrájában megfogalmazott pavilon-palotákba rendezte. A mostani tervezőmunka során is fölmerült egy szabatos tudományos, technológiai tematika szerinti csoportosítás, de újra és újra kiderült, hogy sem az anyag rejtett, sem jól látható összefüggéseit nem képes ez a fajta „iskolás” rendszerezés a látogatók elé tárni. Az előkészületek első fázisában elgondolt pavilonos, ház-a-házban szisztémát ezért vetettük el a befejező szakaszban.

Olyan, a világ teljességét, az összefüggéseket inkább visszatükrözni kívánó, áramló térben nagyobb csoportokban gondolkodtunk, mint „A nyelv szelleme – Gondolkodási modellek” és „Az anyag kihívása – Felfedezések és eredmények” egységei. Előbbit a kisebb csarnokba, utóbbit a nagyobb csarnokba rendeztük. Egyáltalán, a tér üzenetének fontos szerepe van; ez az oka annak, hogy a matematikai gondolkodást, a zenét és az építészetet mint térben értelmezhető „műfajokat” kapcsoltuk össze.

A kiállítás a nyelvhez kapcsolódó gondolkodásformákkal indul: láttatni kívántuk azt a közös kin-

cset, melyet a beszélt és írott magyar nyelv és a jelképes nyelvek együttes elsajátításával és megismerésével mindannyian alapként kaptak azok a „világraszóló magyarok” is, akik később egy-egy szakterületen, itthon vagy a nagyvilágban megvalósították sokak álmát. Vagy éppen olyan látomást, víziót, amely nem következett az egymásra épülő részek tégláiból, hanem az intuíció lendületével soha nem gondolt újat eredményezett. Az első, kisebb csarnokban éppen ezt az ugrást kívántuk érzékeltetni a függőleges irányú, lüktető, szárnyaló térbeli formákkal, azt sugallva, hogy a tehetség nem ismeri a lehetetlent.

A második, nagy csarnokban az oktatási intézmények rendszerén és a középpontba állított Széchenyi István sokoldalú kezdeményező koncepciójának szellemén keresztül jutunk el az egyéni teljesítmények szerteágazó szövevényéhez. Ezt térben is érzékeltetni kívántuk azzal a horizontális kapcsolatrendszerrel, pulzáló, áttetsző szövevényvel, amelyet egyszerre merítettünk az idegsejtek mikrovilágából és a kozmikus méretű csillagrendszerek formavilágából. Maguk a kiállítási tablók, ragasztott üveg vitrinek is áttetszőek, a belőlük alakított organikus-geometrikus egységek egyszerre zártak és nyitottak. Ez az elrendezés a szakterületek zárt világa helyett nyitott halmazként kezeli az anyagot, amelyben megsejthetők az egyes diszciplínákön átívelő kapcsolatok, tudomány és kultúra kölcsönhatásai, az egy alkotó személyben vagy egy család tevékenységében megmutatkozó sokszínű fogékonyság. Elég itt a Than, a Hell, az Eötvös, a Simonyi, a Bolyai vagy a Goldmark családra, a Zsolnayakra vagy önmagában a Széchenyiekre utalnunk. Többben is egyszerre a legkülönfélébb területeken alkottak jelentőset – gondoljunk Kempelen Farkasra, Born Ignácra, Mihály Dénesre, Bartók Bélára vagy Erdély Miklósrá. A megismerést az alkotó személyiséghez kötöttük, a legtöbb egységben kiemeltünk egy-egy alkotó nagyságot és/vagy egy-egy jelentős alkotást. Ugyanakkor a Széchenyit befogadó központi Fórumon össze is foglaljuk a kiemelt témaköröket és azok határon átívelő összefüggéseit.

A tárlat közel 30 tematikai egységre tagolódik. Ezek a részek általában nemcsak egy-egy szakterületet ölelnek fel, hanem ehhez, illetve egymáshoz különböző szálakon kötődő, tártható más körökre is kiterjednek. Minden csomópontba tartozik egy ún. fekete doboz, amelyben további információkhoz juthat az, aki a bejárható sárga burkolati jelekkel kitűzött főút mentén látottakon, hallottakon túlmenő ismereteket óhajt szerezni. A dobozokban a tájékozódás több szintje tárul fel előttünk: a falakon körben ún. kutatóképek vannak – olyan nyers állapotukban, ahogy ezeket egy könyvtárból, levéltárból, gyűjteményből be lehet szerezni.

Rendezetlen állapotuk mintegy a munka kiinduló fázisát, illetve a tárgykör szerteágazóságát is jelzi. A falon körbefutó világító dia-képek kifüggesztett nagytáblákkal tanulmányozhatók. A térben elhelyezett képernyőn pedig mindig a témakörhöz tartozó videóklip fut. A dobozokba állított érintőképernyős számítógépből az érdeklődő a tárgykörhöz gyűjtött különböző dokumentumokat hívhat elő. Aki leülve, hosszabban akar böngészni, annak ajánlható a kijártnál található elektronikus könyvtár meglátogatása.

A gépies interaktivitás helyett olyan elrendezési ötleteket, játékos – a kisiskolásoktól a szakemberig ívelő skálán –, egyaránt mindenkinek izgalmas és információgazdag ráismeréseket kínálunk, amelyeket inkább humán interaktivitásnak neveznénk. Célunk nem egy kötött program megismertetése, hanem a látogató elgondolkodtatása. Bízunk abban, hogy a látvány poétikus nyitottsága segít megsejteni a titkot, azt a mindenki által önállóan megfejthető rejtélyt, hogy mi az oka annak, amit a világ így fejez ki: „magyar lelemény”.

Itt szeretnénk megköszönni a több száz kutatónak, szakértőnek, intézménynek, múzeumnak és magángyűjtőnek a közös munkát és segítséget, és velük együtt kívánunk Önnek/Neked, Kedves Látogató, tartalmas kiállításbejárást.

Eleőd Ákos
építész-főrendező

Szegő György
építész-látványtervező

(A közreadott szöveg a júniusban elkészült 64 oldalas kiállításvezető előszava.)

Millenarian Park: Dreamers of Dreams – World-Famous Hungarians

According to a governmental decree the site of the former Ganz factory was rehabilitated and a new exhibition was opened in the great halls presenting the scientific, technical, and intellectual contribution of Hungarians to the human civilization. Such an exhibition with 13 thousand square metres had last been opened in 1896, when the Millennial Exhibition covered all the current technical, industrial, agricultural and artistic achievements of Hungary. This new exhibition in this sense tries to achieve more: it looks back on 300 hundred years of Hungarian ingenuity. The designers of the exhibition wanted to create spaces which could reflect the wholeness of the world and arranged the sets, such as „The Spirit of Language – Models of Thinking”, „The Challenge of Substance – Discoveries and Results”, according to the intention mentioned above. The exhibition with its innumerable objects and documents displayed in two big halls can be divided into 30 units, which cover not only certain fields of sciences but offer other special information connected to them. The aim of the curators and designers was to make the visitors think and feel the secret of the certain thing which is called „Hungarian ingenuity”.

Kiállítás a valamikori Ganz gyár területén

Berkecz Mária

Alapötlet

A magyar szabadalmak alapján is dolgozó Ganz gyár hosszú évtizedeken át nemzetközi hírnévnek örvendett. Területe a privatizáció óta megoldatlan volt. A termelés Tápiószelére történő áttelepítése után vált lehetővé a gyártelep új funkciójának kialakítása. A környék lakói remélték, hogy a mintegy 5 hektárnyi terület számukra kedvezően nyer megújulást. A Ganz gyár is mind épületeiben, mind egyes gépeiben ipari műemléknek számít.

Európa szerte ismert jelenség, hogy a valamikori település szélén létesült gyárakat a élet túlnövi; a zajos, szennyező ipari termelés, esetenként elavult gyártási technológiával nem kívánatos már a város belső értékes területein. Több nemzetközi előkép is adott példát a Ganz funkcióváltásához: a párizsi La Villette, a londoni Tate Modern, a német Deutsches Museum.

A millenniumi tiszteletre tervezett országos kiállítás, mely a magyarok alkotókedvének, a tudomány és a technika, a művészetek és a sport terén elért eredményeinek bemutatását tűzte ki célul, helyszínt keresett. A Ganz gyár területe tűnt a legalkalmasabbnak. A hely szellemét így lehetett megőrizni, a Ganz alkotóinak, mérnökeinek is emléket állítani.

Kormányhatározattal, állami finanszírozással valósulhatott meg a terület környezeti

károktól való mentesítése, átépítése egységes koncepció alapján, amikor is az ipari műemlékvédelem alatt álló épületrészek megmaradtak, az új funkciók ellátáshoz új épületrészek létesültek, együttesen valami meglepően újszerűt alkotva. A tér a területrendezési terveknek megfelelően a főlöszlegesnek ítélt tömbök lebontása után kinyílt, és egy európai színvonalú, a kiállítás szellemiségéhez igazodó, a kreativitást ösztönző parknak adott helyet.

Az építészeti koncepció alapelve az volt, hogy az értékes és megtartható épületek, épületrészek korszerű térformálással és igényes kialakítással váljanak a jövőnek szóló üzenetet hordozó kiállítás és rendezvény-program méltó környezetévé. A koncepció-alkotás egyik legnehezebb feladata a megtartandó és elbontandó épületek kiválasztása, a vonzó térarányok, téralakítások meghatározása volt.

A védett épületrészekhez tisztelettel nyúltak a tervezők, megtartották egyedi karakterüket, amihez harmonikusan, ám markánsan elkülöníthetően illeszkednek az új kiegészítések.

A kiállítás szellemisége

A feladat – olyan kiállítás megszervezése, melynek célja a magyarság alkotókedvének, leleményességének, kreativitásának bemutatása, tudományos és műszaki újítások, találmányok, szabadalmak, új eljárások, eredeti alkotó gondolatok, és azok gyakorlati megvalósulásának nagyszabású bemutatása – mindenképpen egye-

dülállóan kihívó és példa nélküli volt. Az 1896-os millenniumi kiállítás, mint összehasonlítási alap felmerülhet. Alapvető különbségek azonban nyilvánvalóak: az 1896-os kiállítás az adott kor legmagasabb szintű ipari eredményeit, termékeit mutatta be, a mai ipari vásárok elődjeként.

A 2001. év kiállítása ezzel szemben történeti szemléletben a szellemi eredményeket, a tudományos, technikai, kulturális teljesítmények kiemelkedő személyiségeit, és magukat a találmányokat mutatja be. A legfontosabb mégis az, hogy a kiállítás műfaját tekintve is újszerű: nem a hagyományos szemlélet alapján megfogalmazott hangvételt, a ma elérhető technikát csak módjával alkalmazva, játékosan oktatva, a nézőt szellemi interaktivitásra ösztönözve épül.

Az alkotókat, az újszerű gondolatok kitalálóját a valóságtól kissé „elemelve”, könnyedén kívánja a kiállítás bemutatni. Hagyományos márvány vagy bronz szobor hangulatú emlékkiállítás nem is lenne méltó az eredeti gondolkodásukhoz. Ezért volt bátor a kiállítás rendezője Sajdik-karikatúra csoportképpel indítani a kiállítást.

Az előkészületek

Az ország szinte minden múzeumát, archívumát, magán- és közgyűjteményét, intézetét, könyvtárát felkeresték a Millenáris Kht. kollégái, hogy azonosítsák a kiállításban megjelenítendő tárgyakat, anyagokat, szabadalmakat. Az előkészítési munkák során 628 szakértőt kért fel a Millenáris Kht., hogy vegyen részt ebben az átfogó gyűjtésben, és segítsen leszűkíteni az anyagot a kiállítás szigorú szempontjai szerint, azaz a kiállítás csak magyar szabadalmat, újszerű eljárást, nemzetközileg is elismert teljesítményt jelenítsen meg. Néha ezen szempontok érvényesítése éles szakmai viták tüzeiben történt meg, elismert szakmai témavezetők irányításával. A reálterületeket *Gazda István*, a technikatörténetet *Sipka László*, a humán területet *Frank Tibor*, a zenei részt *Selmeczi György*, az agrárium területét *Estók János*, a sport témát *Dobor Dezső* fogta össze.

A kiállítandó tárgyak nagyobbik részét múzeumokadtákát haszonkölcsön szerződés keretében. A műtárgyak biztosítási értékét a gyűjtemények határozták meg, ezután került sor a biztosítási szerződés megkötésére. Ahol szükséges volt, a Millenáris Kht. állta a restaurálási költségeket az adott gyűjtemény szakembereinek felügyeletével (pl. Magomobil restaurálása). Magángyűjtők is hozzájárultak a kiállítás tárgyi anyagához (pl. Ford T-modell, Szent István Patika). Néhány tárgyat a Millenáris Kht. készíttetett el múzeumi szakértők bevonásával és felügyeletével (pl. kocsis-kocsis-szekér, Kempelen beszélgépe).

Minden tárgynál feltüntetésre került a tárgy tulajdonosa, a kölcsönadó gyűjtemény neve. A múzeumok, gyűjtemények megkapták a tárgya-

A főbejárat a tetőkerttel – The main entrance with the roof garden

Fotó – Photo: Teszár Ákos

ikről készített digitális fotókat CD-romon. Ez állománykímélő kutatómunkát tesz lehetővé számukra a továbbiakban.

A kiállítás építése

A kiállítás építése 2001 szeptemberében indult meg, a legnagyobb, B jelű csarnok műszaki átadása után. Az építési munkákat természetesen megelőzte egy 2001 áprilisában lezárult tendereljárás, amely során a megépítés feladatát az erre a célra alakult Millenáris Kulturális Produkció Rt. nyerte el. Több alvállalkozó bevonásával éjjel-nappal folyt a kiállítás építése, hogy az építkezés elhúzódása miatti késedelem csökkenjen. Ténylegesen három hónap alatt épült meg a kiállítás.

A kiállítás egységes stílusban épült Szegő György organikus látványtervei szerint, Eleőd Ákos főrendező irányítása mellett. A kijelölt vagy ajánlott útvonalon sárga szaggatott vonal vezeti a látogatót. Az egyes csomópontok fekete dobozai (információs dobozai) tetején az adott téma sziluettje jelzi a bemutatandó témakört. Az egész kiállítás nagybetűs szövegét témánként más színezésű óriási selymekre nyomtatták, amelyeket vastraverzekre feszítettek. Az egységesség, áttetszőség, az egybetartozás érzését tüll feltekerése, a kiállítás egybeszővése adja. Ezeket érdekes, villódzó, színes fényjáték programozásával tették élővé, lüktetővé. Ez az élő lüktetés emlékeztet a pókszerű látványelemekben is az agyműködésre, a minden mindennel összefügg gondolatra.

Az ünnepélyes megnyitó 2001. december 17-én volt.

A kiállítás

A kiállítás, melynek tervei az MTA Magyarország képe elnevezésű stratégiai kutatási programja ajánlásai nyomán formálódtak, Magyarországot mint a problémamegoldó gondolkodás, a találékony személyiségek hazáját; a magyarokat mint sokoldalúan tehetséges, eszes és az újítás iránt fogékony népet mutatja be. A Millenáris Kht. által megszervezett és létrehozott kiállítás *Álmok álmodói – Világraszóló magyarok* címmel 23 témakörben összegzi a magyar alkotók által létrehozott alkotásokat, eredményeket, kimagasló teljesítményeket, nemzetközi színvonalú szabadalmakat. A témakörök az iskolákban oktatott tárgyak többségét érintik, és újszerű megfogalmazásban, főként a gondolkodás fontosságát, eredetiségének jelentőségét emelik ki. A kiállítás anyagának időhorizontja mintegy 300 év, a tudománytörténet bemutatására tökéletesen alkalmas a szinkronszemlélet alkalmazásával is. A Millenniumi Kiállítócsarnok vetítőtermei önálló foglalkozások megtartására is szolgálnak, tudományos vagy tudománytörténeti filmek levetítése után rendhagyó oktatási órát lehet tartani, és/vagy az adott témakörhöz kapcsolódó konkrét találmányokat megnézni, szemléltetés alapján megérteni.

A nagy mennyiségű információt három szinten

Látványkép az agórával – View with the Agora
Fotó – Photo: Hapák Péter

adagolva, minden látogató egyéni érdeklődésére építve, befogadóképességét nem meghaladóan nyújtja a kiállítás. Az első szint maga a tárgy, amely látványával fogja meg a nézőt. Egyes tárgyak megfoghatóak, a féltve őrzött tárgyakat érzékelővel, riasztóval ellátott üveges vitrin védi. A második szint a speciális technikával selyemre nyomtatott információ, kép és szöveg a személyiségről és a tárgyról vagy találmányról. Ez az információ nagyon szikáran fogalmazott, néha kevésnek is tűnhet az egyes személyiség tekintetében, de minden megjelenített alkotót kiegyensúlyozott stílusban, arányosan kellett bemutatni. A harmadik szint az ún. 23 fekete doboz (info-box), ahol érintőképernyős számítógép segítségével lehet mélyebb, alaposabb tudáshoz jutni. Mindenki a saját érdeklődésének megfelelően tölt el több-kevesebb időt az egyes fekete dobozokban.

Minden témakörben egy-egy kulcsfigurát emel ki egy üvegtárló, a személyiség életének, munkásságának rövid ismertetésével. Ahol az adott téma kívánja, hangzóanyagok is segítik az ismeretek könnyed elsajátítását: a magyar nyelvi csomópontban nyelvjárásokkal ismerkedhet meg a látogató, a zenésszínház területén „súgólyukakba” ülve lehet az archív felvételeket meghallgatni, valamint a zenei rész Magyarország zenei térképével várja a látogatót, aki kedvére választhatja ki, mely terület táncát, zenéjét és képi világát akarja megismerni a hatalmas kivetítő segítségével. Játékos elem az Irinyi előtti gyufa és az Irinyi-féle biztonsági gyufa hangjának összehasonlítására alkalmas óriási gyufadoboz, melyben egyszerre 4-5 ember éli át ezt a hangeffektust.

A kiállítás középpontja a B épület emeleti teraszáról a látogató elé nyíló agora, innen futnak

szét az utak, vagy ide érnek vissza, itt kerülnek összegzésre témánként a magyarok által elért sikerek: pl. az energetikában, az autóiparban. Itt olvashatók a magyar nevek a holdon, a földrajzi helyeken, a csillagászatban. Az agora találkozós és pihenőhely egyszerre, máskor tudományos vitafórumok, előadások helyszíne.

A kiállítás kijáratánál elektronikus könyvtárban kutathat a látogató. A kiállításához megírt szakanyagok, kutatóképek digitális változata áll rendelkezésre a számítógépeken. Számos CD is ad további ismeret, melyek részben a szerveren vannak tárolva, részben a polcra lehet elkérni azokat. Kis kézikönyvtár is várja a már visszatérő kutatókat, a betérő látogatókat.

A kiállítás területén tilos dohányozni, de a tetőkert mind a dohányosokat, mind a pihenni, levegőzni vágyókat kis növénybemutatóval várja: zöldek a veteményeskertből (borsó, saláta, retek, paradicsom, hagyma), gyógy- és fűszernövények (menta, nadálytő, levendula, citromfű), szántóföldi növények (zabos bükköny, tönkölybúza, kukorica, köles) kerülnek a városi ember közelébe, talán még sosem látta ezeket természetes megjelenésükben.

A B csarnokba vezető folyosó mentén alföldi gyepek társulás teszi próbára a látogatót, vajon felismeri-e, megtalálja-e a feliratok szerint a cicakarkfívet, a mocsári gólyahírt, komlót, az ökrfarkkórót?

Az információ átadását szolgálja a magyar, német, angol, francia sétáló CD is, amely a bejáratnál bérelhető, és végigvezeti a látogatót a kiállításon. A kiállítás boltjában ez a hangzó-CD meg is vásárolható. Közel a sétáló CD anyagát adja vissza – magyar, német, angol és francia nyelven – az a prospektus, mely képekkel gazdagítva emlékeztetőként, emlék-

ként megvásárolható és hazavihető. A kiállítási ún. zászlók, a selyemnyomott információhordozók szövege fordítás alatt áll, és hamarosan kétkötetes katalógusként elérhető lesz.

A kiállítás szerkezete

A Millenáris Kiállítócsarnok két épülete egyben két önálló tematikus egység. A *D épület* a szellemi alapokról szól; a nyelvről és a nyelvhez kapcsolódó alkotásokról, valamint a térbeli gondolkodás meghatározó területeiről: az építészetről, a zenéről, a matematikai logikáról. A látványelemek vertikális irányba viszik a szemet, a gondolkodás térben történő megvalósulását érzékeltetve. A *B épület* a bemutatott szellemi alapokra épülő értékteremtést példázza, témakörönként dolgozva fel kiemelkedő személyiségek életútját, találmányait, sikereit. A látványelemek horizontálisan fogják össze a tárgyi formában megvalósult szabadalmakat, gondolatokat a legkülönbözőbb témák között.

D ÉPÜLET

Földszint: Nyelv-Tan – a világot teremtett szó, szótárak, fordítások, filmszinkron; Nyelverterítők – nyelvteremtő magyar írók; Irodalmi kávéház – jelentős irodalmi folyóiratok és szerzőik; Hang-alakok – beszélőgépek, beszédszintetizátorok, magyarok és a könyvnyomtatás; Játékszínek – színházi nagyságok és alakítások; Dalszínházak – az opera, operett, musical és a táncművészet személyiségei.

I. emelet: Megfagyott zene – építészek; Hangmesterek – hangszerész műhely – hangszerkészítés, zene őstörténet; Logikai gondolkodás – geometria- és matematikatörténet. Bolyai Jánostól Rubik Ernőig.

II. emelet: Hangmesterek – a magyar zenei élet kiválóságai.

Kilátó: Bartók Béla.

B ÉPÜLET

Földszint: Vizuális kihívások – képző- és fotóművészet; Fénnyel írt történetek – fejezetek a filmtörténetből; A bányák titkai – a magyar bányászat kiemelkedő személyiségei, iskolái, teljesítményei; Vasakat – kohászat, öntészet, hidak; Hírvivők – a magyar telefónia, távközlés, tv-, rádió-, fotótechnika és optika történetéből; Gondolkodó gépek – fontos magyar számítástechnikai lelemények; Élmezőny – a kiemelkedő magyar sportteljesítmények; A föld gyümölcsei – szemelvények az állattenyésztés, állategészségügy, növénytermesztés, erdőszet, szőlészet, borászat, mezőgazdasági gépgyártás, élelmiszeripar, botanika és zoológia területeiről; Folyam-örök – vízügy, vízgazdálkodás; Széchenyi István – „A legnagyobb magyar”; A hely szelleme – a Ganz gyár története, korszakalkotó munkatársai; Műhelytitkok – a magyar ipartörténet meghatározó jelentőségű gyárai, műhelyei; Villanydelejes talányok – arcképek és találmányok a magyar villamosság történetéből;

Gyerekek a világhálón – Children on the web

Fotó – Photo: Molnár Beatrix

Legyőzött távolság – közlekedés úton, sínen, vízben és a levegőben.

Emelet: A tudás birtokbavétele – a magyar közép- és felsőfokú oktatás történetéből, jelentős iskolák, tanárok, tanítványok; Földre szállt kalandok – Eötvös Lorántól a magyar felfedezőknél és expedíciókon át a térképészet nagyjaiig; Vegyérték – fejezetek a magyar kémia és vegyészet történetéből; Atom mágia – magyar szereplők az atommag-kutatásban; Elemi erők – jelentős magyar fizikusok; Földi jók – híres-neves ételeink, italaink; Túl a gravitáción – az úr magyar kutatói itthon és külföldön; Kármán Tódor; A végtelen felfedezői – a csillagásztörténet kiemelkedő magyar személyiségei; Gyógyír – magyar lelemények a gyógyszerészetben; Pezsgő fürdők – vízgógyászat; Ép test – a magyar gyógyászat korszakos alakjai; Ép lélek – a lélek magyar bűvárai.

A kiállítás első részében, a D épületben sárga vonal vezet a látogatót. Ez a javasolt haladási irány. A B csarnokban már alternatív úton haladhat a néző, az agóra, a központi hely mindenképp tájékozódó pont, a nagy X formájú főútvonalak visszavárják a letérőket.

Tudományos és kulturális előadások

A kiállítás témáihoz kapcsolódóan a hét minden napján tematikus beosztás szerint tudományos ismeretterjesztő előadások zajlanak. Hétfő – agrárium, kedd – technikatörténet, szerda – természettudomány, csütörtök – sport, péntek – humán témáiban. A jó egyórás előadást mindig vita, beszélgetés követi, néha hosszabb ideig, mint az előadás maga. Lassan kialakul az érdeklődő törzsközönség, egy sajátos szakmai műhelyt alkotva. A kiállítási tér zeneszalonjában meghitt beszélgetéseket szerveznek neves művészekkel, kis kamaraprodukciónak adnak elő a nézők gyűjteményében.

Együttműködések

Az Oktatási Minisztérium az Arany János Tehetséggondozó Program keretén belül mintegy 900 tanuló kiállításlátogatását szervezi meg. Az érkező csoportok rövid diavetítésben ismerik meg a hely történetét, az építkezést. Majd tudományos előadást kapnak a kiállítás egy-egy témájához kapcsolódóan. Csoportokban, vezető segítségével ismerik meg a kiállítás anyagát. Ebéd és fénykép, csoportkép elkészülte után tesztben mérik fel tudásukat a kiállításról. Könyvjutalomban részesül az első két csapat. A személyre szabott ismeretátadás a remények szerint néhányukban ténylegesen felébreszti a tudás vágyát egy-egy téma iránt.

A nyári szakmai táborok számára az egyes témák kiváló terepet adnak. Például egy irodalmi tábor résztvevői a magyar irodalom, színház és zenés színház, film kiemelkedő alakjaival, alkotásaival ismerkedhetnek meg.

Mérnök napok keretében a II. kerület mérnökei, valamint a nyugdíjas mérnökök nézték meg együttesen a kiállítást, majd hosszasan megvitatták a kiállított és nem kiállított tárgyak jelentőségét.

Szervezés alatt van egy pedagógus továbbképzési program. A pedagógusok számára a több terület egyszerre történő áttekintése egyfajta szinkronszemlélet kialakulását segítheti elő, amikor is egyszerre lehet az adott korban létrejött találmányokat, eredményeket szemlélteni. A technika- és tudománytörténet oktatására ötletadóként szolgálhat a kiállítás.

Adatok

A Millenáris Kiállítócsarnok 12.800 négyzetméteren (60.000 légrétegméteren) ad helyet a kiállításnak.

689 személyiség és 290 műtárgy kerül bemutatásra.

A kiállítás tartalmi előkészítése közel három évig tartott.

628 szakember vett részt a technika- és tudománytörténet, a természettudományok, a humán tudományok és a művészetek legkülönbözőbb területeiről: akadémiai és egyetemi professzorok, tudományos szakértők, fotó- és filmkutatók, muzeológusok, szerkesztők és kiállítási szakemberek.

250 múzeum, intézmény, magángyűjtő segítette a munkát.

430 olyan tartókeret készült, melyekhez a speciális nyomdatechnikával – selyemfotózással – készült bemutatótáblákat rögzítették.

950 db – 600 kW összteljesítményű – lámpa világítja meg a kiállítóteret. A világításhoz és a vezérlésekhez 25.000 méter kábelt építettek be. A fényeket vezérlő több mint 500 áramkörös rendszer – amit a New York-i Metropolitanban, Las Vegas-ban és San Francisco-ban is használnak – az első ilyen rendszer Magyarországon.

A 23 látványtárban, a fekete dobozban (info-boxban) 11.000 fotóból kiválogatott kutatóképek, diák láthatók, melyeket nagyítóval közelről is lehet tanulmányozni.

A fekete dobozban (info-boxban) 23 érintőképernyős monitor ad információkat: életrajzokat, adatokat, kapcsolódásokat.

32 – a kiállítás különböző pontjain elhelyezett – monitoron további képanyag látható.

6 vetítő filmjei kiemelt témaköröket ölelnek fel.

Az információs rendszer a XXI. század informatikáját testesíti meg: olyan merevlemez tárolóról működik, ami kiállítási használatban példa nélküli Magyarországon.

A kiállítás 2001. december 17-én nyílt meg és 2002. májusáig 350 ezer látogató kereste fel.

A témák előkészítésére felkért szakértők: Gazda István – reál területek, Frank Tibor – humán területek, Éri István – kézműves- és ipartörténet, Sipka László – technika- és ipartörténet, Vámos Éva – muzeológia, Estók János –

agrárium, Selmecei György – zene, Dobor Dezső – sport, Varga János – vizuális anyagok (film, fotó, plakát).

A kiállítás munkatársai: Eleőd Ákos – kiállítás-főrendező, Szegő György – látványtervező-művészeti vezető, Kirchkeszner Ágnes – kiállítási főtájkár, Árvai György – a kivitelezés művészeti vezetője, Bogár Róbert – kiállítás-tervező, Kovács Yvette – látványtervező asszisztens, Klacsmann Péter – kiállítási igazgató.

Szerkesztők: Barda Beáta, Benedek Nóra, Gáspár Mária, Gyergyák Katalin, Hapák Péter, Hajdu Eszter, Kispéter István, Oláh Ildikó, Somlyódi Nóra.

Összegezés

Első alkalommal valósult meg nagyszabású összegzés a múlt és a jelen technikai, tudományos, szellemi és kulturális eredményeiről. Elsőként ez a kiállítás alkalmazza a multimédiás eszközöket és az oktatás nem hagyományos módszerét. A régi és új épületelemek együttese, jól sikerült ötvözése és kontrasztja olyan térélményt ad a látogatóknak, amely önmagában emlékezetes és gondolatfelszabadító. Az *Álmok álmódói – Világraszóló magyarok* című kiállítás megtekintése legalább két órát vesz igénybe – az eligazodást 38 munkatárs segíti –, de aki egyszer eljön, többször is visszalátogat, mert a kiállítás célja az, hogy a magyar alkotóelme sikereinek ez ideig páratlan arányú bemutatásával büszkeséget ébresszen és ösztönzést adjon a mai nemzedéknek, felkeltve bennük az alkotás vágyát.

Lásd még – See also: Borító 2 – Cover 2

An Exhibition on the Premises of the Former Ganz Factory

The Ganz Factory used to produce machinery but its premises in the heart of the capital were not suitable for this function any more, so after its privatisation the factory was moved to the country while the

5-hectare site was declared an industrial monument. The place was given a new function: a large park and a cultural centre, the Millenáris Park, is dedicated to the millennial celebrations of Christian Hungary.

A new exhibition was set up to represent the creative spirit and the scientific, technological, artistic and sports achievement of world-famous Hungarians. The purification of the land and the reconstruction were financed by the state. The exhibition was intended to reflect the original, creative, innovative and inventive ideas which led to several inventions, patents, discoveries and procedures, all initiated by Hungarians. The concept was unconventional and innovative as well, involving as little modern technology as possible, preferring the stimulation of a kind of playful, intellectual inter-activity. The preparation stage involved almost all the museums, archives, libraries, public and private collections in Hungary, employing 628 experts to select and define the exhibits. The building of the exhibition started in September, 2001 and it was completed in three months. The design is also new and surprising: light effects, information printed on large colourful silk banners etc.

It takes at least two hours to walk through the exhibition halls. The 23 subjects are organised in two units: in the first building the intellectual foundations are represented, like the language, music, mathematics and three-dimensional thinking. The second part is on creating new values based upon the intellectual foundations. The topics comprise most of the school subjects and emphasise the importance of original thinking. The time span of the exhibition is nearly 300 years. The immense load of information is presented to the visitors at three levels. The first level is the object in itself. (You can even touch some of them.) The second level is information in words and pictures about the object and the personality of its creator. The third level is the network of 23 info boxes with touchscreen computers where visitors have an access to more profound and detailed knowledge. CDs, traditional books and brochures in stock of the electronic library are also there to help visitors. A „walking CD” in four languages can be rented to be your guide along the exhibition. You can also buy books, CDs, and there is space for leisure as well. A series of lectures accompanies the exhibition, followed by discussions and chamber music. The most important long-term objective of the exhibition is to set an example for younger generations, stimulating their creative spirits and let them be proud to be Hungarians.

Jöttem, láttam... győztem?

Árva Anita – Bajzát Judit –
Felföldi Zita – Katus Magdolna

Mondjuk ki nyíltan, a bemutató (és nem kiállítás, ahogyan a szervezők megnevezik) legyőzött minket. Mind fizikailag, mind szellemileg próbára tett a hatalmas tér, a sok szöveg, az információáradat, a videófilmek végtelen hosszúsága, a sok-sok téma. Nem is lehetett, nem is lehet egyszerre befogadni mindezt. Ezt egyébként jelzik az alkotók kiállításvezetőjükben is: „Természete-

sen itt csupán szellemi ívek felvázolására nyílik lehetőség...gondolni kellett a látogatók befogadó-képességére, rendelkezésre álló idejére is”.

Szigorúan szakmai, azaz a kiállítás tartalmára vonatkozó kritikákat nem érdemes megfogalmazni, hiszen a válogatást tudományos szakértők, múzeumok tekintélyes stábjá végezték el. Hogy milyen a tárlat kiállításrendezési, belső-építészeti, művészeti szempontból, döntsék el a kiállítás-kritikusok. (Egyetlen megjegyzés, kár, hogy a neuronokat formáló elemek nem működnek.) Mi csupán arról szeretnénk írni, hogy milyen

a bemutató használhatósága, a közönség mit lát, hogyan látja, eljut-e hozzá az üzenet?

Önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy vajon kinek szól és miről szól ez a „kultúrtörténeti tárlat”? Legjobb, ha idézzük a kiadott sajtóanyagból: „A millenáris kiállítás célja a magyarság alkotókedvének, leleményességének, kreativitásának bemutatása, tudományos és műszaki újítások, találmányok, szabadalmak, új eljárások, eredeti alkotó gondolatok s azok gyakorlati megvalósulásának bemutatása révén. A kiállítás Magyarországot mint a problémamegoldó gondolkodás,

a találékony személyiségek hazáját, a magyarokat mint sokoldalúan tehetséges, eszes és az újítás iránt fogékony népet mutatja be.... A kiállítás kifejezett célja, hogy az alkotó személyiségeket középpontba állítva, a magyar alkotóelme sikereinek, az alkotási folyamat eredményeinek ez eddig páratlan arányú és teljesen újszerű bemutatásával büszkeséget ébresszen, ösztönzést adjon a mai nemzedékeknek, felébressze az alkotás vágyát.”

A célközönség elég széles: a „mai nemzedék”. Ott jártunkkor sokféle látogató fordult meg a csarnokban: gyerekcsoportok, családok, idősek, turisták stb., tehát a tág értelemben vett mai nemzedék. S mivel az alkotók maguk is a játékoskosságot és a meseszerűséget mint eszközt és formát választották (ld. kiállításvezető), maradjunk mi is meg ennél. Helyezkedjünk a látogatók szerepébe, s lássuk az ő szemükkal a tárlatot.

A *kiművelt értelmiségi*. Izgatottan vártam tavaly decemberben, mikor nyitja meg a kapuit a már régen készülődőben lévő kiállítás. Újságolvasó és érdeklődő ember lévén, kíváncsi voltam, vajon e tág és sokszínű témát hogyan tudják befogadhatóan, érthetően tálalni a rendezők. Ugyanis meg kell vallani, hogy igen merész vállalkozásnak tartom ezt a bemutatott nagyjainkról. Az bizonyos, hogy nincs még egy fórum az országban, melyen „világraszóló magyarok” ily nagy számban gyűlhetnének össze, ahol elmondhatnák, miért kell büszkének lennünk arra, hogy ők is e kis nemzet szülőttei, ahol az innovatív elme találkozik a felfedezővel, a gondolkodó az alkotóval.

Az épületbe bejutottam, és nem kellett másokhoz dörzsölődve végighaladnom a „sárga úton”, noha tartottam ettől. De az a töménytelen mennyiségű információ! Sajnálatomra nem tudtam mindent befogadni, pedig megpróbáltam. Úgy éreztem magam, mint a sivatagi utazó, aki hosszú időn át szomjazik, de amikor az oázisba ér, nem tud sokat inni, ha mohón nekiesik a víznek, csak rosszul lesz tőle. Itt sem szabad mohón inni a vászonra írott szavakat, a fekete dobozba rejtett plusz információt, mert akkor nem „jóllakottan”, hanem megcsömörlötten távozik az ember. Még szerencse, hogy az információhordozók igen széles skálája található meg a kiállításban, így a látás érzékszervén kívül használatba lehetett venni a hallás és tapintás szerveit is. Remek megoldás a telefonfülkéből „felhívható” költő, aki saját költeményét szavalja; a hangfülke, ahol a magyarok zenei világában merülhetünk el, a telefonhírmondó és még sorolhatnám, de nem teszem. Ugyanis ezt egy olyan albumnak kellene megtennie, amelyet a kiállítás megtekintése után az ember megvásárolhat, hogy hazavigye, elő-elővegye, hogy további kalandozásokat tehessen a magyar szelemtörténet főbb szereplőinek társaként.

A *nyugdíjas*. Hosszú a villamostól az út idáig az én fájós lábaimnak. Mégis eljöttem, mert kíváncsi vagyok rá, hogyan újították fel azt a hatalmas régi szerelőcsarnokot. Nagyon szépen, modernül megépítettek mindent. Az én fiatal koromban még nem voltak ilyenek. Hiába felet-

tünk is eljárt az idő. A belépő egy kisnyugdíjasnak nagyon drága, és most még nem is az unokákkal jöttem. Viszont nagyon szép ez a kiállítás; ez a sok fehér lepel, meg függöny. Igen, én még emlékszem a drága Rátonyi Róbertre. Hogy az milyen nagy színész volt! Csak hát nem értem, miért rakták ebbe a nagy feketeségbe, de a kedves régi felvételeket nagyon jó újra látni. Érdekesek a fényképek is a falon, csak az én rossz szememmel már a nagyítóval sem tudom elolvasni ezt a sok apró betűt. Amúgy is sokat kell olvasni. Némelyik tablónak még neki is látnék, de nem bírok én ennyit áldogálni, szék meg nincs, ahova leülhetek. A kisegítő kislányok nagyon kedvesek, megmutatták, merre kell továbbmenni. Az elektromos gépekhez inkább nem nyúlok, mert nem tudom, mit kell nyomni rajtuk. Talán majd eljövök az unokákkal, ők majd megmutatják nekem.

A *magyar turista*, aki vidékről jött egy három napos kirándulásra, csoportosan. Három napunk van Budapestre. A Koronát már láttuk, voltunk a Nemzeti Múzeumban. Holnap megyünk a Budai várba megnézni a Mátyás templomot, utána szabadprogram a Városligetben. Azt hallottuk, hogy a Millenáris Parkot és a Világra szóló magyarokat látni kell! Látni kell, de végig nézni lehetetlen, mégis átvergődünk rajta, ha már 10 évenként egyszer feljutunk Pestre, ki tudja nem zárják-e be? Sok mendemonda is volt körülötte, azért is kíváncsiak vagyunk. Szép nagy az épület, érdekes a sok fehér lepel, egy kicsit kusza, de biztos ez a modern. Jó sok olvasnivaló van itt, jó lenne tudni mit merre találunk, mert ennyit nem lesz időnk végignézni. Érdekes az a sok számítógép, de ebben a melegben nincs kedvünk előttük ácsorogni, a gyerekek amúgy is jobban értenek hozzá, meg ott is csak olvasni kellene, és amúgy is olyan sok van belőlük. Érdekesek voltak a „hangharangok”, az egyikben úgy beszéltek, mint a mi vidékünkön.

Már az elején jól esett beülni az „énekes” fülkébe, pedig akkor még nem tudtuk, hogy legközelebb a kiállítás végén pihenhetünk meg, ha tudjuk, rápihenünk a sétára. Azt hallottuk, hogy több mint 600 ember szerepel itt, húszat-harmincat talán fel tudunk sorolni. Az mindenestre kiderült, hogy mi magyarok mindenhol ott vagyunk. A lépcsómászás, gyaloglás után már csak az tartotta bennünk a lelket, hogy kijussunk valahogy, majd kint egy sör mellett megvárjuk a többieket. A kitartóak mesélték, hogy volt egy lift, amivel az egész nagycsarnok fölött át lehetett menni. Jó lett volna valamilyen könyvet venni ezekről a hírességekről és találmányaikról, ajándékba vihettünk volna a nagyapának, ő ráér olvasgatni, elmesélni úgy sem igazán lehet, amit láttunk. Majd elfelejtettem, kaptunk egy órát ajándékba a belépőjegy mellé.

A *külföldi turista*. „Én nem beszélni magyar.” Mosolyogtak, vettem jegyet, értettük egymást, még karórát is kaptam, de senki nem figyelmeztetett, hogy ezek az utolsó szavak, amiket itt én is megérthetek. Hiába a magyar tapintatos nép, nem akarták elrontani az örömet. A kedves fogadtatás után, kicsit magamra hagyatottan és

értetlenül bolyonghatok a sárga úton, és csakis a sárga úton. Olvasni rengeteget lehetne és hallani is, de azon kívül, hogy szép nyelv a magyar, kellemes hallgatni, jó lenne érteni is valamit. Lehet, hogy mégis el kellett volna fogadnom kedves vendéglátóm segítségét, hogy majd ő megmutat mindent. Keresem a szót, ami hozzám is szól, de sehol nem találom, pedig mintha éppen a SZÓval kezdődne a kiállítás. Számomra a kezdeti sötétség végig kitart. Hiába érdekelne, hogy ki az a jóvágású fiatalember a kifeszített vásznon, és miben volt világra szóló, csak a nevét tudom azonosítani. Felírhatnám és otthon utána nézhetnék, de akkor minek jöttem ide, otthon is maradhattam volna egy légkondicionált könyvtárban. Pedig a látvány izgalmas, s a lenge tüllökön kíváncsian kalandozik a tekintet, egy-két arcot már láttam valahol, de most nem ugrik be hol, a környezet segít a rejtvényfejtésben, ő egy matematikus lehetett. A gyufát, a golyóstollat még értem, valószínűleg magyar ember találta fel, de úgy tudom, hogy a medencében úszkáló halak a természet alkotásai, vagy még sem? A magyarázat biztosan le van írva, de hát... Valószínűleg a világra szólók beszéltek valamilyen nyelvet, különben hogyan tudna róluk és alkotásaikról a világ? Reménykedve lépek be a boltba, hogy tudásszomjamat itt majd olthatom végre, ám valószínűleg épp ma töltik fel áruval, mert a polcok árúért ásitának, én pedig egy jó kávéért. Hogy mit tudtam meg a magyarokról: van sok híres emberük, sok mindent kitaláltak, feltaláltak, felfedeztek, de úgy látszik, ezt nem akarják a világgal megosztani. Kár. Lehet, hogy moziba kellett volna mennem? Úgy hallottam, itt nem szinkronizálnak minden filmet.

A *kisiskolás és tizenéves gyerek*, aki csoportosan jött, tanulmányi vagy osztálykirándulással. Jól indult a dolog. Kaptunk egy órát. Viszont cserébe csak a sárga úton mehettünk. Ha máshol próbálkoztunk, azonnal a helyes irányba tereltek.

Izgalmas a sötét égbolt a csillagokkal. Csak számunkra nem egészen „világos”, hogy mit is jelent. De persze, ha elmagyarázzák... És sok minden más sem érthető: hogy miért nem lehet megfogni, vagy kipróbálni. És miért kell ennyit olvasni, és miért nem mozog. Persze jó a lift, hogy felülről lehet mindent látni, hogy labirintus-szerű az épület, meg hogy olyan hatalmas. Hogy vannak számítógépek, csak a programok unalmasak. Hogy van egy hegedűkészítő, és vannak élő állatok is. Hogy igazi régi repülőgép is „repül”. A legjobb játék, a szintévesztős volt. De a kiállítás túl hosszú, és alig jegyeztem meg belőle valamit. (És csak nagyon nehezen találtam meg a mosdót.) A tanár néni is elfáradt, alig várta, hogy leüljünk a dobogóra. Én persze az aranyérmesek közé ültem. Érdekes volt a videó, de kint a tóban az aranyhalak sokkal jobban vonzottak.

*

Mintha minden véleményben megfogalmazódna, hogy kicsit sok a jóból. Talán a kevesebb több lett volna. Mi az, ami mégis hiányzott? Az interaktivitás. Ilyen hatalmas térben, a változatos témák, a sokszínű felfedezések szinte maguktól értető-

dően adják, hogy használjunk tárgyakat, kipróbáljunk berendezéseket, tegyük próbára saját kreativitásunkat. Egyszóval fedezzük fel mi is mindazt, amit nevezetes eleink és kortársaink felfedeztek. Hiszen őket, az ő teljesítményüket kívánta a kiállítás példaként állítani a mai nemzedéknek. Ha bevonták volna a látogatót (ahogy az európai és számos hazai kiállításokban ez már szinte kötelező gyakorlat), akkor talán magunkénak éreznék a „világraszóló” teljesítményeket. Így talán ámulatba ejt, de nem kerül közel hozzánk.

Kár, hogy a célok között megfogalmazott problémamegoldó gondolkodás nehezen érhető tetten a kiállítás felépítésében. Lehet, hogy mégis inkább a Műszaki Múzeum kiállításait kellett volna itt elhelyezni?

I Came, I Saw, ... I Conquered?

The exhibition „Dreamers of Dreams” presenting hundreds and hundreds of Hungarian inventions and inventors, with its immensely great space, great amount of information and its many themes is more than a visitor can really absorb during one visit. The questions, namely what is the „message” of the exposition and who is it meant for, were answered in the communiqué of the exhibition: „The aim is to make the generations of today proud of the success of Hungarian creative genius and ingenuity and to rekindle the desire of creation.”

The target groups are all the generations of today so the authors of the article instead of analysing the whole exhibition, chose to see the show through the eyes of certain types of visitors. The „intellectuals” enjoyed it though found it difficult to learn all the information

given and missed some kind of a catalogue containing all that couldn't be read. The „old age pensioners” were happy to see so many well-known characters from the past but found the ticket too expensive, the letters on the walls too small and missed a place where they could sit down and rest. The tourists from abroad simply didn't know what the exhibition was about since everything they could read was in Hungarian. The „group of children” enjoyed the space of the exhibition hall and the computers especially, but got tired rather quickly.

The authors of the article themselves missed interactivity the most from the exhibition. Such a big space with the innumerable themes and inventions gives the opportunity to make the visitors try what they see, to get them involved in the inventions so that they can get real close to the world-famous Hungarian ingenuity.

Új tájegység születik

Dél-Dunántúl a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

Zentai Tünde

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum a közeljövőben újabb épületcsoporttal bővül. A tervek szerint 2001-től 2005-ig elkészül a hetedik tájegység, amelyben a dél-dunántúli falvak régi világa jelenik meg.

A táj

A muzeológiai koncepció a dél-dunántúli mezotáj tágabb földrajzi körvonalazása alapján átfogja a Dunántúlnak a Balaton, a Duna és a Dráva által határolt déli felét: a Dunántúli-dombságot, a vele összefüggő dunai Alföld délnyugati oldalát, a drávai síkságot és az alsó Mura mentét, a közigazgatásilag és a köztudatban is ide tartozó Tolna, Baranya, Somogy megyét és Zala megye déli részét.

Tudományos célkitűzés

Miként a múzeum többi tájegységében, itt is a komplex hagyományos népi lakáskultúrát – hitelesen berendezett épületeket –, paraszti gazdasági üzemeket és életmód rekonstrukciót mutatunk be a legjellemzőbb tradicionális településformák keretében.

Az épületek és műtárgyak a Dél-Dunántúl legsajátosabb kistáji kultúráinak állítanak emléket egy-egy telken. Az objektumok kiválasztásában fontos szerepet játszott az a szándék is, hogy tükrözze a régió nyugati és keleti felének a XVIII. század végétől mind jobban kidomborodó különbségeit.

Minden házat a konkrét épülethez és gazdasághoz tartozó, ill. szükséges melléképü-

Talpas ház Csökölyben 1894-ben – House from Csököly, 1894
Fotó – Photo: Jankó János

letekkel és kiegészítő objektumokkal együtt mutatunk be, amelyeket lehetőség szerint a ház telkéről vagy ugyanarról a településről, de legalábbis azonos kultúrájú kistájról telepítünk át.

A házak és porták berendezése utal a parasztság társadalmi-gazdasági rétegződésére. Többségük középparaszti gazdaságot reprezentál, de bemutatjuk a szegény (Csököly) és a nagyon gazdag földműves (sárközi Ócsény) életkörülményeit is.

Lakáskultúra

A délnyugati faépítkező területen a XIX. század második feléig fennmaradt a kémény nélküli talpasház, a keleti sík vidékeken viszont már az 1800-as évek elején általánosak a földfalú épületek. A múzeumi tájegységben a középkori hagyományú talpas-vázás, füstökonyhás házakat a belső-somogyi (Csököly), a dél-zalai (Muraszemenye) és a nyugat-baranyai (Zádor, Szigetvidék) épü-

letek képviselik. Az alföldi jellegű, újkorban kialakult földfalú, szabaddé-
ményes, központi bejáratú házakat a
Duna mentén (Fadd, Mezőföld, Ócsény,
Sárköz), a Mecsekben (Hidas, Völgy-
ség) és a Drávaszállón (Drávacsehi,
Ormánság) választottuk ki. Rajtuk
kívül megőröktük a fejlődésbeli átme-
neteket – szennai fatornácós vertfalú
házat a Zselicből – és a német, vala-
mint a bukovinai székely telepések
lakáskultúráját (Hidas).

Az építészetben tapasztalható idő-
rendi eltérés a lakásberendezésben is
megnyilvánul. A füstöskonyhas házte-
rületen tovább fennmaradt a közép-
kori kézműves technikával előállított
ácsolt, faragott keményfa bútort, míg
a keleti részeken már a XVIII. század-
ban terjedt a festett asztalos bútort, s
a komáromi asztalosok hatására –
különösen a Duna mentén – a XIX. szá-
zadban helyi asztalosközpontok (Fadd,
Szekszárd) jönnek létre.

Időhatárok

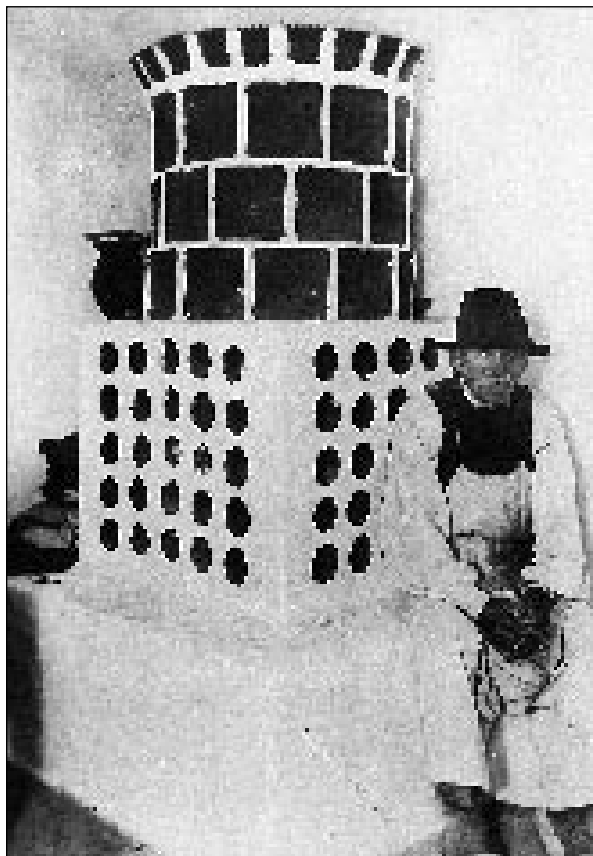
A bemutatás időszaka a XIX-XX.
század, amit a ránk maradt épületál-
lomány és a rendelkezésre álló műtárgyak
kora szab meg. A legtöbb épület a XIX. szá-
zadban készült, közülük legrégebb a 1833-as
évszámmal datált muraszemenyei ház. A XX.
századot néhány kisebb gazdasági épület és
az 1872-1958 közötti periódust szemléltető
entériőrök nagyobb része képviseli.

Kivitelezési irányelvek

A tájegység megvalósítása a kiválasztott
épületek áttelepítésével történik. Elkerülhe-
tetlen esetekben (Hidas, Ócsényi szőlőhegyi
tanya) – szerény mértékben – élünk a hiteles
másolat és a rekonstrukció eszközével, szí-
gorúan ragaszkodva az anyag- és technikai
kivitelezéshez.

Településforma

Az épületek elhelyezése a történelmi telepü-
lésformákra való tekintettel, azok megőrökté-
tésének igényével történik. A Dél-Dunántúl
az ország legkorábban benépesült tájai közé
tartozik. A szabályos alkatú utcás falu már
a XIV. században általánossá vált. A török
hódoltság után azonban nagy méreteket
öltött a települések halmazosodása és egyes
állattartó, illetve mezőgazdasági tárolóépü-
letek kitelepülése a határba. A beltelkek
regulációját a XIX. század közepén vég-
rehajtott tagosításokkal oldották meg. A
legtöbb helyen visszaállították a szabályos
utcás faluformát és megszüntették a telepü-
lés megosztottságát. A dél-dunántúli tájegy-
ségben ezt a településfejlődési folyamatot
kívánjuk érzékelteni.

*Mázatlan bögrés szemeskályha a decsi
szőlőhegyen 1934-ben
Stove from Decs, 1934
Fotó – Photo: Bátky Zsigmond*

Múzeumi településkép

A VII. tájegységben egy falunak a templom-
tól kijebb eső felét mutatjuk be: a *rendezett
főutcát* a két oldalon elhelyezkedő szalag-
telkes földfalú házak sorával és a kivezető,
domboldalon felkapaszkodó út kanyarulatá-
ban lévő *zugot*, amely az egykori halmazos
településszerkezetből maradt fenn, szabály-
talan telkekkel és zsúpos talpasházakkal.

A négy porta alkotta utcarészlet zömmel
a dunai és a drávai síkság, a halmazos
zug ugyancsak négy, rendezetlen portája
pedig a Dunántúli- és a Zalai-domszág tele-
pülési sajátosságait érzékeltetik, beleértve
a dombos térfelszínt is. A múzeumi faluból
földes kocsiút vezet a határba, ezen köze-
líthető meg a szőlőhegy, a pajtáskert és a
temető.

A telepítési terv 8 beépített, teljes belte-
lekből, egy haranglábból, egy közkútból, tar-
tozótelepülésből (ócsényi szőlőhegyi tanya,
pajtáskert), temetőből és kiegészítő építme-
nyekből áll. 85 objektumot foglal magában,
amelyből az épületek száma 40.

A települést hasított cölöpkerítés övezi.
Az úton való közlekedést a kocsi, állatok
számára kerek fonott „pusztakapu” bizto-
sítja, a személyi átjárást pedig a kerítés *hág-
csója*. Mivel a múzeumban nincs hely teljes
falufelépítésére, a falukerítésnek is csupán
egy szakasza látható, az, amelyik az észak-

keleti oldalon választja el a belsőséget
a határtól, ill. a külső gazdasági épü-
letektől és a temetőtől.

Múzeumi történet

A jelenlegi koncepció kialakítása Zentai
Tünde munkája, aki 1975 óta felelős
muzeológusként végzi a monografikus
alapkutatásokat, gondozza a tájegység-
get, két kivétellel elkészítette az újra-
építési javaslatokat, a telepítési tervet
stb. E muzeológiai programba beépült
a dél-dunántúli tájegység érdekében
folytatott valamennyi korábbi terve-
zés (Barabás Jenő – Szolnoky Lajos,
Balassa M. Iván, Csalog Zsolt tájegy-
ségfelelős 1969-70, Hofer Tamás táj-
egységfelelős 1972-1975, Hoffmann
Tamás), kutatás, épületkiválasztás és
néprajzi gyűjtés (Csalog Zsolt, K.
Csilléry Klára, Hofer Tamás, Erdélyi
Zoltán, Balassa M. Iván, Bíró Fri-
derika, Flórián Mária, Kecskés Péter
és mások), épületfölmérés és kiviteli
tervkészítés (Ruszthy Zsolt 1972-74,
Erdélyi Gábor 1974-76, Sabján Tibor
1976-2000, Buzás Miklós 2001- fele-
lős építésszek, Bálint János stb.) ered-

ményei.

Az épületkiválasztások és bontások zöme
az 1960-80-as években történt. A 80-as
évek második felében a tájegység megvalósi-
tása egyre kilátástalanabbnak tűnt, 1997-től
azonban a kulturális kormányzat hathatós
támogatásával, külső kivitelezők bevonásá-
val a múzeum építése hallatlanul folygor-
sult, és megnyílt a lehetősége annak, hogy
2001-ben elkezdhessek a Dél-Dunántúli táj-
egység fölépítését.

The Southern Trans-Danubian Region at the Open Air Museum

A new group of buildings will be attached to the
Open Air Museum in Szentendre in the near future.
By 2005 the region presenting the world of the old
villages of the southern Trans-Danubian territory
(bordered by the Lake Balaton, the Danube and the
river Dráva) will have been opened to the public.
The scientific aim of the project is to present
the traditional folk interior design, the peasant
proprietorship and the everyday life of the people
living in the region. Every building will be presented
with the authentic annex or accessory structures, if
possible, relocated from the same farm or village.
The time period of the exhibition is the 19th –
20th centuries. The earliest building is a house
erected in 1833 in Muraszemenye, the 20th century
is represented by a few farming structures and
interiors from the period between 1900 and 1959.
The plan of location includes 8 totally built-up
inlets, a belfry, a well, a cemetery and some
accessory structures. The work of selecting and
dismantling of the buildings were completed by the
1980s but it was only in 2001 that the construction
of the region started at the Open Air Museum.

Gondolatok az esztergomi vár újabb műemléki helyreállításáról

Csorba Csaba

Az esztergomi vár műemléki helyreállításának és helyreállított terei hasznosításának kérdésköre leginkább az „állatorvosi lóhoz” hasonlítható. Azaz szinte minden „porcikája” valamiféleképpen „beteg”, s ha a történeket, az ok és okozatokat elemezni próbáljuk, a magyar muzeológia és műemlékügy alapkérdéseig kell visszanyúlnunk.

Abból az alapvető tényből kell kiindulnunk, hogy Esztergom nemcsak a magyar történelem különleges fontosságú emlékhelye, hanem idegenforgalmi szempontból is kiemelkedő értékekkel rendelkező település. Sőt nemcsak a magyar látogatók számára vonzó látványosság, hanem a külföldiek is találnak itt olyan értékeket, amelyek kiállják az összehasonlítást Európa sok más „kincses városával”. Mindezekkel az értékekkel potenciálisan rendelkezik Esztergom. Valójában azonban lehetséges értékeinek csupán a töredékét képes megmutatni az ide látogatóknak. Az, hogy 2002 nyarán is még mindig inkább a lehetőségek, mintsem a valós értékek dominálnak a városban, sokféle okra vezethető vissza. Írásunk (természetesen csak vázlatosan) megpróbál végigkísérni bizonyos máig vezető folyamatokat, nem hagyva figyelmen kívül az ok-okozati összefüggéseket sem.

Az esztergomi várhegy az ezer esztendő magyar államiságnak és a magyar kereszténységnek egyaránt legfőbb jelképe. Azaz magyar történelmi „zarándokhely”. A várhegy a római korban, a középkorban, a török korban csakúgy valamiféle központi szerepet töltött be, mint a legutóbbi századokban, beleértve napjainkat is.

Mi az, ami Esztergomban a várhegyen a múltból bemutatható és hogyan? Ez az a kérdés, amire az utóbbi évszázad muzeológusai és építészei keresték, keresik, és véleményünk szerint még ma sem találták meg a (jó) választ.

A ma látható (és bemutatható) várfalak többnyire a XIV-XV. század, illetve a török kor, s részben a XVIII. század hangulatát idézik (hadiépítészeti formáit őrzik).

A várhegy ma látható tömbjét alapvetően megváltoztatta az a nagyszabású tereprendező (mindenekelőtt szintsüllyesztő) munka, amely 1822-ben kezdődött az új székesegyház építéskor, amelynek kapcsán olyan nagyszabású téralakítást kezdtek meg, amely (ha megvalósul) a közép- és török kori épületeket még mellékes „díszletnek” sem hagyta volna meg. Nagy szerencsénkre a grandió-

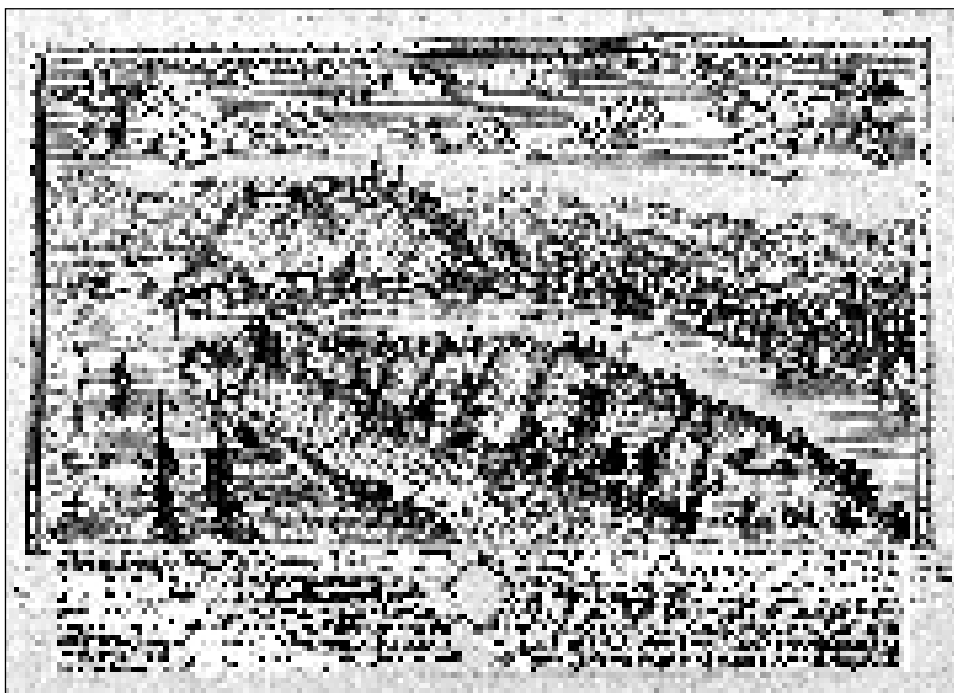
zus elképzelés torzó maradt. Így is fölépült a székesegyház, amelynek hatalmas tömbje rátelepszik az egész várhegyre, s úgy uralkodik rajta, hogy a többi épületnek csupán „statiszta” szerepet juttat. Hasonló a helyzet Esztergomban, mint Budán, a XIX. század utolsó harmadában megépült királyi palota esetében. Ha az esztergomi székesegyházat kísérő szárnyak is megépültek volna, akkor az egyházi központ Rómát idézte volna. Sőt, ha méreteiben nem is, de a környezetéhez viszonyított térhatásában Esztergom még fölül is múlta volna a Szt. Péter templomot. Ugyanis az és az előtte kialakított tér bármilyen nagyszabású is, de a hatalmas világváros többi építményeit mégsem uralhatja, hiszen nem kimagasló halmon épült. A környezetéből még inkább kimagaslott volna az esztergomi főtemplom, ha a várhegy legmagasabb részét, ahol a középkori székesegyház állt (más épületekkel övezetten), le nem „faragják”, azaz mélyítik 8–9 m-rel. Ez a nagyszabású földmunka nemcsak alapvető fontosságú középkori épületeket tett semmivé, hanem olyan mértékben megváltoztatta a várhegy arculatát (az új székesegyházhoz vezető monumentális díszfeljáróval, sugárúttal együtt), hogy egyszer s mindenkorra lehetetlenné vált a közép- és török kori hangulat és építészeti környezet helyreállítása.

1914-ig nem sikerült a nagyszabású esztergomi építészeti tervet maradéktalanul

megvalósítani. A későbbi idők pénzügyi lehetőségeinek beszűkülése (és az immár előtérbe kerülő műemlékvédelmi szempontok) eleve kizárták azt, hogy valóra válhasson a „nagy álom”.

A várhegy déli, elkeskenyedő részén 1934-ben megkezdett ásások során derült fény arra, hogy a középkori királyi (majd érseki) palotának a remélnél sokkal jelentősebb maradványait őrizte meg a föld. Dacára a régi idők pusztító ostromainak, a IX-X. századra visszanyúló építészeti maradványokat sikerült felszínre hozni. Nemcsak föltártak egyes épületrészeket (középkori lakótorony, palotakápolna), hanem helyre is állították azokat, sőt azt is lehetővé tették, hogy a nagyközönség megtekinthesse mindezt. Az, hogy néhány építmény korát és egykori funkcióját nem pontosan határozták meg (pl. „Szt. István születésének helye”), s a feltárás nem hatolt a legmélyebben fekvő régészeti rétegekig, a későbbi idők kutatását és munkálatait alapvetően nem befolyásolta. Sokkal inkább meghatározónak bizonyult a műemléki helyreállítás jellege. Az esztergomi várnál (és a zsámbéki kolostor-templomnál) téglából megépített kiegészítő falakat, ill. boltozatokat 1945 után a műemléki helyreállítást irányító szakemberek úgy tekintették, mint irányadó gyakorlatot. A műemléki helyreállítás gyakorlatát meghatározó ún. velencei kartára hivatkozva az 1950-es évektől újszólván napjainkig általánossá vált a magyar

F. B. Werner – J. C. Leopold: Esztergom látképe, XVIII. század
F. B. Werner – J. C. Leopold: View of Esztergom, 18th century

műemlékvédelem gyakorlatában, hogy egyes régi épületeknél tartózkodnak a „túlzott” mérvű kiegészítésektől. De ha a kiegészítés „elkerülhetetlen”, akkor az eredetitől eltérő anyagot alkalmaznak, ill. az eredetitől a fölfalazást jól látható (általában színezett) csíkkal különítik el. Az, hogy az eltérő falazás és eltérő anyag (a téglát rövidesen fölváltotta az egyszerűbb és „korszerűbb” beton, ill. vasbeton) révén a régi épületek és az új részek összképe riasztóan egyenetlen (mint pl. az annak idején díjjal is jutalmazott visegrádi ún. Salamon-torony, vagy a diósgyőri vár esetében), a szakembereket nem zavarta. Akiket mégis, azok nem merték véleményüket hangosan kimondani. A látogató közönség véleménye sem volt hízelgő, de arra ügyet sem vetettek, hiszen legfeljebb vendégkönyvi bejegyzésekben maradt (feledésre ítéltetett) nyoma egyesek „zsörtölődésének”. Ezeket betudták egyes jámbor „laikusok” okvetlenkedésének.

Bár Esztergom 1945 után – politikai okok miatt – „Csipkerózsika-álmát aludta”, az ásatások (nagy kihagyásokkal) folytatódtak, *Méri István*, *Kovalovszki Júlia*, majd *Nagy Emese* vezetésével. Az Esztergomban 1894-ben létesült múzeum kezdettől szorgosan gyűjtötte a vár, a város és a környék régészeti leleteit. 1945 után az intézmény munkája akkor pezsdült meg, amikor a Budapesti Történelmi Múzeumból „száműzött” *Zolnay László* ide került. Aztán távozását követően, a „pangás évei” után 1969-től az esztergomi születésű *Horváth István* régész és szintén régész felesége (*Kelemen Márta*) személyében a város és a városkörnyék olyan szakembereket kapott, akik (más munkatársaikkal együtt) mintaszerű régészeti topog-

rafiában összegezték Esztergom és környéke tárgyi emlékeit. A XX. század utolsó három évtizedének legfontosabb vári ásatásai is Horváth István nevéhez fűződnek.

Az utóbbi évtizedek esztergomi ásatásait leginkább a pénzhiány jellemezte. Ez lehetlenné tette nagyobb, összefüggő területek teljességre törekvő kutatását, s lehetlenné tette az előkerült régészeti anyag teljesére törekvő közzétételét, feldolgozását. Tovább bonyolította a helyzetet az, hogy 1964-ben (pénzügyi megfontolásokra hivatkozva) a Művelődésügyi Minisztérium vette kezébe az esztergomi vári kutatások irányítását, majd rábízta a Magyar Nemzeti Múzeumra a szakmai felügyeletet. Megalakult a Vármúzeum, amely közvetlenül a Magyar Nemzeti Múzeum irányítása alá tartozik. A vármúzeum vezetője vált az utóbbi évtizedben a helyreállítások meghatározó régész szakértőjévé, noha a vári ásatások tényleges vezetésében (és feldolgozásában) nem vett és nem vesz részt. Mindezekből azonban nem következnek feltétlenül az, hogy az utóbbi évtized helyreállítási munkái olyanok lettek, amilyenek. A rendszerváltásig a vár képe alig változott, a várban csendben porosodott a régi kiállítás, amelyről egyébként soha nem készült részletes kalauz vagy katalógus.

Az 1990-es évektől, amikor Esztergom városa kitört az addigi „politikai gettóból”, fölgyorsultak az események. Ezek eredményeit láthatják azok, akik manapság Esztergomba látogatnak. Vegyük sorjába ezeket a látványokat.

A várba két fő útvonal vezet föl: aki a klasszicista főszékesegyház domináló hatását akarja élvezni, az a széles, hosszú sugár-

úton közelítheti meg a bazilikát. Középkori részleteket csak akkor lát, amikor egészen a homlokzat közelébe érkezik. Aki a Vitéz János Főiskola előtt fölfelé vezető Majer István utcából a várhegy meredek oldalában vezető útra tér, az egy rondella és egy négyszögű torony által védett középkori eredetű külső kapuhoz érkezik, amely előtt az egykori várarkot is részben helyreállították (híd vezet át rajta). A védőművek mai hatása csaloéka: ne feledjük el, valaha (eredetileg) egy emelettel magasabbak voltak!

Aki viszont a Berényi Zsigmond utcából induló, a várhegy oldalában kanyargó sétányon kapaszkodik fölfelé, az meglehetősen elhanyagolt, végén bozóttal benőtt utat talál, s így jut a várhegy északi végébe, ahol az elhanyagolt lépcsőn át a fensíkra jutva egy vendéglátó helyre talál. Ha letekint, az egykori vasöntöde jobb sorsra érdemes romos épületét látja, melynek közelében volt valaha a Víziváros északi kapuja, amely fölé török dzsámi épült. Ennek feltárt épültéről makett is készült (a Balassa Bálint Múzeumban található). A dzsámi tökéletesen helyreállítható lenne, minaréjával együtt. Különleges látványosság lehetne.

A délkeleti külső kapuhoz visszatérve, ha belépünk, kapuszorosba jutunk, s máris előttünk magasodik a következő kapu, amely szintén egy emelettel magasabb volt a középkorban. A kapuszorosban középkori harangok sorakoznak, mindenféle útmutató felirat nélkül. A látogató fantáziájára van bízva, felfogja-e jelentőségüket. Ha van kedve (és kellő tudása is hozzá!), akkor akár betűzgetheti is a sok száz éves harangok feliratait. A harmadik kapu vezet a várhegy fensíkjára. Balra fordulva a most megnyíló Lipót-teraszra érünk. Innen közelíthető meg a kapuvédő rondella. Lenézve az elhanyagolt alsó rondella tűnik szemünkbe. Ez elvileg zárt terület, valójában érdeklődők, olykor pedig felelőtlen garázdák vernek tanyát rajta.

A harmadik kapu alól kijutva, ha jobbra nézünk, elénk magasodik a székesegyház nyomasztóan hatalmas tömbje. Jobbra pedig egy újabb téglafal és téglakapu fogad. Enyhe emelkedőn kaptathatunk föl, s máris a középkori királyi (érseki) udvaron találjuk magunkat. Itt szemben a Mária Terézia korában kaszárnyává, a XX. században lakóházzá alakított középkori érseki palota helyreállított tömbje magasodik, jobbra pedig (az utóbbi évtizedben Esztergomban nem jártak meglepetésére) egy másik magas építmény fogad, a Kis Román Palota.

Belső tere egyszerre modern és egyszerre igyekszik olyan hatást kelteni, mintha nyolc évszázados lenne. Egyik felében kávézó kapott helyett. Annak a berendezése is modern, minden archaizálás nélküli. A kiállítási részben üvegpádoló mutatja a legmélyebben fekvő építményeket. Modern és tetszetős, sokan félve lépnek rá. Sokba kerülhetett.

Esztergom, a székesegyház, XIX. század második fele
Esztergom, the cathedral, second half of 19th century

Az utóbbi évtizedek műemléki helyreállításának tipikus megoldása az, hogy egyes épületek homlokzatán és belső terében különböző korok falait, ablak- és ajtónyílásait igyekeznek bemutatni. Így a szemlélőt olyan kép fogadja, amilyen soha a valóságban nem létezett. El kellene döntenünk, mely korszak épületét mutatják be, a többi kor építészeti részleteit pedig rajzban vagy fotóban, ill. építészeti faragványok esetében külön helyiségekben tárhatják a látogató elé. A látogatók tíz- és százazrei számára ugyanis értelmetlen a „hibrid” külső és belső tér. A szakember természetesen érti és értelmezi. Csakhogy a műemlékek helyreállítása nem lehet néhány „beavatott” költséges „hobbija”, a „laikus milliók” pedig vagy tanulják meg a „műemléki szemléletet”, vagy ne háborogjanak „tudatlanságuk” következményei miatt.

A kiállítás az esztergomi várhegy történetét mutatja be a kezdetektől a XIII. századig. Akinek kevés a néhány tárló és a két római sírkő, ne bánkódjon, mert áll még az udvar másik végén, a régi kiállítási térben az évtizedekkel ezelőtt megnyitott kiállítás is. A székesegyház történetére vonatkozó leletek itt is láthatók, meg a régi kiállításon is. A Kis Román Palotából átmehetnénk az érseki palota nagytermébe is, ámde megse mehetünk. Menjünk körbe, s az udvaron át beléphetünk. Először a pincét tekintjük meg. Itt lesz a kőtár. De csak akkor, ha az egyszer már szépen csoportosított és földolgozott, ám azóta összekeveredett köveket sikerül szétválogatni és értelmezni.

A nagyteremben olyan látvány fogadja a XXI. század emberét, amilyenben az elmúlt fél évezredben senki sem „gyönyörködhetett”. A modern fémajtók beillenének akár az utóbbi években nálunk is gyökeret vert nyugati áruházláncok egyikébe. Az, hogy az épület valaha földem osztotta ketté, s a földszinti tér soha nem volt osztatlan, ne zavarja a látogatót. Az sem, ha a pesti belvárosi bérházakra jellemző függőfolyosót lát a dunai oldalon. Fönről pompás a kilátás. Jól látszanak a modern világítást magukba foglaló szerkezetek. Ha egy-egy körte kiég, akkor az üzemeltető választhat: vagy alpinistát hív, vagy különleges létrát hozat. Utóbbi esetben a körtecsere több mint félszáz ezer forint (plusz az izzó ára). De ez a célszerűtlenség elenyésző a középkori tér meghamisításához képest. A nagyterem földszintjén XVII-XVIII. századi képeken középkori királyaink és „szittyá” őseink egész alakos nagy olajfestésű táblaképei sorakoznak. Utalva arra, hogy Bonfini szerint ilyesféle (témájú) ábrázolásokat látott a XV. század második felében a nagyterem falán.

Ha a Duna felőli teraszra kilépünk, betongyűrű magasodik előttünk. Nem ciszterna, nem kútkáva, hanem a „WC-torony” jelképe. Odébb a csak jelzésszerűen helyreállított

L. Erminy – F. Wolf: A székesegyház terve. 1840 körül.

L. Erminy – F. Wolf: Plan of the cathedral. Circa 1840

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Hungarian National Museum Historical Picture Gallery

Fotók - Photos: Képešsy Bence

zárt erkély nem megközelíthető. Az udvarra kijutva kútkávához hasonló emlékmű fogad. Ez valójában pince-szellőztető takar.

A régi részben a meredek lépcső irodákhoz vezet. A földszintről a régi kiállítási részbe jutunk. 2000 őszétől a lakótorony és a kápolna lezárt terület. Felújítása folyik és húzódik, mivel nem döntötték el, az újonnan előkerült festett köveket beépítik-e, és hogyan a régebben helyreállított falakba.

Esztergomnak több múzeuma van, de értékeit mégsem képes úgy megmutatni, hogy minden ide látogatót igazán lenyűgözzön. A Vízügyi Múzeum új kiállítása, vagy a Keresztény Múzeum páratlan gyűjteménye a kivétel. A városi Balassa Bálint Múzeum és a Vármúzeum együttműködése kezdettől megoldatlan. Esztergomban soha nem volt olyan reprezentatív kiállítás, amely a királyi város, az érseki város, a vár és a főegyházmege tárgyi értékeit és történetét méltóképpen tárja a látogató elé. A szűkös körülmények között lévő levéltár sem létesíthet állandó kiállítást. Megoldatlan a Főszékesegyházi Könyvtár páratlan értékeinek korszerű bemutatása is.

A műemléki helyreállítások szakmai megújulása nem Esztergom belügye, mint ahogy Esztergom múltjának méltó bemutatása sem. A vár teljes területe és környékének rendezése is évtizedek óta akut probléma. Ez országos ügy. A jelenlegi helyzet nem az esztergomiak, hanem az egész ország szegénye. Már régóta itt az idő, hogy szemérmes köntörfalazás és hallgatás helyett nyíltan és egyértelműen megfogalmazzuk azt a kritikát, amely korántsem csupán egyetlen ember, e sorok írója személyes véleménye. Ha nem újul meg műemlékvédelmünk,

múzeológiánk, környezetvédelmünk, idegenforgalmi szervezésünk, akkor évente milliárdos bevételektől esik el az ország, amelyet tízmillió ember érezhet majd meg.

(Gedai István reakcióját lásd a 43. oldalon – a szerk.)

A Reflection on the Current Reconstructions of the Esztergom Castle Monuments

The author is rather critical of the way the castle and its surroundings have been reconstructed and utilised in the recent years. Since the town is a symbol of Hungarian history it would be vital to represent its historical significance in a proper way to Hungarian and foreign visitors. Nowadays the town is characterised by its potentials rather than by its values ready to be seen. The Castle Hill is now predominated by the new cathedral built in the 19th century, leaving no space and importance to the mediaeval monuments, and what is more, the project of the time made it impossible to restore the mediaeval atmosphere and environment. As a usual practice since the 1950, very few additions and complements have been made to very old buildings and those carried out are made to be conspicuous which impair the aesthetic and historical value of the monument. The remains of the region's past have been collected and exhibited by the local museum since 1894 but as it is constantly struggling with financial difficulties, complete and thorough research, processing and publication are almost impossible. Although a lot of outstanding monuments await visitors in the town, they are not always presented in a professional and up-to-date way, so the author calls for immediate changes in conservation, curatorial, environmental and touristic issues to preserve values which can bring a huge profit to Hungary and its people.

Magyarországi középkori árkádok

Sedlmayr János

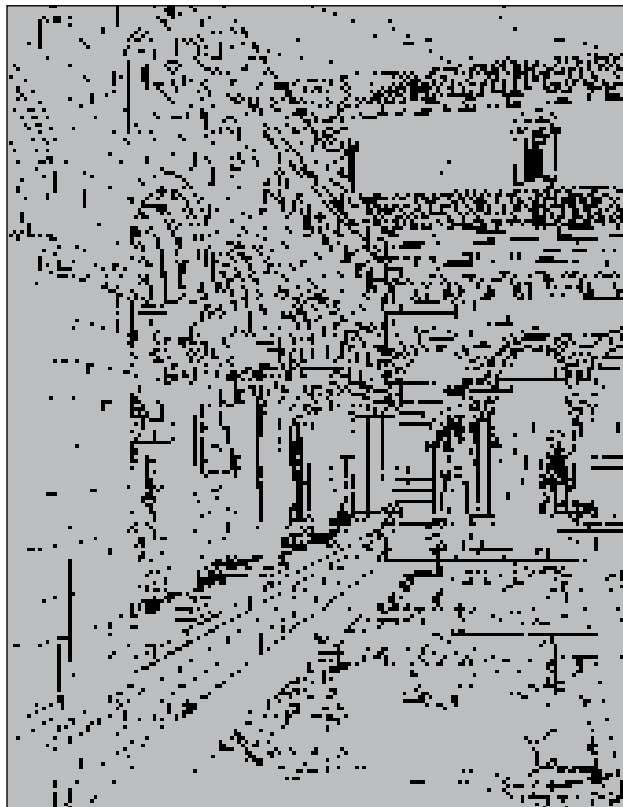
A fedett folyosó minden kornak természetes, gyakorta elengedhetetlen építészeti eleme: általa több helyiséget, rendeltetés szerint összetartozó teret lehet egy oldalról megközelíteni, felfűzni, ugyanakkor azokat szétválasztani. Ilyen funkcionális árkádokkal találkozunk már az egyiptomi, a görög és a római építészetben is, amelyek a középkori árkádos folyosónak előképei. Ez az építészeti részlet mindenkor hordott „jelentést” is, hiszen az oszlop-, illetve pillérsoros folyosó, vagy a boltozott árkád gondolatilag is összekapcsol, kiemel és egységessé tesz, vagyis a „beszélő” architektúra kiemelkedő eleme.

A középkori templomok homlokoldalain és belső terében is gyakran találkozunk árkádsorral: oszlopos előépítményeknél, galériáknál, szentélyrekesztőknél, triforiumoknál, stb. Árkádsorokkal szegélyezték sokszor a középkori városi tereket és utcákat, amelyekkel gyakorlati és reprezentatív szempontokat egyaránt kielégítettek. A középületeket

néha több oldalon tornácok, árkádsorok övezik: ezeket a középkor utáni időszakokban egyre gyakrabban alkalmazták.

A középkori kolostorok, várak, paloták és lakóházak udvarán az árkádoknak a reprezentatív megjelenésen felül gyakorlati szerepe is igen fontos. Ki kell emelnünk a kolostorok kerengőjét, amelyben az imával, elmélkedéssel végzett körüljárás gyakorlati és eszmei célt teljesített. A palotán belüli árkád, főként a többszintes folyosó az ünnepélyes „bevonuláshoz”, sőt a lenyűgözéshez lehetett fontos. Ez kisebb mértékben

*Somogyvár, apátsági kerengő
északkeleti sarka*
*Somogyvár, the northern
corner of the ambulatory in
the abbey*

*Pannonhalma, XIII. századi
román kori kolostorudvar
rekonstrukciós rajza*

Pannonhalma, the reconstruction drawing of the Romanesque cloister court of 13th century

még a polgárházakban is lényeges szempont volt. A főúri, egyházi és királyi palotákban belül mindez elengedhetetlen követelmény, noha az árkádok jellege (egyoldali, szárnyak előtti, körüljárós, stb.) igen különböző, és nálunk sincs két egyforma.

A magyarországi középkori udvari folyosókat, árkádokat alaktani szempontból három csoportba osztottam:

- oszlopsorral, illetve pillérsorral határolt fedett árkádok, amelyeknek folyosóit fafödém vagy fedélszék fedi;
- boltozatsorral fedett nyitott árkádos folyosók, amelyeknek terét homlokzati nyílások és boltozati mezők tagolják;
- zárt folyosók, amelyeknek

udvarra néző nyílásait mérművekkel osztották, és az egész folyosó üvegezett.

Oszlop- vagy pillérsoros árkádok

Kezdetben a középkori árkádok nagyobb részét az oszlopokkal, illetve pillérekkel alátámasztották tették ki. Szerkezeti szempontból nagy előnyük, hogy a nyitott fedélszékkel, ill. fafödémrel fedett folyosókat boltozati oldalnyomás nem terheli, így a külső oldal falvastagsága vékonyabb lehet, mint a boltozottaké. Bizonyos merevítésre azonban így is szükség van, például a nyílássor utolsó tagjánál vagy az árkád homlokzati oldalának rögzítésére. Az emlékek vizsgálata során az is kiderül, hogy több későgótikus kolostor kerengője sem volt boltozott, ami a rendház szerény anyagi erejét bizonyítja, és nem puritánságára utal.

A fentiek szerint besorolt árkádsorból sincs nálunk épen maradt példa, de nem is csoda, mert a gyúlékony fedélszékek és fafödémek is hiányoznak a középkori épített örökségünkben. Rekonstruálható viszont több ilyen udvari árkád és néhány lépcső, amelyeknek megújítás előtti állapotát az épület kutatása során meg lehetett állapítani. Középkori faoszlopok támasztották alá

például a zólyomi, a gyulai és az ozorai vár felső udvari folyosóját, amelyeknél csupán az egykori emeleti faoszlopok formája bizonytalan.

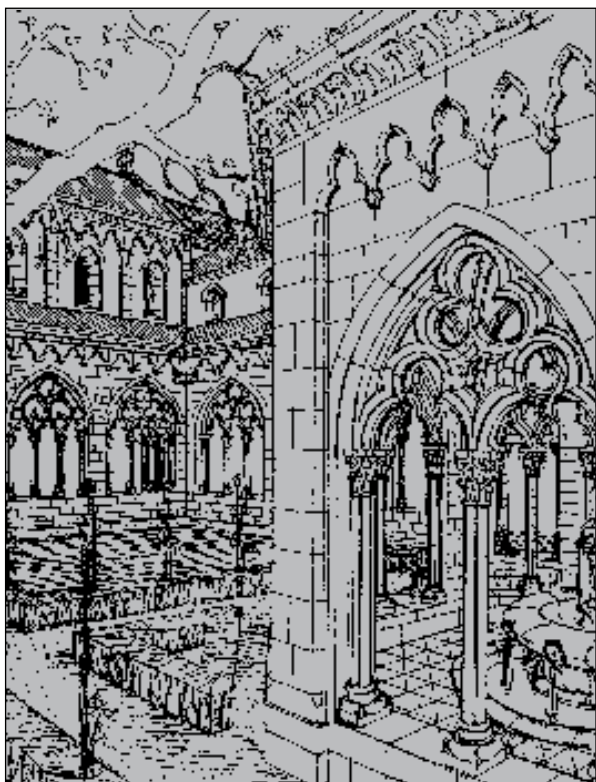
Számos kolostorban a kerengők is ilyen egyszerű szerkezetűek voltak. A román koriak közül fafödém volt a pannonhalmi és a somogyvári, amit az alaprajz, vagyis a külső és a belső nyílásainak elhelyezkedése bizonyít. A gótikusak közül bizonyosan fafödém fedte a bükkszentléleki, a salgföldi, a vértesszentkereszti kolostorok kerengőjét.

Boltozott nyitott árkádok

A középkori árkádok jelentős része a boltozattal fedettek csoportjába tartozik, de ezekből sem maradt meg nálunk változatlanul egy sem. Az egykoriak nagyobb részét a gótikában már bordás keresztboltozatok, később pedig bordás hálóboltozatok fedték. Nálunk ilyen középkori árkádsorokat mintegy háromszáz évig építettek, főként kolostorudvarok köré. A paloták udvarán vagy lakóházakban még ritkábban fordultak elő, ami azt jelzi, hogy körbemenő középkori árkádot elsősorban fontosabb középületben találunk. A városi polgárok házában ott fordult elő, ahol a gyakorlati és a reprezentációs igény ezt egyaránt megkövetelte.

E kategóriába főként az egyszintes árkádok sorolhatók, vagy amelyeknek csak földszintjét boltozták be. Boltozott emeleti árkád

*Margitsziget, domonkos apáca kolostor udvarának részlete
Margaret Island, detail of the court of the Dominican
nunnery*

ritkábban fordult elő, és inkább csak a középkor végén, mint amilyent például a rekonstruált visegrádi palota díszudvarán láthatunk. Egyébként a földszintes árkádok boltozására a XIII. századtól kezdve törekedtek, viszont az emeletesek esetében a díszes fafödém ugyanannyira kiemelt jelleget biztosított, akárcsak a lakóházak tiszta szobájában a faragott és festett fafödém. A két szinten egyaránt boltozattal fedett árkádos udvar legszebb példája az említett Mátyás kori visegrádi palotában épült, amelynek földszinti árkádját háló-boltozatsor fedte, emelete felett pedig reneszánsz fiókos dongaboltozatok készültek. Ugyanílyen formai különbséget láthatunk az udvar menti lábokban: alul gótikus csúcsíves nyílású pillérsor épült, felül kora reneszánsz keskeny oszlopok álltak.

Zárt oldalfolyosók, beüvegezett árkádok

A középkori és a későbbi árkádok legnagyobb része nyitott volt, noha a nyílások zárását a gótikában aránylag könnyen megvalósíthatták volna. Még a reprezentatív udvari árkádok esetében sem törekedtek mindig beüvegezésükre: Budán a Friss-palota udvari oldala, Vajdahunyadon a vár Mátyás kori loggiája, Esztergomban az érseki Pfalz Duna felőli árkádsora volt bizonyosan zárt. Ugyanezt legfeljebb a nagyobb kolostorokban lehet igazolni. Pedig a beüvegezett templomi ablakok egyértelműen utalnak arra, hogy azt megtehetők volna ott, ahol erre az anyagi erő rendelkezésre állt.

A beüvegezett zárt árkádok legfőbb előnye, hogy a zordabb időjárás esetén is „kényelmesekek”, hibájuk viszont az, hogy az udvarral való kapcsolatot szinte teljesen megszüntetik.

*

A reneszánsz és barokk építészetben az árkádok alapvetően nem sokat változtak, megmaradtak fedett és nyitott (boltozott vagy fafödémes) folyosóknak. Az oszlop és a pillérsorok részletképzése természetesen akkor is a kor építészeti formanyelvét követi, legyen az a középkori pil-

*Pilisszentkereszt, ciszterci kolostor kerengőjének belső képe
Pilisszentkereszt, the inner view of the Cistercian cloister's court*

lérsorokra épített toszkán oszlopos árkád, ballusztos korláttal. Gyakori a korábbi földszinti pillérekre épített emeleti loggia, mint amilyenekkel Sopronban és Győrben, de az egész Kárpát-medencében és Ausztriában is találkozhatunk. Ezek a középkor utániak már kézzelfogható álló emlékeken tanulmányozhatók.

Mediaeval Arcades in Hungary

Covered passages have been usual decorative and functional elements of a building in every architectural period. They were found in ancient Egypt, Rome and Greece and they have survived in mediaeval passages which were typical of monasteries, castles, palaces as well as dwelling houses, functioning as decorations and divisions of the space. There were three main types in Hungary:

- covered arcades bordered by rows of columns or pillars
- open passages covered by a row of arches
- closed, glazed passages.

Now in Hungary there are not any arcades belonging to the first and second type in their original, unchanged Gothic form. The style and structure of the arcades did not change much during the Renaissance and Baroque periods and several buildings of this type can be seen all over Hungary and Central Europe.

Visszatekintés

100 éves a Kiskun Múzeum

Kriston Vízi József

Tanúsíthatom, nem a *Múzsák kertje* című múzeumtörténeti kiállítás főrendezője volt az egyedüli, aki igencsak furcsállotta, hogy az 1914 előtti alapítású magyarországi múzeumok között lévő kiskunfélegyházi végül is nem küldött anyagot e nagyszabású seregszemlére! Igaz, hallhattuk, hogy az épület múzeumi gazdái lépésről-lépésre csinosítják a régi kiskun kapitányi székely kiállítás- és raktárhelyeit, végre monográfia készül a „kiskun madonnákról”, vagy hogy a máig hányatott sorsú M 5-ös autópálya mentéről gyűlt régészeti anyagból kiállítás készül.

Akárhogy is történt, április közepén végül is egy minden magyarozatot sejtető értesítés érkezett a Pulszky Társaság titkárságára: *Bánkiné Molnár Erzsébet* dr. igazgatónő küldte előzetes meghívó levelét 2002. május 25-ére: ünnepeljük közösen a város neves múzeuma megalapításának centenáriumát. Mivel Kiskunfélegyháza Város Önkormányzata immár évről-évre példászerű alaposzággal megrendezi a Városalapítók Napját, kézenfekvőnek adódott, hogy e jeles eseménysorozathoz fűzzék a félegyházi múzeum-pártolók is összejövetelüket. Pontos számvetést – a volt kollégák, a néprajzosok, valamint a Magyar Múzeumi Egyesület képviselőjében igaz örömmel jelen lévén – készíteni e sorok írója nem tudott, de a sokak által ismert és megcsodált udvar kétharmadát közeli és távoli ismerősök hada töltötte be, állva, ülve, vagy éppen támaszkodva, ahol hely jutott.

A hivatalos, ám mint hamar kitűnt, meghitt hangulatú köszöntők sorát Endre Sándor, a

megyei közgyűlés elnöke, egyúttal Félegyháza országgyűlési képviselője s a mindig lendületes és lelkes lokálpatrióta, Ficsór József polgármester nyitotta. A Kiskun Múzeum Baráti Köre, amely évtizedek óta éltetője a története során bizony néha már a vegetálásra is alig képes régió-szerte jegyzett közgyűjteményének, a jeles alkalomra zászlót adományozott patronáltjának, amit a mostani múzeumőrök helyi vezetője igaz meghatottsággal vett át. A tűző napsütést hősiesen tűró közönség figyelemmel hallgatta *Ujváry Zoltán* debreceni egyetemi tanár, a Kiskun Múzeumhoz élete végéig kötődő Holló László festőművész hagyatékának értő ismerőjét, aki példászerűen tömör előadásában húzta meg a tanulságos történeti ívet az alapít/tat/ó Szalay Gyula gimnáziumi tanártól Gaál Károly, Mezősi Károly, Pesovár Ferenc vagy Lükő Gábor gyűjtő-szervező buzgalmán át a közelmúlt és napjaink múzeumi munkásaiig. Ujváry professzor – bár tanítványai s pályatársai jól ismerjük kitűnő filológiai érzékét – igen rövid idő alatt, lenyűgözően gazdag, informatív s tényszerű, de élvezetes stílusban meg is írta e múzeum történetét!

Őt követte *Bárh János*, a Bács-Kiskun megyei Múzeumi Szervezet igazgatójának érdekes eszmefuttatása, amelynek során többször is hangsúlyosan szólt a muzeológia vidéki vég- vagy fellegvárairól, amelyek nélkül a történeti tudományok friss empiriával nem igen gyarapodhatnak. Az ünnepelt a tudós kollektíva (Bereznai Zsuzsanna, Bánki Horváth Mihály, Búcsú Lidia, Somogyvári Ágnes és V. Székely György) s a remekművet alkotó fotós és tipográfus köszöntése mellett ez alkalommal mutatta be a Kiskun Múzeum gyűjteményeit a régészettől a numiz-

*A Kiskun Múzeum jubileumi emblémája
The jubilee emblem of the Kiskun Museum*

matikán át a (legalábbis ilyenkor nem mindenütt megbecsült) könyvtárig bezáróan felsorakoztató *A százéves Kiskun Múzeum* című jubileumi kötetet. Ezután szintén a háziasszony oklevelek átadásával köszönte meg a jelesebb támogatók és segítők munkáját, fáradozásait.

A múzeumi születésnapon az „ünnepeltet” először a Pulszky Társaság főtákarára köszöntötte, majd Pálóczy Horváth András (Magyar Mezőgazdasági Múzeum), Vörös Gabriella (Móra Ferenc Múzeum), Horváth László (Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága), Nagy Molnár Miklós (Győrffy István Nagykun Múzeum), valamint a „testvéri” Jász Múzeum munkatársai üdvözlözték. Az igencsak forró levegőjű múzeum udvarán gyorsan fogyott a hús bodzaszörp, amit később a kora élutáni kerti partin – nem csak nevében izgalmas és tejfölös, kapros tarhonyával – felszolgált kun marhaüstöny mellé előkerült, tőkét látott szőlőlevelek igyekeztek pótolni. Nem egykönnyen búcsúztunk el az emlékezetes jászkun konferenciák, redemptus emléknappok, kötetbemutatók, megnyitók után az összegyűlt ismerősöktől s a házigazdától e mostani, jubileumi múzeum-ünnepen.

Isten éltesse az újabb századik esztendőbe lépett Kiskun Múzeum munkatársait és pártolóit!

*A Kiskun Múzeum Baráti Köre átadja az emlékHzászlót Bánkiné Molnár Erzsébet igazgatónőnek
The representatives of the Friends of Museum give the memorial flag
to director Erzsébet Bánki Molnár
Fotó – Photo: Kis László*

The Kiskun Museum is One Hundred Years Old

The Kiskun Museum celebrated the 100th anniversary of its foundation on the 25th of May 2002. Many museologists and museum friends attended the ceremony, speeches were given by the mayor of Kiskunfélegyháza, by the Member of Parliament of the region, by the director of the Bács-Kiskun County Museum Organization and several colleagues from other museums, all emphasizing the importance and role of the museum played in collecting and spreading the knowledge connected to the region. At the celebration the Friends of Museum donated a memorial flag to the museum, and the latest publication of the museum on its several collections was introduced to the public.

Békés megye ezer éve

Kovács Gábor

Békés megye három legnagyobb közgyűjtőményének, a Békés Megyei Múzeumi Szervezetnek, a Békés Megyei Levéltárnak és a Békés Megyei Könyvtárnak együttműködése egy-egy kiállítás megvalósításában nem új keletű. Eddig azonban ezek rendre valamelyik nagyobb város múzeumi kiállítótermében voltak láthatók, így a peremvidéken élők, a múzeummal, kiállítóteremmel nem rendelkező települések lakói számára nehezen hozzáférhetőek. Az államalapítás ezredik évfordulója alkalmából az említett intézmények szakítottak ezzel a „hagyománnyal”. Ezúttal ők keresték fel egy megyetörténeti kiállítással a múzeummal nem rendelkező vagy a múzeumoktól távol eső községeket és városokat.

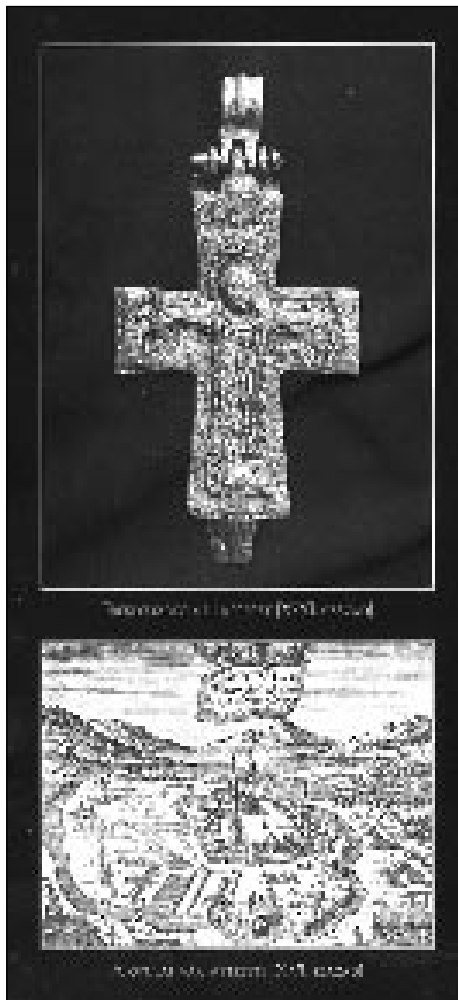
A Békés Megyei Önkormányzat Milleniumi Emlékbizottsága és a Nemzeti Kulturális Alapprogram pályázatán nyert anyagi támogatás segítségével készült el a kb. 150-160 m²-en felállítható 30 tablót, 15 vitrint és 4 tárlót számláló látványos, könnyen felépíthető milleniumi tárlat. Első ünnepélyes megnyitójára 2001. március 15-én, kihelyezett megyegyűlés keretében, Mezőkovácsházán került sor. Az elmúlt év során tíz Békés megyei település fogadta a tárlatot.

A régészeti, történeti és néprajzi anyagot felvonultató kiállítás az államalapítástól a rendszerváltásig követte nyomon a megye történetét. A tárlat fő egységei, korszakhatárai elsősorban a tájegység sajátos történetéhez igazodtak, és csak részben estek egybe az ország történelmének fordulópontjaival. Az Árpád-házi, majd vegyes-házi királyok korát régészeti leletek reprezentálták, utána a gyulai vár elestétől (1566) a Rákóczi-szabadságharc bukásáig terjedő időszak elevenedett fel a korabeli fegyverek és metszetek segítségével. A Rákóczi-szabadságharcot követő újjátelepítéstől már a megye mai arculatának kialakulását követhettük nyomon. A következő majd másfélszáz év (1711-1849) dokumentumai főként a Békés Megyei Levéltár anyagából származtak, amit a Munkácsy Mihály Múzeum néprajzi tárgyai színesítettek. Ezután a paravánokon, vitrinekben és tárlókban elhelyezett dokumentumok, illetve tárgyak segítségével az önkényuralmi és a dualista rendszer polgárosodása, valamint az első világháború korszakai voltak láthatóak. A következő időszakok határait az idegen megszállások jelentették: a forradalmak

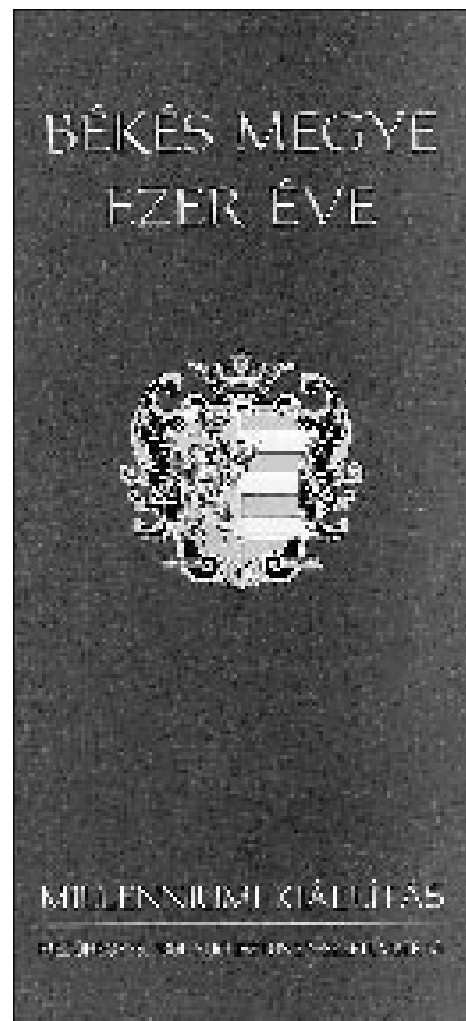
rövid periódusa utáni román megszállástól a szovjet csapatok bevonulásáig (1919-1944), majd azt követően a rendszerváltásig (1944-1990).

A milleniumi emlékkiállítás Békés megye történetének főbb eseményeit mutatta be, ami nem hasonlítható egy állandó kiállítás-hoz. A szép vagy érdekes tárgyakra kíváncsi és a témával elmélyülten foglalkozni kívánó látogató is megtalálta itt a kedvére való

*A kiállítási leporelló egyik változata
One version of the exhibition's leaflet*

érdekességeket. Jó szolgálatot tett ez a kiállítás az általános és középiskolák tanárainak is, hisz a diákokat az apák, nagyapák és még távolabbi ősök által átélte eseményekkel ismertette meg, s ez a bemutatott tárgyakkal együtt a tankönyvben tanultakat még inkább közelívé és személyesebbé tette. A kiállítás ösztönzőleg hatott minden Békés megyei település honismereti mozgalmára, és ráirányította a figyelmet a helytörténeti gyűjtemények fontosságára.

A kiállításhoz minden településnél külön-külön 500 példányban egy három lapból álló színes leporelló készült, belső oldalain rövid ismertetővel és négy, a megye történetének egy-egy epizódját ábrázoló fotóval, míg a külső oldalakon az adott településre jellemző színes képek láthatók.

Thousand Years of Békés County

The co-operation of the Békés County Museum Organisation, the County Archive and the County Library goes back for quite a long time, but until the millennial celebrations, exhibitions realised by these organisations could be seen at the museums of one of the bigger towns. In 2001 the exhibition covering the history of the county was taken to villages and towns with no museums as well. The first settlement to host the exhibition was Mezőkovácsháza in March 2001, since then inhabitants of seven other villages could visit the travelling exhibition and buy a leaflet with a short summery and four photos of a scene from the county's history.

A Szolnoki Művésztelep centenáriuma

Zsolnai László

Az évfordulók mindig okot adnak arra, hogy visszatekintsünk az elmúlt évekre, évtizedekre, hogy elgondolkodjunk azon, mit is jelentettek a régmúlt törekvések. S persze okot adnak arra is, hogy eltűnjünk mennyiben, felelünk meg a hajdani kiváló ősök szellemének, és eldöntsük, hogyan tovább. Különösen fontos ez a Szolnoki Művésztelep centenáriumának alkalmából. Mert mit is jelent ez a fogalom: Szolnoki Művésztelep? Valóban szolnoki volt-e ez a művészet? Találhatunk-e történetében olyan korszakot, amely kizárólag szolnokiként jellemzi az itt alkotókat? Beilleszkedett-e és hogyan korának magyar képzőművészetébe? Van-e létjogosultsága a harmadik évezred küszöbén egy képzőművészeti telepnek? Ezekre a kérdésekre sokan sokféle választ adtak eddig. S ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása talán soha sem volt annyira fontos, mint napjainkban.

A művésztelep baloldali épülete rekonstrukció alatt áll. Leendő hasznosításáról, működéséről országos vita robbant ki. Sokan hozzászóltak a kérdéshez, hozzáértők és laikusok egyaránt, s nem kevés indulatot kavartak a gyakran elfogult vélemények. Számos kérdés vetődött föl. Állandó tagjai legyenek-e szolnoki letelepedéssel a művészek a telepnek? Időszakos beutalásokkal forduljon-e meg minél több művész a kolónián, ezzel mintegy művészeti pezsgést hozva a városba? Kapjanak-e helyet a képzőművészet mellett társ-művészetek is, megszüntetve ezzel a művésztelep évszázados, kizárólagos képzőművészeti funkcióját? A kérdések azonnali megválaszolása szükségszerű, hiszen hamarosan átadják a felújított műteremszámnyat.

A XIX. század második felében kibontakozó és megerősödő magyar képzőművészet legnevesebb alkotói, a kor szellemének megfelelően, Európa nagy képzőművészeti központjait keresték fel, hogy ott megtanulják a modern művészet stílusait, beilleszkedhessenek és helyet kaphassanak az európai képzőművészetben. München, Bécs és Párizs volt sok magyar képzőművész úticélja. A nyugati képzőművészetét megismerni vágyó magyar művészek ott találkoztak először August von Pettenkofen és köre szolnoki témájú műveivel. Nem ez volt az első és természetesen az utolsó eset sem, hogy külföldiek fedezték fel Magyarországot értékeit számunkra. Az osztrák és német festők hatására ekkor indult meg néhány, a sikert addig csak külföldön kereső művész Szolnokra.

Szolnok szerepe a magyar képzőművészetben a XIX. század közepe óta jelentős. Felfedezését August von Pettenkofen osztrák festőnek köszönhette, aki az 1848-49-es szabadságharc idején

járt Magyarországon az osztrák csapatok hadifestőjeként. Számos rajzban és litográfiában örökítette meg a szabadságharc nem egy jelentős epizódját. Divatos volt az egzotikum iránti érdeklődés, és a külföldi művészek úgy gondolták, hogy a színes keletről elképzelt furcsaságoknak sok, megfestésre alkalmas részlete megtalálható nálunk. Nekik egy darab kelet volt a magyarországi piacok színes forgataga, a pusztai végtelensége, a nomád élet varázsa. Pettenkofen szolnoki tartózkodásai általában rövidek, mindössze 1-2 hónaposak, de igen termékenyek voltak.

1851-től 1881-ig 30 éven át majdnem minden évben felkereste a várost. Évről-évre új témákat keresett és talált. A cigányok különösen érdekelték. A nagy hetivásárokat általában a piac valamelyik sarkából rajzolta, vagy rögtön le is festette. Képei élénken idézik fel nekünk az egykori zöldség-, gyümölcs- és edényárusokat, a szekereken jövő parasztokat, és ma is pontosan felismerhetjük rajtuk a város egy-egy pontját. Színes változatosságukért, keleties ízükért itthon és külföldön is nagyon szívesen vásárolták ezeket a festményeket és grafikákat. Alkotásai tehetségénél, alapos felkészültségénél fogva magasán kiemelkedtek kortársai közül. Párizsi élményei hatására művei a későbbi években festőibb kifejezést nyertek. Festészetében határozott elmozdulás látható az impresszionizmus felé. A magyar pusztát megjelenítő művei tették ismertté, és a külföldnek részben ő mutatta be a sokat emlegetett magyarországi „betyárvilágot”.

Hírnevének hatásának, vonzóerejének következtében sok osztrák és magyar festő keresi fel Szolnokot. Osztrák követői elsősorban baráti köréből kerültek ki: *Johann Gualbert Raffalt, Leopold Carl Müller, Otto von Thoren, Heinrich Lang, Tina Blau.*

Az 1870-es évek közepén Pettenkofen sikere és hírneve számos magyar művészt is Szolnokra vonzott. Így a Párizsban Munkácsy köréhez tartozó *Deák-Ébner Lajos, Aggházy Gyula* és *Bihari Sándor* mellett többek között itt találjuk *Böhm Pált, Mednyánszky Lászlót, Tölgyessy Artúrt* is.

A XIX. század végére a még mindig uralmon lévő akadémikus szemlélet nagyban gátolta a valóságfestésre irányuló művészek törekvéseit. A hivatalos stílussal való szembefordulást jelezte előbb a nagybányai, majd a Szolnoki Művésztelep. A Nagybányai Művésztelepet 1896-ban, a millennium évében barátaival *Hollósy Simon* alapította, aki Budapesten és Münchenben dolgozott. Művészi pályafutásának hazai művészeti életünk szempontjából is jelentős eredménye volt müncheni magániskolájának megalapítása. Az iskola rövidesen jó hírnévre tett szert. Növendékeivel nyaranta felkereste Nagybányát; szabadban játszódó témákat kerestek. Legfontosabb problémájuk a természet színváltozatainak, gaz-

dagságának bemutatása volt. Hollósyékka tört utat az a felfogás, mely a festői összbemérés szépségét akarja visszaadni a hazai táj ábrázolásában. Ehhez a látási módhoz a szabad természetben folyó munka adta az alapot, és ezzel nagymértékben elősegítették a friss, természetes szemlélet meghonosodását. A fényeknek tárgyra gyakorolt színfelbontó hatása náluk érzékelhető a legjobban. A nagybányai művészetének ellaposodása csak akkor következik be, amikor az előbb elmondottak művészi visszaadása öncélú technikai problémává válik.

Nagybánya csak harcok árán tudta elfogadtatni irányvonalát a Budapesten uralkodó müncheni stílussal szemben, ám igazabb művészetével nagy hatással volt a századforduló magyar képzőművészeti életének alakulására. Bár Hollósy és körének (*Réti István, Ferenczy Károly, Thorma János, Iványi-Grünwald Béla*, stb.) Nagybányára vonulása, és az ottani művésztelep létrehozása a francia festőknek Barbizonba vonulásához képest elkésett jelenség, a nagybányaiak magatartása és tevékenysége mégis forradalmi tett volt. A tény, hogy egy pár művész összefog, újat, jobbat akar alkotni az eddig megszokottnál, már önmagában jelentős cselekedet.

A XIX. század '80-as éveitől kezdve a magyar képzőművészet sok kiváló egyénisége kereste és találta meg a témát Szolnok és Szolnok környékének festőiségében. A század végére már a Szolnoki Művésztelep létesítésének gondolata a megvalósuláshoz közeledett. Ebben a táj adottságain, az itt dolgozó művészek kívánságán kívül más tényezők is szerepet játszottak. 1876-ban Szolnok visszanyerte megveszék helyi funkcióját, erőteljes fejlődésnek indult. A közlekedés rohamos fejlődése, a vasútvonalak kiépítése, az ipar megjelenése miatt a XIX. század festői kisvárosából az Alföld egyik leggyorsabban növekvő városa lett a századfordulóra. A Jász-Nagykunszolnok megyei Lapok 1899. október 14-én a következőket írta: „...több magyar művész memorandumot nyújtott be a vallás- és közoktatási miniszterhez, amelyben a miniszter támogatását kérték az általuk tervezett művészkolóniák létesítéséhez. A kérvényező művészek maguk részéről az első kolóniának Szolnokot jelölték meg. Wlassich Gyula erre fölszólította a művészeket, hogy tervüket részletesen fejtsék ki és nevezzék meg képviselőjüket, akivel Ő tárgyalásokba bocsátkozik.” A művészek tervezetüket elkészítették és 1899. október 13-án a minisztériumhoz benyújtották. A szolnoki telep alapítását támogató művészek: Mednyánszky László, Bihari Sándor, Olgay Ferenc, Mihalik Dániel, Szlányi Lajos, Hegedűs László, Boruth Andor, Katona Nándor, Pongrácz Károly, Vaszary János, Kernstok Károly, Fényes Adolf. A minisztériumhoz eljuttatott beadvány kedvező fogadtatása felgyor-

sítja az évtizedek óta dédelgetett tervet. 1901. április 28-án Szolnokon megalakul a Művészeti Egyesület, amely arra hivatott, hogy megépíttesse a műtermi házakat és irányítsa a művésztelep életét. Az alapszabályban megfogalmazott elve, az egyesület célja ma is időszerű: „Általában a képzőművészetnek és a művészeti iparnak felkarolásával a közízlést fejleszteni s a nemzeti közműveltségbe a műérzéklet és műízlelést bevinni.” A Szolnoki Művésztelep a Tisza és a Zagyva összefolyásánál a régi szolnoki vár helyén épült fel – alig két év alatt – az a két épület 12 műtermes lakással, amelynek ünnepélyes átadása 1902. június 29-én történt meg.

Az első műtermeket *Bihari Sándor*, *Fényes Adolf*, *Hegedűs László*, *Mihalik Dániel*, *Olgyay Ferenc*, *Pongrácz Károly*, *Szlányi Lajos*, *Vidovszky Béla*, *Zombory Lajos* foglalták el. A művésztelep életét a Művészeti Egyesület alapszabályai határozták meg. A törzstagok mellett vendégtagok színesítették a telep művészeti palettáját. Nyaranta művésznövendékek, főiskolai hallgatók özönlöttek el, tanulva az idősebb mesterektől. Az évenként megrendezett szeptemberi szolnoki kiállítások mindig nagy események voltak a város életében. Kora tavasztól késő őszig folyt a munka a telepen, s a telekre ki-ki visszatért lakhelyére, Budapesttől Párizsig.

Szolnokhoz szoros szálak fűzik egyik legjelentősebb grafikusművésziünket, *Zádor Istvánt*. Párizsban ismerkedett meg Jávor Pállal, aki rábeszélte, hogy folyamodjon ösztöndíjas helyért a Szolnoki Művésztelepre. Zádorhoz hasonlóan *Kléh János* is főiskolásként került legelőször a Zagyva-parti közösségbe. Hegedűs Lászlónál tanult, majd a telepen képezte tovább magát. 1908-tól egészen haláláig, 1919-ig ragaszkodott Szolnokhoz.

„Az 1900-as évektől kezdve Szolnok a magyar plein-air, majd impresszionista törekvések egyik fontos gyűjtőhelye. Egy olyan csoport kezdett itt dolgozni, amelynek tagjait, ha gyakran változtak is, összefűzte törekvéseik rokonsága. A művésztelepnek ez az új arculata élesen különbözött a Ferenczy – Réti – Thorma képviselte nagybányai irányzattól, amely a nemzeti tradíciót szívós következetességgel fejlesztette. A modern szolnokiakkal rokonszenveztek azok a nagybányaiak, akik külföldi tanulmányaik után a francia impresszionisták vagy a posztimpresszionisták követőivé váltak, és egymás után elhagyták a telepet, hogy új, forradalmibb útra térjenek” – írta Végvári Lajos 1952-ben a szolnoki művészetről megjelent könyvében.

Szinte lehetetlen felsorolni minden egyes művészt, aki megfordult és alkotott a Szolnoki Művésztelepen. Fénykorában, az 1910-es évek elején a Szolnokon alkotók mellett a Képzőművészeti Főiskola növendékei is tanulmányokat folytattak itt. Az emberábrázolást Fényes Adolf, a tájfestést Szlányi Lajos, az állatfestést Zombory Lajos oktatta. Az első világháború kitörése teljesen ellehetetlenítette a telep munkáját, rengeteg fiatal művészt és főiskolást a frontra vezényeltek, csak az idősebb generáció egy-két tagja maradt a műtermek-

ben, Zombory Lajos és *Kosztó József* dolgozott itt.

A művésztelep fejlődését nagyban befolyásolta, hogy a telep hadba vonult tagjainak családtagjait 1914-ben kitelepítették, hogy a műtermekben hadikórházat rendezhessenek be. Az első világháború befejezése után a magyar Tanácsköztársaság kulturális ügyekkel foglalkozó népbiztossága a telep működését újra megindította, a szolnoki Munkás 1919. április 19. számában közzé tett felhívásra a művészek vissza is tértek a telepre, de lényeges munkát nem tudtak végezni, mert a román ágyúzás következtében Szolnok csatatérre vált. A háború folyamán megsérült művésztelepet kezdetben a következő kormányzat sem segítette, így a műtermek lassan omladozni kezdtek. Csak hosszú erőfeszítések árán lehetett helyrehozni a műtermeket, amiben a művészeit szerető lakosságnak oroszlánrészve volt.

1923-ban a művésztelep egy része már újra használható volt. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1923. július 15-i számából erről így értesültek a város lakói: „A művésztelep benépesült. A várbeli művész-kolónia magános csendjét az ez idényben itt időzni szokott művészek mozgalma élénkíti meg. A kolónia törzstagjai közül ez ideig Fényes Adolf, Zombory Lajos, Vidovszky Béla, Udvarny Dezső festőművészek érkeztek meg. Újabb vendége a telepnek Szüile Péter, ismert jó nevű festőművész...”

Az 1927-ben rendezett jubileumi kiállítás a telep 25 éves fennállása alkalmából ismét Szolnok felé irányította a művészek figyelmét. A kiállítást a művésztelep tizenkét műtermében rendezték meg. Bár a régi törzstagok megmaradtak, a telep működésének új korszaka kezdődött.

A munka újra elkezdődött. Vidovszky Béla, Zádor István egyre gyarapította az addig elért eredményeket, *Aba-Novák Vilmos*, *Chiovini Ferenc*, *Istókovits Kálmán*, *Pólya Tibor* és *Iván*, *Patay Mihály* csatlakozásával a következő nemzedék is a telepesek sorába lépett. *Aba-Novák* és *Chiovini* itt készült fel a jászszentandrás freskók megfestésére, *Istókovits* itt kezdte készíteni alföldi akvarelljeinek pompás sorozatát, *Zombory* és *Szlányi* korábbi stílusukban munkálkodtak tovább. Ez az időszak volt azonban Szüile Péter, Zádor István és Vidovszky Béla művészete kiteljesedésének kora is. Később pedig századunk olyan jeles mesterei is megjelentek Szolnokon, mit *Bernáth Aurél*, *Mattioni Eszter*, *Kerényi Jenő*, *Borbereki Kovács Zoltán*, *Gáborjáni Szabó Kálmán*. Műveik a 30-as évek végének, a háborús esztendőik termésének java alkotásai közé tartoznak.

A művésztelep nehéz anyagi gondjainak enyhítésére nyaranta kerti ünnepeket rendeztek, amelyeken az Operaház tagjai, s más kiváló művészek is felléptek. A rendezvények jövedelméből és más anyagi forrásokból korszerűsítették a műtermek egy részét. Ezekben immár egész évben alkothattak a művészek. „Tradíció még nem patinásodik mögötte, országos eseménnyé sem óriásodik ki a nyári mulatságok

síkjából, de a vidéki viszonyokhoz képest kimagasló színvonalú műsorával s főképpen a rendezőség - ambíciót, lelkesedést és fáradozást pazarló - igyekezeténél fogva kétségtelenül jelentős társadalmi és művészeti eseménnyé avanzsált máris a szolnoki Művésztelep „gardenparty”-ja.” – írta 1934. július 14-én a Szolnoki Újság.

1937-ben elhunyt *Pólya Tibor*, 1941-ben *Aba-Novák Vilmos*. Európa lángokban állt, 1944-ben meghalt *Fényes Adolf*. A II. világháború végetértével befejeződött egy korszak is a Szolnoki Művésztelep életében. 1945 után egészen megváltozott a kolónia élete. Az egymásután felújított műtermeket olyan művészek foglalták el *Chiovini Ferenc* vezetésével, akik már nem csak a nyaraikat töltötték Szolnokon, hanem véglegesen letelepedtek a városban. Az ötvenes évek végére teljesen benépesült a művésztelep, melynek 1966-os budapesti kiállítása méltán váltott ki országos elismerést. Az élet azonban nem múlt el nyomtalanul a telep fölött. Többen elköltöztek a városból, helyüket új művészek foglalták el. Többször felvetődött a régi gondolat, s történtek próbálkozások is: visszaállítsák-e a telephez csak meghatározott ideig kötődő vendégtagságot? A kérdés egyelőre megválaszolatlan maradt. A nyolcvanas-kilencvenes évekre elengedhetetlenné vált a telep épületeinek teljes rekonstrukciója, ami egy hosszú folyamat eredményeként 2002-re, az alapítás századik évfordulójára nyer megnyugtató megoldást.

*

A centenáriumba kiadott kötet: *Szolnoki Művésztelep 1902-2002*. Szerkesztette: *Zsolnay László*, *V. Szász József*, *Kertész Róbert*. Szolnok, 2002. A több szerzős munka archív fotók és írások szerepeltetésével érzékelteti azt a sokszínűséget, pezsgő művészeti életet, ami a Szolnoki Művésztelepet jellemezte száz éves története alatt.

A centenáriumhoz kötődő kiállítások 2002-ben:

Szolnoki Galéria

Plein-air törekvések Magyarországon és a korai

Szolnok (március 7. - május 5.);

A Szolnoki Művésztelep a két világháború között (június 29. - szeptember 1.);

Szolnoki Művésztelep a II. világháború után (október 17. - 2002. december 15.).

Damjanich János Múzeum

Grafikusok a Szolnoki Művésztelepen (április 18. - május 26.);

Aba-Novák Vilmos kiállítása (június 6. - szeptember 1.);

Serge Delaveau kiállítása (október 3. - december 15.);

Szobrászok a Szolnoki Művésztelepen (udvaron) (június 13. - szeptember 6.).

Szolnoki Művésztelep

A Szolnoki Művésztelep története archív fotókban és a nagy alkotók (március vége - április 28.);

Fényes Adolf kiállítása (május 2. - június 16.);

August von Pettenkofen kiállítása (június 29. - szeptember 1.).

One Hundred Years – The Art Colony in Szolnok

From the second half of the 19th century Hungarian artists started to visit the great Western European centres of visual arts to study new styles and trends and they also wanted to integrate into the community of European artists. They found out that an Austrian painter, August von Pettenhofen and some of his friends had chosen a Hungarian city, Szolnok as an inspiring site for their work. As at that time people became interested in exotic, remote settings, some artists came from abroad to

depict scenes from everyday life in the countryside. It raised the interest of their Hungarian colleagues as well and that was the time when the largest artistic colonies were established in Hungary to create something new, innovative and less academic. Szolnok was chosen partly because it was popular with tourists and it became the administrative centre of the county again in 1876, which brought about the development of industry and transport. In 1901 the Artistic Society was founded in Szolnok to create and manage the new colony. Their aims were to improve public taste and promote visual culture. Since 1902, the opening of

the colony several artists and art students have lived and worked there, either on a temporary or on a permanent basis. Most of them were the followers of the plein-air trend and later, impressionism. After its „golden age” in the 1910s the colony was damaged in the wars but the people of Szolnok contributed whole-heartedly to its re-establishment. In 1927 the 25th jubilee was celebrated with a memorial exhibition as famous as the one in 1966 which brought nation-wide success and fame to the colony and the artists. The 100th anniversary was celebrated with the reconstruction and renovation of the whole colony.

Markó és a történelmi táj

Szabó Júlia

Bodnár Éva 1980-ban megjelent, id. Markó Károlyról írt monográfiájából figyelemre méltó megállapítást idéz a közelmúltban megjelent magyar történelmi képekről szóló könyvében Szvoboda Dománszky Gabriella: „Az 1828-as bécsi tárlaton a legsikeresebb mű id. Markó Károly *Szent Pál hajótörése Máltánál* című festménye.” A festmény holléte nem ismert, a monográfus az esztergomi Keresztény Múzeum *Menekülés Egyiptomba* című, „C. Markó pinx. 1828” jelzésű festmény és a bécsi Österreichische Galerie 1830-ra datált *Ino és Melikertész* című Markó festménye alapján sejtje a kiállított kép különös kvalitásait, amelyeket az egykorú bécsi kritika is észrevett, amikor megállapította, hogy a festő ezekben az években túllépte a tájképfestészet szűk korlátait, és történelmi művész lett.

Ezek az adatok több tanulsággal szolgálnak. Id. Markó Károly bécsi éveiben bizonyára

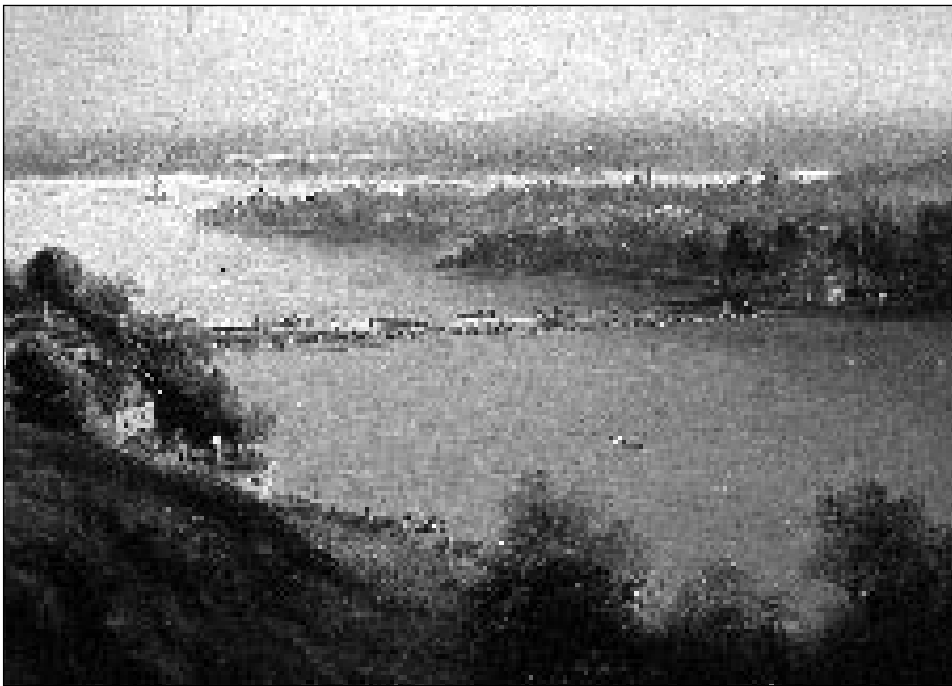
sokat nélkülözött, erről a magyar szakirodalomban olvashatunk. De voltak sikerek is, amelyek szorosan a festő akadémiai tanulmányaihoz fűződtek. A festő 1828-ban Bécsben, a bécsi közönség számára az akadémiai hierarchia szerint *historiai*, azaz keresztény és antik történeteket is ábrázoló tájfestészetet művelt, kiállított, s ezzel próbált elismérést, díjat, esetleg római ösztöndíjat szerezni. (A műfaj művelése a római ösztöndíj feltétele volt.) A kor bécsi sajtójának alaposabb tanulmányozása igazolhatja ezt a feltevést. A vallásos témákkal együtt ábrázolt táj helyet kaphatott itthon is, főleg az egyházi gyűjteményekben, papi személyeknél. A Szent Pál életét ábrázoló előbb idézett kép mellett erre példa id. Markó Károly *Szent hajdan gyöngyei* című festménye, mely Pyrker János László német nyelvű eposzának ihletése alapján készült és Pyrker ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Azok a magyar pártfogók – Fejérváry Gábor, Pulszky Ferenc, Brudern József –, akik Markó útját egyenget-

ték, tökéletesen érthették és elismerhették a festő akadémiai emelkedését, de a korszak hazai nemzeti törekvéseinek szellemében ez kevés volt számukra. A magyar sajtóban az 1820-as évektől helyet kapott a történelmi tájfestészet másfajta használata, a történelmi táj kevésbé akadémikus, inkább romantikus felfogása. Erős nemzeti hangsúlyokkal a magyar történelem szent hajdanának színpontjait kívánta megeleveníteni kritikus, író, költő és ez lett mindenekelőtt a tájrajzoló, tájfestő feladata.

A földrajzi ihletésű útírajzok, grafikai sorozatok az egész XIX. században készültek, sok esetben összbirodalmi áttekintésekben, máskor lokális vagy nagyobb területi összefüggésben, de a sorból kiemelkedett néhány hely, amelyet különös tisztelettel ábrázoltak kisebb és nagyobb művészek. Ilyen volt Dévény, Pozsony, Buda, Szepes vára, Trencsén vára, Mohács, a Kárpátok és mindenekelőtt Visegrád. A fellegvár, a hozzá vezető zárt folyosó, a Salamon torony különböző nézetekből, stafázs alakokkal vagy anélkül, később kosztiümös jelenetekkel fantasztikus rekonstrukciókkal jelentős számú grafikán, festményen megjelent, de senki sem tudta a tájat olyan nagy volumenűnek, méltóságteljesnek megfesteni, mint 1828-30 körül Markó Károly, aki *Visegrád* című művén tartózkodott minden stafázstól, jelenettől, s csak vedutát festett. A festmény helyszíni tanulmányok után Bécsben, esetleg Kismartonban készült, magyar igényekhez alkalmazkodva. Markó ifjúkori rajzoló, festői oeuvrejében voltak felvidéki várképek Joseph Fischer ifjúkori tanára, Müller János Jakab gouache festményei nyomán. A Magyar Nemzeti Galéria őriz négy Markó gouache festményt a Grafikai Osztályon, mely várrmot ábrázol hegyi patakkal, tájat zsilippel, *Sziklás táj* címen. Ezek a veduták, „tájportrék” 1933-ban Bécsből kerültek a gyűjteménybe. Széles szögű látképet festett 405 x 543 mm-es nagyságban a *Kárpátokról Lócse felől* címmel. A bécsi eredet nem bizonyítja, hogy ezek a művek Bécsben készültek, de azt esetleg igen, hogy Markó Bécsben

id. Markó Károly: *Menekülés Egyiptomba*, 1828. Keresztény Múzeum, Esztergom
Károly Markó Sr.: *Escape to Egypt*, 1828. Christian Museum, Esztergom

Id. Markó Károly: Pozsony látképe, 1830 körül. Részlet. Magyarországi magángyűjtemény
 Károly Markó Sr.: View of Pozsony, circa 1830. Detail. Private collection
 Fotók – Photos: Berényi Zsuzsa

nem felejtette el ifjúkori vedutafestését, sem a várakat, sem az 1821-ben festett aggteleki cseppkőbarlangról készült sorozatot, mely szintén a Magyar Nemzeti Galéria grafikai gyűjteményében látható. Az utóbbin nemcsak a természeti képződmény megjelenítése különös, de az egykorú látogatások élményének pontos visszaadása is. A bécsi tanulmányai idején klasszikus jeleneteket komponáló művész már korábban jártasságot szerzett a helyzetképek komponálásában.

Markó Visegrádja emblemikus letisztultságában főmű, de nem állhatott egyedül 1828-30 körüli művei között. Csak olyan festményeket kereshetünk publikációkban, gyűjteményekben, és bíztathatjuk fellelésükre a következő nemzedéket, amelyek magyarországi veduták, s a Visegrádhoz hasonló jelentőségűek. A pozsonyi Városi Galéria őriz egy kisméretű Markó-festményt, mely Pozsony várát ábrázolja a Dunával, a Duna-parti házzal, a hajóhíddal, egy pár staffázs alakkal és két halászbárkával, egy magyarországi magángyűjtemény őriz egy nagyobb méretű szignálatlan Pozsony ábrázolást a vár egy másik nézetéről. Utóbbin a hatalmas vár mellett a város néhány részlete látható, a vár oldalában lévő szőlőhegy egyetlen vándorral, a hajóhíd alakokkal és a folyón távolban egy gőzhajóval. Mindkét Pozsony látkép finom rajzossággal, a perspektíva alapos ismeretével dolgozó művészre utal. Az árnyékos előtér, megvilágított középtér és a háttér levegősége akadémikusan képzett művészt mutat. A Pozsonyt ábrázoló festmények mindazonáltal részletesebbek, mint a valószínűleg kevesebb előtanulmány után készült Visegrád. Pozsony közelebb volt Bécshez, Kismartonhoz, ahol Markó akkoriban dolgozott.

Pozsonyt igen sok rajzoló, grafikus ábrázolta már a XVIII. században és a XIX. század elején, de a Történeti Képcsarnok gyűjteményében nem találunk sem Lantz József, sem Boutibonne Alajos, sem Carl Klette, sem Franz Joseph Sandmann művei között egyik festményhez sem hasonló kompozíciót. Felmerül a kérdés, hogy ha Markó sorozatot szeretett volna készíteni, miért csak Visegrádot és Pozsonyt festette meg. Hol van Esztergom, Buda, sőt akár Belgrádig is eljuthatott volna? Ezekre a kérdésekre jelenleg nincsen megnyugtató válasz. Pogány Ö. Gáborné Markó műveiről készült oeuvre-katalógusa említést tesz a Krems környékén lévő Hollenburg kastélyban lévő képgyűjteményről, amelyben a Geyhmüller bankárcsalád portréin kívül 12 darab „idillikus tájképet” őriznek id. Markó Károlytól. Mivel az irodalomban, melyet Pogányné felsorol, több szó esik a Geyhmüller család patronáló tevékenységéről a Visegráddal és más képekkel kapcsolatban, talán e festmények között lelhetnénk fel a Pozsony látképek rokonait is. Csak egy dolog elgondolkasztó, a Visegrád, noha joggal soroljuk Markó főművei közé, nincsen szignálva, nincsen ráírva például az, hogy C. Markó pinx., dátum sem szerepel rajta. A Pozsonyt ábrázoló egyik festményen sincsen szignatúra, dátum. Vajon azért nem szignálta őket a mester, mert a műfajt, a vedutát bécsi kritikusi hatására ő sem érezte a pignare kategóriájába emelhetőnek, még ha korábban voltak is C. Markó pinxit aláírással látképei. Mindenesetre bécsi tanulmányai után nem tért haza, s nem festette egymásután a magyar történelem dicső színhelyeit, hanem Rómába, Pisába, Firenzébe ment, és történelmi tájképeket festett antik, keresztény tárgyakból,

olykor tájat népeletkép részletekkel. Járt a szabad természetbe rajzolni, lefestette az antik romokat, majd tanulmányait beépítette egy-egy kompozíciójába. Művei közül egyre többre kerülhetett a pinxit szó és az aláírás.

A magyar kritika nemcsak az általa elhagyott műfajt, de szereplését is másképp ítélte meg. Henszlmann Imre írta 1844-ben egy kiáltási vezetőjében: „... híres földiek Markó két tájképe éppen nem nagyon nyerik tetszésünket. Markónkat nem jogtalanul Európa első tájfestői közé számolák, ... Markónkra nézve más mértéket használunk, melyet régebbi műveiben maga nyújtott nekünk.” A két eltérő művészetfelfogás közötti úr áthidalását haláláig (1860) kérte és várta Markótól a hazai kritika. Ő erre csak kétszer vállalkozott. Egyszer megfestette apró alakokkal, csak a címmel azonosíthatóan *IV. Béla futását* (1853), egyszer pedig a Visegrádhoz hasonló emblemikus tájat festett *Magyar puszta* (1853) címmel két példányban. Ezen a festményen olyan tökéletesnek érezte a gémeskút, a bogáncs, a felhők és a szivárvány elhelyezését, hogy talán nemcsak unszolásra odaírta a kisméretű olajkép jobb alsó sarkába: „C. Markó p. Vind 1853”. Az utolsó két szó jelzi, hogy ez a festmény is, akár közel három évtizeddel korábban a Visegrád, Bécsben készült. Markó és Bécs összefüggéseit remélhetőleg még több vonatkozásban tárgyalni fogja a szakirodalom.

Lásd még – See also: Címlap – Cover

Markó and the Historical Landscape

During the 1820s in the Hungarian press the opinion on the role of historical landscape was going under a transformation. Critics, writers, poets wanted to present the scenes of Hungarian national past more and more often, consequently this became the task of painters. Geography-motivated graphic-series were published throughout the whole 19th century and certain places, such as the castles of Dévény, Pozsony, Buda and Visegrád, were especially popular among artists. The painting by Károly Markó Sr. presenting Visegrád is of an outstanding quality; although it is without any scene or figure, it gives the impression of grandeur and majesty. It is undoubtedly a masterpiece but it could not be the only such work among Markó's other paintings made around 1830. In the Bratislava (Pozsony) Town Gallery a small-size painting can be found presenting the castle of Pozsony and there is another work of the kind kept by a private collector. Both paintings refer to a highly educated, well-learned artist with an exquisite knowledge of perspective. The question, why he had not continued working on other Hungarian historical landscapes, such as Buda or Esztergom, remains unanswered. Under the influence of his Viennese critics he might have regarded it inferior compared with the category of „pignare”. Whatever his real reason was, after his Viennese years Markó did not return home, but went to Italy instead and worked on landscapes of Christian or mythological themes.

Gorsiumi programok

E. Petres Éva

Gorsium-Herculia római város folyamatos feltárása 45 éve kezdődött. Ez alatt a száz emberöltőnek is nevezhető idő alatt Gorsium története nagyvonalakban kirajzolódott: I. századi katonai tábor; II.-III. századi nagyarányú szentélykerület, amely Alsó-Pannónia – Pannonia Inferior császárkultuszának és tartománygyűlésének színhelye volt; ennek pusztulása után a helyén emelt IV. századi fallal körülvett új városközpont palotájával, ókeresztény bazilikáival, temetőikkel, amelynek még neve is más lett. Maximianus Herculus császár tiszteletére Herculia-ra változott. A feltárásból kibontható adatok nemcsak Gorsium, de Pannónia történetének is pontosabb, árnyaltabb meghatározását tették lehetővé.

Az élet Gorsium-Herculia területén a római kor után sem szűnt meg, a népvándorlás idején sírok, nagyobb temetők jelzik, hogy a még álló, részben romos épületekben laktak. A döntő változást a magyar honfoglalás ideje hozta. Ellentétben a római birodalom más, európai területén fekvő városaival, itt nem épült a római település fölé város. Helyette az Árpádok fejedelmi székhelye a mocsarakkal körülvett, jól védhető Székesfehérvár lett. A választást Géza, majd István uralkodásának történései, az ország belső hatalmi viszonyai érthetővé teszik. Így az ókori város még álló falaiból épült fel Fehérvár, Szt. István bazilikájának alapjai.

A Sárvíz átkelőhelyén fekvő fontos útke-resztesződést, a jól épített utakat továbbra is használták, az ókori város területén élők

Főveny nevű kis faluban laktak. Az ókeresztény bazilikát a tatárjárásig használták, ezután épült a falu kis temploma, körülötte temetővel, amely a faluval együtt a török hódítás idején pusztult el. A török pusztítást követően nem települtek többé erre a helyre. Ez adta az egyedülálló lehetőséget, hogy a ma közterületen fekvő, nagy kiterjedésű római település teljes egészében feltárható, bemutatható legyen és létrejöhessen a Gorsium Szabadtéri Múzeum – Régészeti Park.

A „látogató-barát” Szabadtéri Múzeum – Régészeti Park

2002-ben a már említett 45. ásatási évad május elején kezdődött. Az ásatást Fitz Jenő vezeti, a kezdetektől vele együtt dolgozó Bánki Zsuzsa mellett mindig számos régész, egyetemi hallgató, diák vett részt. Volt időszak, amikor Sebő Ferenc műegytemi nemzetközi diáktábor szervezett építéshallgatók részvételével; évekig táborozott Gorsiumban Gyapay Dénes diákjával, kanadai régész csoport ácsolt Fedák János vezetésével.

Az ásatás elindítója és évekig támogatója az 1950-es évek második felében újrászerveződő idegenforgalom, az ekkor alapított Fejér megyei Idegenforgalmi Hivatal volt. Vezetőnöje, Gonda Istvánné a székesfehérvári múzeumot kérte meg, hogy jelöljön meg egy olyan feltárható és bemutatható régészeti lelőhelyet, amely hazai és nemzetközi viszonylatban számottevő turisztikai helyé fejleszthető: – ez volt Gorsium.

Nem véletlen tehát, hogy az ásatással párhuzamosan, a kezdetektől fogva a látogatók

számára élményt nyújtó helyet akartunk kialakítani. Ez vonatkozott a feltárt épületek érthető bemutatására: így alkalmaztuk először itt a belső helyiségek vörös sóderrel, az udvarok fehér kővel vagy fűvel történő jelzését; a feltárt temető sírjainak helyreállítását téglasírok visszaépítésével, a földbe mélyített sírok fűvel borításával. Az épületek rajzos alaprajzát latin megnevezéssel folyamatosan helyeztük el. 1962-ben sikerült megszerezni a területen lévő egykori uradalmi borpincét, ebben kiállítás nyílt, amelyet mindmáig Bánki Zsuzsa rendez és frissít időszakonként újjá.

Elkészült a szabadtéri lapidárium a székesfehérvári múzeumban lévő és az újonnan előkerülő kövek felállításával. Ezzel párhuzamosan növények, fák, bokrok folyamatos ültetésével sikerült az egykori uradalmi birkalegelőt mediterrán környezetté alakítani.

A vezetésekkel a szakembereken kívül állandó népművelő látta el. Idegennyelvű (német, angol, francia és lengyel) vezetést adó magnót lehetett bérelni. Az igazsághoz tartozik, hogy ezt a szolgáltatást rövidesen abba kellett hagyni, mert a helybeli teremőrök féltek kölcsönadni. Helyben olvasásra szánt szabadtéri könyvtárat állítottunk össze Gorsiumra, Pannóniára és az antik világra vonatkozó könyvekből, albumokból.

Ezzel egy időben Fitz Jenő kialakította azt a programsort, amely keretként fogta egybe a feltárási szezonot és amely – természetesen változva és fejlődve – mind a mai napig él. E szerint a látogatási szezonot Flora istennő ünnepe, a *Floralia* nyitja az eredeti ókori ünnep idején, április 28. – május 3. között. Nyárvégén a *Ludi Romani* – *Gorsiumi Nyári Játékok* (augusztus végén – szeptember elején) vannak, majd a sort az *Augustalia* ünnepe zárja október első szombatján, az évi feltárások szakmai bemutatásával.

Az első időszakban, amely az 1960-as évektől 1985-ig tartott, a *Floralia* mindössze abból állt, hogy látogatóink kis üdvözlőkártyát és egy szál virágot kaptak. A hangsúlyos program a *Ludi Romani* volt a szabadtéri színházi előadásokkal. Ennek ötlete és igénye Pécsi Sándor színművésztől eredt, aki lelkes tagja volt a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatnak. (A színházi előadásokat már nem érte meg.) Az első előadás 1970-ben Platon: Szokratész védőbeszéde volt a 25. színház előadásában, Haumann Péterrel a címszerepben, Berek Kati bevezető szavallatával, a Sebő-Halmos együttes hangulatot nyújtó előzetes zenélésével.

Az első időszakban a Győri Színház előadásai voltak a leggyakoribbak, a legmaradandóbb emlékü – „Védőbeszéd”-en kívül –

Virágvásár az 1990-es *Floralia*n – Flower fair at the 1990 *Floralia*

Szophoklész: Oresztész király bemutatása került sorra a Madách Színház előadásában, Gábor Miklóssal a címszerepben. Ezt az időszakot zárta a Karinthy Márton rendezte ciklus, amikor nem kész darabokat hozott egy-egy színház, hanem erre a helyszínre szervezett együtttest és rendezett előadásokat Karinthy. Legsikerültebb előadás Euripidész: Helené, illetve Alkiszisz darabja volt, Pécsi Ildikó és Szilágyi Tibor szereplésével.

Ehhez az időszakhoz tartozott a *Pannóniai Ifjúsági Találkozók* rendezése is. A dunántúli középiskolák a tanév folyamán iskolájukban ókori irodalmi összeállításokkal versenyeztek s a nyertes csapat részt vehetett az azévi *Gorsiumi Nyári Játékokon*. Délelőtt saját műsorukkal szerepeltek, délután megnézték a színházi előadást. Alsó-Pannónia egykor itt tartott tartománygyűlésének mintájára saját városukat képviselték, ezt városuk ókori nevét feltüntető táblák jelezték, ilyen rendben ültek a nézőtérén. A kétnapos kirándulás Székesfehérvár megismerésével indult vagy zárult, a házigazda székesfehérvári iskolások vezetésével. Ez a program a megyei népművelési osztály anyagi és szervezési támogatásával volt megvalósítható, a székesfehérvári tanárok és a résztvevő iskolák szoros együttműködésével.

Az első időszak előadásai a szentélykerület ötcsarnokos épületében és a két diszkút közötti fölépcsőn zajlottak. Részben ez okozta az itt folyó előadások végét: ezt az igénybevett a műemléki maradványok nem bírták, így a Játékok abbamaradtak. Az új helyszín kiépítése az ásatás függvénye volt: Fitz Jenő egy antik mintájú és arányú színházat alakított ki a feltárás során kitermelt föld felhasználásával, amelynek nézőtere az ókori városfalra és a mögötte lévő épületekre néz. A látvány tehát a néző számára nem lett szegényebb, az ókori atmoszféra, az épületmaradványok és a növények, a környezet összhangja továbbra is töretlen maradt.

A mintegy tíz évet jelentő átmeneti időt az ifjúság, elsősorban Székesfehérvár és olykor egy-egy budapesti iskola diákjai hidalták át. Teljesen öntevékenyen, tavasszal, tehát a Floralia idején saját műsorukat adták elő tanáraik és maguk számára és örömére. A programok újjászületése az 1990-es évekkel jött el. Az első indítást a – később „kimúlt” – Világkiállítás, az Expo adta. Már abban az időben, amikor Ausztria rendezte volna, jelentkezett Carnuntum (Pannonia Superior - Felső-Pannónia) ma Deuschaltenburg akkori feltárója és múzeumának vezetője, Jobst professzor, aki az Aquincumi Múzeummal és Gorsiummal közös programokat kívánt szervezni. A közös Expo-tervek Ausztria kiválása és Magyarország egyedüli rendezőként maradása után is tovább éltek. Magunk részéről még az Expo-láz előtt készítettünk Gorsiumról egy áttekintő, technikailag könnyen mozgatható dokumentációs kiállítást, amelyben az ásatás, helyreállítás, azaz a tudományos

bemutatás mellett a legnagyobb hangsúlyt a programok, a közönségkapcsolat, a színház kapta. Nem titkolt célunk az érdeklődés felkeltése, mecénások keresése és találása volt. A kiállítást Gorsiumban, majd Székesfehérvárott a Vörösmarty Társaság termében is bemutattuk. Be kell vallani, hogy az érdeklődés elenyésző volt. A kiállítás azonban kitűnő szolgálatot tett az Expo előzetes propaganda időszakában, amikor a leendő résztvevők között az ún. Expo-börzén, Budapesten, a Vigadóban, majd Balatonfüreden állítottuk ki, és a közönség díját nyertük el.

Kapcsolatunk az ismét újjászerveződő idegenforgalommal ettől az időszaktól számítható újból. Gorsium történetében másodsorra is az idegenforgalom, a turizmus adta a lendületet az újrakezdéshez. Az Expo terve, amely tényleg az egész országot megmozgatta, elszállt, és együttműködésünk a Fejér megyei és székesfehérvári TOURINFORM Irodával, amely az Idegenforgalmi Hivatal munkáját folytatta, akkori vezetőjével, Árkíné G.

itt előadni. Az előadás a IV. századi palota belső udvarán zajlott le.

A színházi előadáson kívül új elemekkel bővült a program, Aquincum mintájára meghívtuk a Familia Gladiatoria csoportot, amely azóta is állandó szereplője programunknak. A szál virágajándékozásból Virágkiállítás és vásár lett, de Aquincumtól eltérő jelleggel, nálunk főleg mediterrán növények láthatók, nem virágkötészet, mint ott.

Új színt jelentett az *Ókori gyerekjátékok* fel-elevenítése:összegyűjtése,szervezéseNádorfi Gabriella nevéhez fűződik. Azóta is a Floralia állandó programja a játék, a tunikába öltözött táci Gorsium Általános Iskola tanulóinak részvételével, a látogatók bevonásával.

Ebben az időben a TOURINFORM Iroda Székesfehérvárt kisebb bemutatókat rendezett, kézművesek, népművészek munkáit állította ki. Ez adta az ötletet: rendezzünk olyan kézműves vásárt, ahol az ókorban is használt tárgyak, „árúk” láthatók és vásárolhatók. Így jött létre az ókori kézműves vásári fazekas,

Kézműves vásár és bemutató – Handicraft show and fair

Edittel, a gorsiumi programok feltámadását, újrakezdését jelentette. E mellett az ekkor alakuló szakmai és civil szervezetek, a MATUR – Magyar Turisztikai Egyesület, amely az egész országot átfogó hálózatként működik, ugyancsak kezdettől fogva segítette marketing munkánkat.

1996-ban megpróbáltuk újjáéleszteni a színházi előadásokat, de most a meglévő gyakorlat miatt a szezonnyitó időben, a tavaszi Floralián. Levélben kerestük meg az első időszakban itt játszó színészeket – voltak szép számmal – és kértük, hogy barátilag segítsenek az újrakezdésben. Így került sor az első előadásra: Homérosz: Iliász eposzának I. éneke hangzott el oratorikus formában Papp János, Szabó Gyula, Szilágyi Tibor és Meszlényi Judit előadásában. Az új színház már készen volt, de 1200 nézőt befogadó mérete miatt nem mertük még

kosárfonó, fegyverkovács, fa- és csontfaragó, ötvös bemutató, és ahol megoldható, helyben készülő tárgyak látványa. Legnagyobb sikere a fazekasmesterség bemutatásának van: a gyerekek kis bögréket, tálakat korongolhatnak és vihetnek haza. A kézművesek tunikát viselnek, hogy az illúzió teljes legyen. A vásár két éve méz- és biotermékek árusításával bővült. Különösen a méhészek bevonása járt sikerrel, pompás, különleges mézfajtákat hoznak. 1996-ban megjelent magyarul is Apicius római szakácskönyve, a „De re coquinaria”. Így arra is lehetőség nyílt, hogy római étkekkel, „lakomával” várjuk a vendégeket.

Gorsium történetéhez, a helyhez kötődik az egyik legnépszerűbb hagyományos programunk: *Septimius Severus 202. évi látogatása Gorsiumban*. Septimius Severus császár keleti hadjárataiból visszatérve Rómába, útba ejtette

Pannoniát, felkereste a Duna menti katonai táborokat. Ekkor járt Gorsiumban, részt vett – a marcomann háborúban súlyosan megsérült, majd a császár saját költségén helyreállított – Augustus-templom újjászentelesén. Ezt az eseményt idézzük fel hagyományosan minden évben: a császár és két fia, Caracalla és Geta lovasok kíséretében lovas kocsin, *bigán* érkeznek. A tartomány előljárói fogadják őket, akiknek nevét is ismerjük, a főpap áldozatot mutat be a császár és a halott, istenné nyilvánított császárok üdvére. Ez után a császár és kísérete a színházba hajt, hogy végignézze a tiszteletére rendezett ünnepi gladiatori játékokat. Ez a felvonulás, amely valódi történeti eseményt idéz, olyan játék, amelyben részt vesznek a táci-gorsiumi gyerekek, ők jelentik

Délután kerül sor a színházi előadásra, amely szándékunk szerint, az egész nap csúcspontja, amiért az egész gorsiumi programot létre hoztuk: az antik világ feltámasztása az ókori irodalom örökéletű alkotásainak segítségével. 1997-99 között Papp János rendezésében az általa szervezett együttes játszott. Euripidész: Helen, majd Andromache drámáit mutatták be, Bánsági Ildikóval, illetve Martin Mártával a főszerepben. A kitűnő színészgárda tagjai között szerepelt Híuvölgyi Ildikó, Nagy Anna, Gyóry Franciska, Závodszy Noémi, Horváth Sándor, Kálid Artúr, hogy csak néhányukat említsük.

A Floralia teljessé válásával felélesztettük a *Ludi Romani – Gorsiumi Nyári Játékok*at is. 1999-ben jelentkezett Pécsi Ildikó, aki az első

2002. évi Floralián kísérletképpen mindkét Szophoklész dráma, az *Élektra* és az *Antigoné* is színre került két egymást követő napon. A két nap látogatóinak száma meghaladta a 4500 főt.

Készül már az idei *Ludi Romani – Gorsiumi Nyári Játékok* új bemutatója, Szophoklész: Thrakhiszi nők drámája, amely Herakles földi életének utolsó napjait eleveníti meg Pécsi Ildikóval, Heraklész féltékeny felesége, Deianeira szerepében. A *Ludi Romani – Gorsiumi Nyári Játékok* augusztus 30-án és szeptember 7-én, egymást követő szombaton, 17 órakor kezdődnek.

A tavalyi, 2001. évi *Ludi Romani* alkalmával kísérlet történt a *Pannoniai Ifjúsági Találkozó* felújítására is. A latintanárok Székesfehérváron tartott országos konferenciáján felhívtuk figyelmüket a régi gyakorlatra, remélve, hogy valamilyen formában felújíthatjuk az ifjúsági találkozókat is. Egyetlen, székesfehérvári középiskolai tanár, dr. *Vadász Géza* vállalkozott erre, mégpedig igen szokatlan módot választva. Mint a Kodolányi János Középiskola tanára Plautus: *Miles gloriosus – A hetvenkedő katona* című komédiájának latin nyelvű előadására vállalkozott, más iskolák tanulóinak bevonásával. Így a címszereplőt a Ciszterci Szent István gimnázium diákja játszotta, kitűnően. Az egész tanévben és a nyár folyamán is gyakorolt darab, minden előzetes félelmünk ellenére, kitörő sikert aratott, mint a *Ludi Romani* délelőtti előadása. Sajnálatos módon 2002-ben nem akadt követője semmilyen formában.

Gondjaink, terveink

Nem szeretném, ha a gorsiumi programok mint a megvalósult csoda kerülnének bemutatásra. Pontosan tudjuk, mi az, amit újból meg kéne valósítani vagy fejleszteni: nincs megoldva az állandó vezetések kérdése, amióta nincs állandó népművelő Gorsiumban. Nem működik büfé a szezonban sem, ami elengedhetetlen tartozéka minden szabadtéri helyszínnek (de múzeumnak is). Állandó akadályt jelentenek a műemlékvédelem csak műemléképületben gondolkozni tudó építész munkatársai, akik még mindig az 1948-as Velencei charta félv századdal ezelőtti szabályainak bűvöletében élnek, amennyiben nem modern védőtető kialakításáról van szó. Így, bár mint a Kincstári Vagyonkezelő hatáskörébe tartozó, vagyis állami tulajdonban lévő régészeti műemlék, egyelőre nincs lehetőség részleges, indokolt esetben (mint pl. városkapu) teljes rekonstrukcióra, pedig a Kincstár finanszírozná a helyreállítás, bemutatás költségeit. Ez, a látvány mellett pótolná azt az égető hiányt, amelyet a jelenlegi bejárati kis porta (kiadvány, másolatárusítás helye!) nem helyettesít, és az előadó hiányát, időszaki bemutatók rendezését is lehetővé tenné.

Tervek szép számmal vannak. A régészeti

Septimius Severus látogatása Gorsiumban (2002. április 28.)
The visit of Septimius Severus in Gorsium (28 April 2002)

a császár érkezését, mutatják az egyes helyszínekre vezető utat. A székesfehérvári hagyományörző *Fehérvári Huszárok Egyesülete* adja a lovasokat, a *Székesfehérvári Szabad Színészek Társasága* a szereplőket, végül a *Familia Gladiatoris* gladiatori játékokat mutat be. A történetet és a látogatókat narrátor szavai kísérik. Így élő, valódi részvevőként érezheti magát a néző. A program összeállítása Bánki Zsuzsa munkája.

A hagyományos programok mellett mindig új elemeket, új eseményt is nyújtunk. Így második alkalommal *Ókori divatbemutató* követi a gladiatori játékokat. Ezt az újabb szint jelentő programot Nádorfi Gabriella szervezi, állítja össze. Az *Árpád Szakközépiskola* diákjai mutatják be a kelta és római ruhákat, tanáraik rendezésében. A bemutató is évente változik. Ebben az évben a hajviselet kapott nagyobb hangsúlyt. Megjelent maga Flora istennő is, akit a pompeji falfestmény alapján elevenítettek meg. A bemutatott ruhák egy részét az iskola tanulói, tanárai készítették, többi részét a Aquincumi Múzeum kölcsönözte.

időszakban színészként kötődött Gorsimhoz, Helene és Alkesztisz szerepét játszotta. Most elsősorban rendezőként mutatkozott be. Így került sor Arisztophanész: *Lüszisztraté* darabjának bemutatására, a címszerepben Papadimitriu Athinával, amíg a főbb szerepekben Tóth Juditot, Pálos Zsuzsát, Keres Emilt, Cs. Németh Lajost láthattuk. A *Ludi Romani* első éve nagy hangsúlyt kapott, Euripidész: *Andromache* drámája is újból színre került Papp János rendezésében. 2000-től a színházi előadásokat Pécsi Ildikó neve fémjelzi. Arisztophanész után Szophoklész ciklus kezdődött: *Élektra* került bemutatásra (2000, 2001) Farkasinszky Edittel a címszerepben. *Klütaimnésztra* szerepét Pécsi Ildikó játszotta. A következő darab Szophoklész: *Antigoné* drámája volt Liptay Claudia alakításában, Trokán Péterrel, Keres Emillel, Hegedűs Miklóssal a főbb szerepekben.

Kialakult gyakorlat szerint az új darab bemutatója a *Ludi Romani – Gorsiumi Nyári Játékok* ideje, augusztus utolsó és szeptember első szombatján. A következő évi Floralia alkalmával a darab ismét színre kerül. A

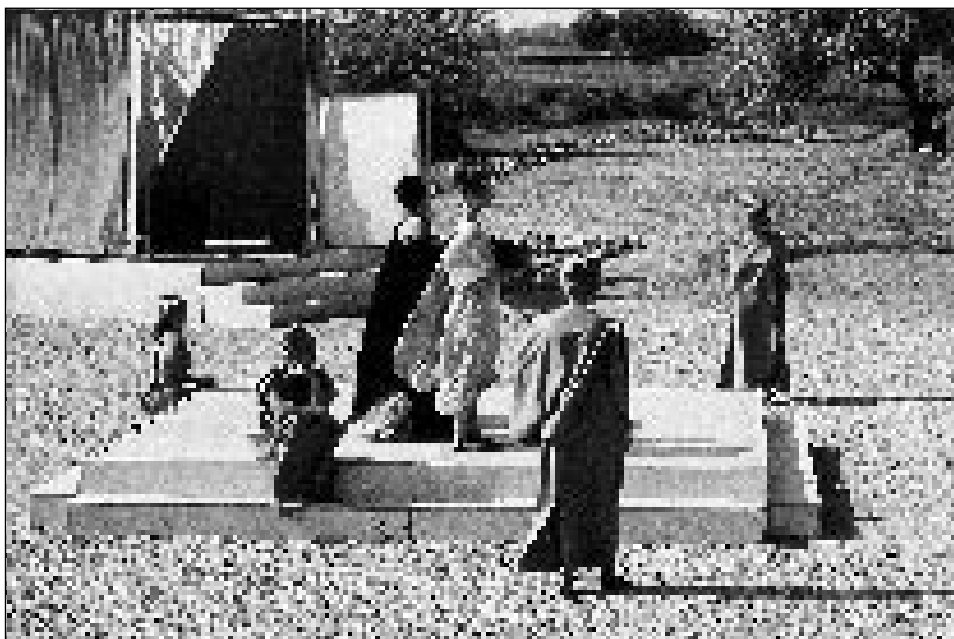
és műemléki védetség mellett a természeti, környezeti védetség is szeretnénk elérni. Két éve Terpó Károly professzor és Berzsényi Brigitta kollégáink megvizsgálták a terület növényvilágát, és számos őshonos növényt határoztak meg. Terveink szerint egyrészt meg kéne őrizni ezeket, és értő módon bemutatni, mert az állandó, már géppel történő fűnyírás és az olykor vegyszeres gyomirtás miatt veszélyeztetett, másrészt herbáriumot is szeretnénk kialakítani. Hasonlóan szeretnénk felmérni és megővni a gazdag madár- és egyéb élővilágot, hiszen a fejlődő turizmus és egyre növekvő látogatás mellett erre is szükség van. Mindez átfogó tervet és anyagi háttérrel igényel, amelyre szüntelenül pályá-zunk, egyelőre csak reménykedve.

És végül a Damoklész kardjáról: az időn-ként elcsendesülő, majd mint a sárkányfog, újra kikelő ötletéről, a Gorsium külső területére szánt „Kárpátia Park”-ről. Ez a történeti-nek szánt Walt Disney Park, amely a Balaton és a Velencei-tó között fekvő területen felépí-tené a Balatont és a Velencei-tavat körben a Kárpátokkal és makettekben többek között a debreceni Nagytemplomot, a hortobágyi kilenclükü hidat és a már elkészített soproni Tűztornyot mutatná be, szintén az Expo idején született ötlet volt. Miatán sem Buda-pest határában, sem Bicskén, sem Székes-fehérváron, sőt az ötlet szülőhelyén, Pécsen sem sikerült helyet találnia, kézenfekvőnek tűnt szervezői számára, hogy az ország leg-nagyobb régészeti parkja egyedülálló lehe-tőséggel rendelkező területére tervezzék. Sajnálatos módon, mint minden hasonló ötlet-nek – emlékezzünk csak a szerencsésen kimúlt aquincumi Gulliverre –, helyben mindig akad lelkes támogatója, különösen ha az ötlet kívülről érkezik. Reméljük, hogy ez mégsem fog itt megvalósulni, ahol a törvény előírja az előzetes feltárást, s minthogy nem kétséges, hogy itt Gorsium további része fekszik, nem lesz lehetséges annak elpusztítása.

Aquincum – Gorsium – Baláca, a közös út

A közös út az együttgondolkodás és együtt-működés kérdése. A három múzeum, a három ókori helyszín közösen dolgozta ki még anno az Expo-terveket, és közösen alakítja azóta is programjait. Ez nem merül ki az alapkérdés-ben, az időpontok egyeztetésében. Közösen dolgoztuk ki programjaink eltérő jellegét, ami végül is adott: Aquincum, a provincia köz-pontja – Budapest adottságaival és terheivel; Gorsium, a kultikus centrum – feltárhatósá-gával és a fő turista útvonalba eső fekvésével; Baláca, római villagazdaság – a Balaton fel-vidék és a nyári idegenforgalom hiányt pótló, egyedülálló láttnivalójaként.

Mind a három helyszín kialakította a maga profilját. Aquincum virágkötészete, gyer-mekfoglalkozásai, gladiátor játéka, minden évben új kiállításával, időszakonként Papp János szervezte költőversenyyel. Gorsium

*Szophoklész: Elektra előadás. Floralia 2002. július 19. – Sophocles: Electra. Floralia, 19 July 2002
Fotók – Photos: Gelencsér Ferenc*

lehangsúlyosabb eseménye a színházi elő-adás – zavaró körülmények nélküli környe-zete erre teremtette; Baláca ifjúsági sport-versenyei és szituációs játéka mellett belső udvarán egyedülálló hangversenyeket rendez, évente új kiállításokkal tarkítva szezonját.

Természetesen vannak átfedések és közös produkciók is. Aquincumnak lehetősége nyílt időközben kamaraszínház létrehozására, színházi előadások, olykor ugyanannak a da-rabnak bemutatására. Divatbemutatókat, amely közös segítséggel jöhetett létre, elvit-tük Aquincumba is. Balácán is megjelennek kézművesek, egyszer a gorsiumi, táci gyere-kek is meghívást kaptak, sajnos az eső meg-akadályozta fellépésüket.

Aquincum évek óta közös sajtótájékoztatót tart tavasszal, ahol kezdetben a két említett helyszín, majd kibővülve először Campona-Nagytétény és Sopron eseményeivel, idén a fontosabb pannoniai helyszínek is részt vettek.

Bizonyára közös munkánknak volt köszön-hető a Kulturális Örökség Minisztériumának meghívásos pályázata, amely idén hét pan-nóniai múzeum közös turisztikai megjelené-sét tette lehetővé az évente megrendezésre kerülő „Utazás” nemzetközi és hazai kiállítá-son, ahol közös pavilonnal és többnyelvű programajánló leporellóval szerepeltünk. Fontosnak tartjuk a közös megjelenést, Gorsium hatodik éve szerepel az „Utazás” kiállításon a Fejér megyei TOURINFORM Iroda standján, múzeumi területéről eddig rajtunk kívül csak a Százhalombattai Matrica Múzeum és Szabad-téri Régészeti Parkja szerepelt, de ők önálló standdal, színes programmal, mint mindig.

Közös pályázatunkhoz adtuk szlogenünket: „Utazás a római kori Pannóniában”, amely 1996 óta szerepel gorsiumi plakátainkon. Logónkat – a kiállításainkon szereplő, kettős Pannóniát ábrázoló érme ötletét – most talán

nagyobb léptékben, tágabb területet ös-szefogva ismertethetjük meg. Természetesen ehhez még több közös gyakorlatra, a három, valóban saját programmal rendelkező múze-umra támaszkodó, turisztikai és marketing munkára és utazási lehetőségek kidolgozá-sára lesz szükség, de legalább az első lépés megtörtént.

Programs in Gorsium

The uncovering of the Roman town Gorsium-Herculia started 45 years ago. During this period the historical image of the town was more or less revealed: its 1st century military camp, its 2nd-3rd century sacred area which was the scene of the emperor worship and provincial assembly in Pannonia Inferior and finally the 4th century rebuilt town centre with its palace and Christian basilica and cemeteries. The excavations have been carried out under the supervision of Jenő Fitz who worked out a program-series for visitors: it starts in April with the Floralia, namely the celebration of the goddess Flora, followed by the Ludi Romani – the Gorsium Summer Games in August-September and is closed with the Augustalia celebrations completed with the presentation of the results of the yearly uncovering. Until 1985 the most important part of the programs was the Ludi Romani with the open-air stage performances. The first drama on stage could be seen in 1970. The Summer Games consisted not only of theatrical shows, since the secondary schools of the region were invited to represent themselves in a competition as well. From the early 1990s the programs were expanded by new kinds of shows: Gladiator games followed by „ancient fashion shows” were introduced. During the 2002 Floralia celebrations when two dramas by Sophocles could be seen, more than 4500 visitors were present. Although the programs and the scientific work have all been successful, there are still a lot to improve, especially the partial or total reconstruction of the site is a problem which is still to be solved.

Egy kiállítás közművelődési elemzése

Dávid Ágota

Egy sikeres sorozat, a „Játék az egész világ” harmadik részeként 2001. december 14. és 2002. április 7. között *A fajtékok története* címmel kiállítást és közművelődési program-sorozatot rendeztek a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában (ismertetését lásd Magyar Múzeumok 2002/1. 39–40). A kiállítás a Kiscelli Múzeum játékgyűjteményének XX. század eleji anyagára épült, de kiegészült a Magyar Nemzeti Múzeum, az egri Dobó István Vármúzeum, a kecskeméti Szókraténusz Játékmúzeum és magángyűjtők anyagával. A tárlókban tematikus elkülönítésben népi játékok, iskolaszerek, bababútorok, járművek, ügyességi-, logikai- és kirakójátékok kerültek bemutatásra. A történetileg legrégibbi darabokat, az érchegyesi játékokat, a színezett állat- és emberfigurákat a Nemzeti Múzeum Undi Mariska gyűjteménye tartalmazta. Jelentős egység volt a „Grabókák” csoportja, Grabowiczky Leon (1881–1937) fajték tervező és készítő munkáinak néhány darabja.

Külön egységben mutatták be a mai fajték-gyártás különböző irányzatait, mestereit. A régi népi játékokat felelevenítő népművészek darabjai mellett láthatóak voltak a klasszikus időkak bababútorait, járműveit újjáélesztő iparművészek munkái, valamint az új formákkal kísérletező kezdeményezések egyaránt. A gyerekek számára a kiállítás legnagyobb vonzerejét a terem közepén felállított óriási, színes fakockákból felépített favár jelentette, ahol a mai fajték-gyártóktól kapott sok-sok játékkal játszhattak.

A kiállításához „A gyere, játssz velünk a múzeumban” kezdeményezés keretében családi hétvégék kapcsolódtak, ahol a múzeumpedagógusok mellett fajték-gyártó kézművesek tartottak bemutatót, illetve játszottak a gyerekekkel (2001. december 15, 2002. február 9, március 23). Ezek az alkalmakon kirakódó vásárok színesítették a programot.

A kiállítás, valamint a hozzá kapcsolódó rendezvények sikeresen felkeltették a média figyelmét. Az újságírók s a riporterek egymásnak adták a kilincset, főként a kiállítás megnyitását követő időszakban, de a nyitvatartás vége felé is születtek alapos riportok.

Rádió: 10 rádióműsor készült. Ezek közül néhány rövid, informáló jellegű volt, ám születtek hosszabb, elemző, a kiállítást és a rendezvényeket alaposabban bemutató riportok, beszámolók is. Ezek a következő műsorokban voltak hallhatóak: Kossuth Rádió: Reggeli Krónika, Napközben, Családi kör, Múzsák kertje; Petőfi Rádió: Karácsony hava.

Televízió: 5 TV felvétel készült. Ezek mind színes képanyaggal tarkított informáló műsorok voltak, melyek a következő csatornákon, illetve adások keretén belül kerültek levetítésre: M1: Hol-mi, Családfa Magazin, Naprakész, RTL Klub: Reggeli; Satelit.

Sajtó: Több, mint 35 cikk született. Ebből kb. 15 rövid, tájékoztató cikk a kiállítást, 10 pedig a programokat mutatja be. A hosszabb terjedelmű, elemző cikkek egy része a nagy példányszámú budapesti, illetve országos lapokban jelent meg: Metró (dec. 18), Magyar Nemzet (jan. 3), Pesti Műsor tárlatajánlata, Pesti Est részletes ajánlója (febr. 28–márc. 6). Hat cikk jelent meg a III. kerületi Óbuda újságban, mely állandóan tájékoztatta a helyi lakosokat a kiállításról és az ahhoz kapcsolódó rendezvényekről. Ezenkívül néhány kifejezetten alapos, képekkel illusztrált elemzés jelent meg kisebb példányszámú, szakmai kiadványban: Múzeumi Hírlevél, Magyar Iparművészet, Magyar Múzeumok, Hírfa, Asztalos és Faipar, Fatáj.

A médiaanyag körülbelül fele arányban csupán a tények közlésére szorítkozott. Megtudhattuk, mi látható a kiállításon, mettől meddig tart, esetleg mennyibe kerül a belépő. A médiaanyag másik fele már elemzést, értékelést is tartalmazott. Egyértelmű pozitívum, hogy ezek az értékelések minden esetben kedvőek voltak, dicsérték az anyagot, a rendezést, és főként azt, hogy a rendezők a gyerekekre is gondoltak, engedték, hogy játsszanak a kiállításon.

A számos cikk, rádió- és TV-szereplés is azt bizonyítja, hogy amennyiben egy esemény – jelen esetben egy kiállítás – képes felkelteni a média figyelmét, akkor az már maga vállalkozik az adott esemény népszerűsítésére. Egy rossz vagy akár csak hétköznapi, ötletlen rendezvény eltűnik a mindennapos információk sűrűjében. A média figyelmét tehát csak jó ötletekkel, ügyes megvalósítással lehet felkelteni.

Jelen esetben mindkét tényező adott volt. A Kiscelli Múzeumtól több okból is jó ötlet volt ennek a többrészes kiállítás-sorozatnak a megrendezése. Egyrészt, mivel a korábbi rendezvények látogatói feltehetően idén is ellátogattak az egyébként meglehetősen nehezen megközelíthető múzeumba. Másrészt pedig, mivel karácsony idején s az egész téli időszakban sokkal kevesebb a gyermekes családokat megszólító rendezvény, program, így a szülők – s persze a gyerekek is – különösen örülnek az ilyen kezdeményezéseknek. Az idei kiállításnak még plusz vonzerőt kölcsönzött a terem közepén felállított színes vár, ahol a gyerekek a helyszínen kipróbálhatták a művészek által felajánlott fajtékokat. Ez az ügyes megoldás,

valamint a régi, hagyományos játékok mellett a mai alkotók munkáinak kiállítása is a rendező, dr. Matuz Edit fantáziáját, ötletgazdagságát dicséri.

Ma, amikor általában nincs pénz egy kiállítás reklámozására, nincs lehetőség óriásplakátokra, hirdetésekre, akkor az ilyen „spontán” hirdetések, a pozitív média-visszhang elengedhetetlen. Ehhez azonban kell az előbb említett figyelemfelkeltés. Ha már ez sikerült, akkor a média révén nő az ismertség, nő a látogatottság, nő a bevétel.

Kifejezetten költséghatékonyak bizonyult a „megjelenésért cserébe játékot” módszer, ahol a művészek a kiállításon való részvételért – ami számukra kiváló reklámlehetőséget biztosított – cserébe játékokat adományoztak a játszóház, majd véglegesen a múzeum számára. Ez nem csupán a játszani vágyó gyermekeknek jelentett nagy örömet, de a Kiscelli Múzeum anyagát is gyarapította.

Az átfogó médiában való megjelenésnek, az ezer darab, iskoláknak, óvodáknak kiküldött meghívónak, szórólapnak, valamint az ismerősök, családtagok lelkes beszámolóinak köszönhetően elmondhatjuk, hogy a kiállítás látogatottsága a tavalyi időszak ugyanezen periódusához viszonyítva jelentősen emelkedett. Természetesen ez részben annak köszönhető, hogy az előző év hasonló időszakában (a Fővárosi Képtár kiállítását leszámítva) nem volt időszakos kiállítás, ám éppen ezért tulajdoníthatjuk a két év látogatottsági számai közötti különbséget a fajték kiállítás eredményének.

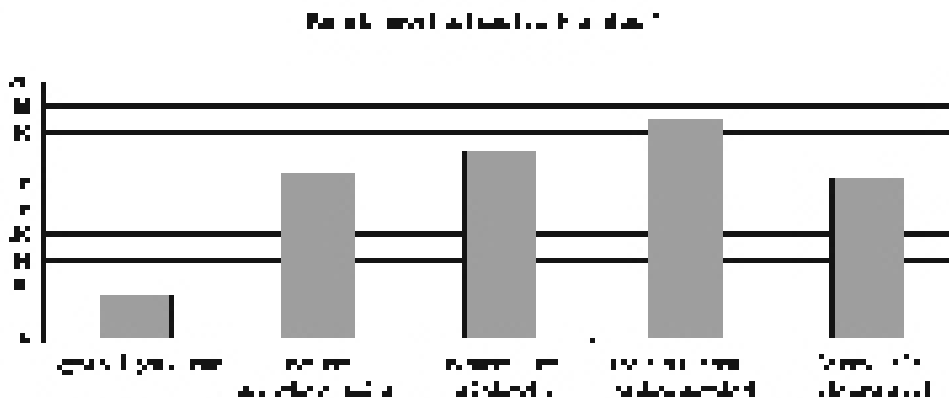
	2001	2002
Összes látogató	12 500	15 000
Átlagosan naponta	125	150
Összes látogató	12 500	15 000
Átlagosan naponta	125	150
Összes látogató	12 500	15 000
Átlagosan naponta	125	150
Összes látogató	12 500	15 000
Átlagosan naponta	125	150
Összes látogató	12 500	15 000
Átlagosan naponta	125	150
Összes látogató	12 500	15 000
Átlagosan naponta	125	150
Összes látogató	12 500	15 000
Átlagosan naponta	125	150

(Forrás: Múzeumi intézménylátogatottságának napinylévántartásahaviösszesítéssel”c.adatgyűjtőívekalapján készült összehasonlítás.)

A látogatókon belül a diákok számát azért emeltem ki, mivel a diákság kulturális fejlődésében, a kultúrához való viszonyának kiala-

külésében jelentős szerep jut a múzeumoknak. A diákság az a célcsoport, amelyet ha sikerül megszólítani, akkor hosszú távon is vissza-visszatér a múzeumba, barátaival, majd később családotul. Az ingyenes látogatók körét a különböző belépővel rendelkezők mellett nagyrészt az óvodás korú és kisebb gyerekek alkotják. Az óvodás és a diák csoportok magas száma tehát mindenképpen pozitív jelenség.

A kiállítás átfogó elemzése érdekében a látogatottsági statisztikákon és a média-adatokon kívül egy általam készített kérdőív eredményeit is felhasználtam. Mivel a kérdőív kitöltésére mindenki önszántából vállalkozott, így véletlenszerű mintavételre nem volt lehetőség. Az így kapott hetven kérdőív leginkább önkényes mintavételnek tekinthető, hiszen a minta összetétele nélkülözi a tudományos alapelveket, az eredmény teljesen esetlegesen alakult. Ennek megfelelően a kapott adatok semmiképpen sem tekinthetőek reprezentatívnak, inkább csak tájékoztató jellegűek. Az első két kérdés a kiállítás ismertségét vizsgálta. A megkérdezettek 94 százaléka hallott a kiállításról, ami kifejezetten magas érték. Feltételezhetjük, hogy a látogatók jelentős hányada éppen azért látogatott el a múzeumba, mert kifejezetten a fajték kiállítását szeretne volna megtekinteni. Azt, hogy az egyes látogatók honnan hallottak a kiállításról a következő ábra foglalja össze. Egy látogató több lehetőséget is megjelölhetett.

indokok közül mindössze egy-egy ember jelölte meg a „nem megvásárolható az összes játék”, valamint a „nincs elég információ” válaszokat. A többieknek egyértelműen tetszett a kiállítás, s a megadott válaszokhoz egyéb dicséretek is hozzáfűztek, melyek legnagyobb része a kivitelezést, a témaválasztást méltatta: - „Értekes, szépen kidolgozott játékokat kell a gyermekek kezébe adni ma is”.

Azt hiszem, nem lehet elégszer hangsúlyozni az interaktivitás, a látogatók bevonásának fontosságát. Természetesen ez a fajta aktív részvétel témánként igen eltérő mértékben kivitelezhető, s az is természetes, hogy egy játékiállításokon sokkal inkább kézenfekvő, sokkal egyszerűbben megoldható a látogatók s különösen a gyermekek bevonása, mint mond-

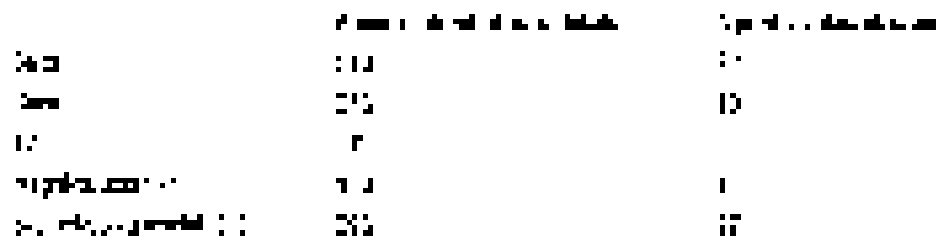
legtöbbsen (39-en) már más kiállítást is megtekintettek a múzeumban, de sokan vettek részt korábbi gyerekfoglalkozásokon, kirakodó vásárokon vagy koncerteken.

Meglepően kevés, mindössze egy olyan látogató volt, aki céges rendezvény keretén belül jutott el a múzeumba. Márpedig a Kiscelli Múzeum s különösen a Templomtér számos ilyen rendezvénynek ad otthont. A kellemes estét itt töltő vendégek egy kis odafigyeléssel az intézmény visszatérő látogatóivá válhatnak. Amennyiben nem oldható meg egy esti vezetés, akkor a teremben elhelyezett plakát vagy ismeretterjesztő szórólapok hívhatnák fel a résztvevők figyelmét az éppen aktuális kiállításokra, az adott időszak eseményeire.

A rendezők erőfeszítéseinek – szórólapok szétküldése, kiosztása, megjelent újságikkal – dacára, a „Gyere játssz velünk a múzeumban” közművelődési programsorozat keretén belül megrendezett gyerekfoglalkozások ismertsége már meg sem közelítette a kiállításét. A válaszadók 56%-a nem hallott a programlehetőségről. Ennél is alacsonyabb volt a résztvevők aránya, 25%. A korlátozott fogadóképesség miatt azonban nem is az az elsődleges cél, hogy ennél többen vegyenek részt a foglalkozásokon, hiszen a túlzottan nagy tömeg éppen a programok minőségén rontana. Sokkal fontosabb információ, hogy a résztvevők 97%-a elégedett volt a programokkal, ami azt hiszem csodálatos eredmény.

Egy kiállítás sikerének meghatározó elemei közé tartoznak azok a látszólagos apróságok is, mint képeslapok, katalógus, a személyzet, a teremőrök kedvessége, viselkedése, a belépőjegy ára stb. Kezdjük akkor az utolsóval. A kérdőívben feltettünk egy a belépőjegy árára vonatkozó kérdést is. A válaszadók 84%-a megfelelőnek, 4%-a alacsonynak, 4%-a pedig magasnak tartotta az összeget. Azt hiszem ennek alapján elmondhatjuk, hogy a belépő költségei nem jelenthetnek akadályt azok számára, akik el szeretnék látogatni a múzeumba.

Jogos észrevételként jelent meg azonban, hogy a kiállításon nem lehetett katalógust, illetve képeslapot vásárolni. Bár mint megtudtam, képeslap eleinte még volt néhány darab, de ezek hamar elfogytak, s nem pótolták őket. Ezek a szép s relatíve olcsó emlékek pedig olyan reklámlehetőséget jelentenek, melyek

Mint láthatjuk, még mindig a személyes kapcsolatok, a barátok, ismerősök, rokonok révén jut el legtöbbször egy ilyenfajta esemény híre. Ennek több oka is lehet. Egrészt mindenki tudja, kik azok az ismerősei, akik hasonló érdeklődésűek, hasonló korú gyermekeik vannak, akiket érdekelne a kiállítás. Az emberek jobban meg is bíznak barátaik, ismerőseik véleményében, mint abban, amit a rádió, a TV mond. Másrészt még ez a széles körűnek mondható média-megjelenés sem éri el a célközönség jelentős részét. Ugyanakkor a meddőszórás is sokkal jelentősebb, mint a személyes kapcsolatok esetében.

Ha azonban összeadjuk a különböző médiumok mellett szereplő számokat, akkor igen magas, 65%-os eredményt kapunk. Ha ezt az eredményt módosítjuk is némiképpen – mivel többek több forrásból is értesültek a kiállításról –, akkor is elmondhatjuk, hogy a megkérdezettek több mint 50 százaléka a médiából szerzett tudomást a kiállításról.

Az ismertség után arra voltunk kíváncsiak, mi tetszett, illetve mi nem tetszett a látogatóknak. Rendkívül kedvező a kép, mivel a felsorolt

juk egy festészeti kiállításon. Ennek mikéntje és mértéke azonban már nagyrészt a rendezőtől, a múzeum vezetésétől függ. Jelen megoldás mindenképpen sikeresnek bizonyult, hiszen a válaszadók közül legtöbbször a „Lehetett játszani a kirakott játékokkal” választ jelölte meg legfőbb pozitívumként.

Feltétlenül jó ötletnek bizonyult a modern alkotások, a mai művészek munkáinak a kiállítása is. Ezzel ugyanis a kiállítás nem csupán a fajték-készítők körét szólította meg, hanem megmutatta a látogatóknak, a szülőknak és a gyermekeknek egyaránt, hogy ma is virágzik ez a nagy hagyományokkal rendelkező mesterség, ma is érdemes fajtékot vásárolni.

A következő kérdés alapján kiderült, hogy a válaszadók 41%-a többször, 19%-a egyszer járt már a Kiscelli Múzeumban, meglepően sokan, 28-an (40%) azonban most látogattak el oda először. Természetesen merész és túlzó lenne azt a következtetést levonni, hogy ez a 40% kifejezetten a fajték kiállítás kedvéért jött el a múzeumba, de az is biztos, hogy a kiállítás jelentős vonzó s mozgósító erővel rendelkezett. A visszatérő látogatók közül a

még hasznát is hoznak a múzeum számára.

Többen hiányolták, hogy a helyszínen nem lehetett megvásárolni a kiállított mai fajták teljes választékát. Januártól egy cég játékait a pénztárnál árusították. Bár a múzeumban fajtákbolt berendezésére nincs lehetőség, de megoldható lett volna a vitrinek mellett az adott üzlet vagy művész – természetesen amennyiben beleegyeznek – címének vagy más elérhetőségének feltüntetése. Hibaként róható fel még az is, hogy az épületen belül nem könnyítették meg táblák, térképek, kiírások a tájékozódást. Különösen a gyerekfoglalkozásra, a nyomda vagy a patika látogatására érkező vendégek könnyen elmehettek anélkül, hogy a fajtákat látták volna.

Összességében azonban egy sikeres, szépen

megrendezett kiállítást láthattunk, mely sok örömet szerzett mind a gyermekek, mind szüleik számára. Elemzésemet egy látogató véleményével szeretném befejezni, hiszen egy múzeum számára a vendégek elégedettsége a legfontosabb szempont: „Köszönöm, sokat változott a múzeum, nyílt!”.

Analytical Presentation of an Exhibition

The exhibition was organised as the third of a series on the history of toys and games in the Kiscelli Museum, accompanied by a group of educational events between December 2001 and April 2002. The greatest attraction was a large castle made of wooden bricks where children were allowed to play with some of the modern wooden toys. At

the weekends families gathered in the museum to see and play with the toys made by contemporary artists. Fortunately the interest of the different media was raised due to the creative concept and realisation. Several informative and analytical reports were made on the exhibition, contributing to its publicity. Several people learned about the events through the media, so the number of visitors, and thus, the income increased significantly. The importance of inter-activity, involving young children is that in the future these people will return to the museum with their friends and family. The questionnaire filled in by volunteers revealed that most visitors got the information from the media. There were some critical remarks concerning the lack of cheap souvenirs like postcards or brochures and that visitors could not buy toys on the spot, but generally, the exhibition was a great success and it contributed to the fame of the small museum.

Kis múzeumok a nagyvárosban

Az Erdős Renée-ház

A XVII. kerület közgyűjteményi helyzete 1970-től napjainkig

Ádám Ferenc

Budapest XVII. kerületét négy egykori község – Rákoscsuba (ennek egyik településrésze Rákoskert), Rákoskeresztúr, Rákoshegy és Rákosliget – alkotja. A gazdag történelmi és néprajzi hagyományokkal rendelkező terület első muzeális jellegű intézménye, az ún. *Néprajzi Emlékház* 1970-ben nyílt meg a Férihegyi úton. A települések hajdani magyar, német és szlovák lakosságára emlékezve a hagyományos építésű, nádtetős parasztházban egy német és egy szlovák szobában, továbbá egy magyar konyhában mutatták be a lakberendezési tárgyakat, a háztartási edényeket, eszközöket és a népviseletet. A ház negyedik helyiségében, a kamrában a szántóföldi művelés, a kendertermesztés, a szőlőművelés és a borkészítés szerkezetei kaptak helyet. Az itt bemutatott emlékanyagot 1971-ben vették múzeumi leltárba. A tájház hamarosan – még megalapítása évtizedében – a terjeszkedő lakótelep áldozata lett a régi Keresztúr faluval együtt. A gyűjteményi anyagot egy iskola folyosóján és – a mai napig áldatlan állapotok közé – a rákoshegyi Bartók-ház egyik helyiségébe zárták el. (Ez utóbbi „raktárhelyiséget”, ahova a fa- és textilanyag egy része került – nyilván, hogy biztonságban tudják azt –, le is pecsételték. Amikor az ajtókat 2001 decemberében sikerült föltörölni, még épek voltak a Magyar Népköztársaság címeivel ellátott pecsétek. Kulturális örökségünk közben „élővé” vált: a tárgyakba beleköltözött a szűz, a moly és némi vegetáció.)

A gyűjteményt 1989-ben egy kerületi lokál-

patrióta, Eressz Rezső gyarapította bőkezű adományával. Évtizedek alatt összeállított, rendkívül sokrétű gyűjteményét 1991-ben írták be az 1971-ben felfektetett leltárkönyvbe. Ugyanekkor az 1971-ben leltározott tárgyi anyag revízióját is elvégezték, ám ez igen sajátos módon történt: a „volt néprajzi ház kiállítható anyagát” revíziózták. (A bejegyzésekből valószínűnek látszik, hogy a korábban a Bartók-házba bezárt anyagot nem látta a munkát végző szakember, és csak azt revíziózta, amit megtalált.)

1990-ben alapította meg a kerületi önkormányzat az *Erdős Renée-Ház – Kiállítóterem* elnevezésű intézményt, melyet Erdős Renée írónőről neveztek el, aki 1927-től 1943-ig lakott a villában. A XVII. kerület egyik legszebb épületének a története a mai napig sem tisztázott. A legendák egyfelől úgy szólnak, hogy a ház eredetileg a millenniumi kiállítás vadászati pavilonja volt a Városligetben, onnan szállították jelenlegi helyére, ahol újra felépítették; egy másik változat szerint az 1889-es párizsi világiállításán látott villa tervei alapján építette meg a későbbi tulajdonos Rákoshegyen (akkor még Keresztúr-nyaralótelepen). A bejárati ajtó fölötti kör alakú dombormű azt tudatja a látogatóval, hogy az épület Szűz Mária és Szent György lovag segédelmével 1895-ben épült. A házat

Az Erdős Renée-ház épülete 1997-ben, a ház kertjében Csekovszky Árpád idollaival – *The Renee Erdős House in 1997, with the idols by Árpád Csekovszky*
Foto – Photo: Csekovszky Balázs

1952-ben átalakították s szobáiban szüséglakásokat alakítottak ki. Az 1980-as évek végén döntött úgy a kerületi tanács, hogy a szüséglakásokat megszünteti, és az épületet kulturális célokra hasznosítja. A villa egyike

A régi „Néprajzi ház”. Fénykép az 1971-es kiállítási ismertetőből
The old "Ethnographical House". Photograph from the 1971 exhibition brochure

azon ritka kerületi építményeknek, amelyek külleme alig változott az elmúlt időszakban. Az egyetlen lényegesebb átalakítás az volt, hogy faszindelyes tetőzetét ún. műemlékpálára cserélték s a tornyát díszítő fiatornyokat megszüntették.

Az új muzeális intézmény földszinti tereiben dr. Bartók Albert rendszerező munkájának eredményeként megépült az állandó helytörténeti kiállítás, egy néprajzi szobarészlet és az „Epress-gyűjtemény” kamarakiállítás. A helytörténeti kiállítás nagyrészt dokumentum-másolatokból, a néprajzi szobarészlet főképp német és szlovák szoba-, illetve konyhab rendezésből, az Epress-gyűjtemény pedig az adományozótól származó változatos tárgyi anyagból állt. Ennek a kiállításnak egyes részletei a mai helytörténeti kiállításban is láthatók.

A mai napig legsikeresebb állandó kiállítás a Merzse-mocsár világát bemutató dioráma. A Merzse-mocsár a kerület határán, a Ferihegyi Repülőtér mellett fekszik, 1977 óta fővárosi védettségű természetvédelmi terület. „A Duna-Tisza közén ma már csak a Kiskunsági Nemzeti Park őriz hasonló területeket” – írta a kiállítást bemutató leporelló szövegében Petrőczy Tibor természettudós. (Sajnos az idilli kép mára jelentősen megváltozott. „...Budapest egyedülálló természetvédelmi területe, a Merzse-mocsár is kiszáradt. Egy-két módosabb háztartás uszodájában több vizet találunk, mint a mocsár területén. Húsz évvel ezelőtt még csónakáztunk benne, még vadkacsák százai úszkáltak körülöttünk. A huszonegyedik órába érteztünk!” – tudósít egy újsághír 2002. januárjában.) A félköríves dioráma kora tavasztól télig, az évszakok változásait figyelembe véve ábrázolja a terület állat- és növényvilágát. A háttérter Muray Róbert festőművész nagyméretű festménye díszíti. A növényzet –

nád, sás, fűzfa, tündérrózsa, kökény, stb. – bemutatásán túl a kiállításban a halak közül a naphal, a csuka; a hullók, kétéltűek közül a vízisikló, a fürge gyík, a barna varangy, a tavibéka, a kecskebéka, a levelibéka és a mocsári teknős; a madarak közül a búbic, a seregély, a réti cankó, a piros lábú cankó, a pajzsos cankó, a dankasirály, a szárcsa, a bakcsó, a pocgém, a gyurgyalag, a sárszalonka, a barkós cinke, a kis őrgébics, a vörösbegy, a zöld küllő, a kuvik és a szarka; az emlősök közül a törpeegér, a pézsmapocok, a nyest és a vidra preparátumai láthatóak, de egy jó szemű iskolás gyerek – nagyon élvezik a keresgélést – megéli a keresztes pókot, a szöcskét és a szitakötőt is.

Az Erdős Renée-ház fennállásának tizenkét esztendeje alatt, időszakos kiállításai révén, a XVII. kerület határain messze túlterjedő rangot vívott ki magának a magyar képzőművészeti életben. Ennek illusztrálására elég néhány nevet megemlíteni azok közül, akiknek alkotásait láthatta a közönség: Stróbl Alajos, Csekovszky Árpád, Kiss György, M. Novák András, Tenk László, Laborcz Ferenc. Rendszereznek a különböző művészeti társaságok bemutatói, a hozzájuk kapcsolódó szimpóziумok és az igényes kiadványok. Az időszakos kiállítások között általában évente egyszer szerepelnek helytörténeti bemutatók. 2001-ben a *Hogyan szórakoztak eleink a Rákosmentén*, korábban a 75 éves Rákoshegy című kiállítást tekinthették meg az érdeklődők.

1998-ban a Dózsa Múvelődési Ház évtizedek óta működő Helytörténeti Klubjából megalakult a *Rákosmenti Helytörténeti Gyűjtemény*, amely elsősorban a kerület történetének írásos és fotódokumentációját gyűjti, mintegy kerületi adattárként működve, a szisztematikusan gyűjtésnek köszönhetően mára igen jelentős anyaggal, ám – egy-két kivételtől eltekintve

– tárgyak nélkül. (A gyűjtemény vezetője dr. Dombóvári Antal történész.) A helytörténeti gyűjtemény kiállítóteremmel, raktárhelyiséggel nem rendelkezik, időszakos kiállításai a kerület közintézményeiben láthatóak.

Az Erdős Renée-házat 2001-ig a XVII. kerületi önkormányzat művelődési irodájának munkatársa vezette, önálló szakembereket nem alkalmaztak. 2001-ben, a képviselőtestület határozata értelmében részben önálló költségvetési szerv, önálló jogi személy lett, alapító okiratot kapott, s élére – a ház képzőművészeti hagyományainak megfelelően – művészettörténész intézményvezetőt neveztek ki, Bakonyvári M. Ágnes személyében. 2001 decemberétől alkalmaz történész-muzeológust is az intézmény. Az Erdős Renée-ház Alapító Okirata az intézmény települési sorolja be a Rákosmenti Helytörténeti Gyűjteményt és az 1986-ban megalapított, korábban a Dózsa Múvelődési Ház településként működő Czimra-Laborcz Emlékházat, amelynek kiállításán a Czimra Gyula és Laborcz Ferenc XVII. kerületi képzőművész hagyatékát képező, az önkormányzat által megvásárolt, illetve neki ajándékozott tárgyak szerepelnek.

2001 decemberében, 2002 januárjában első lépésként megtörtént az Erdős Renée-házban kiállított és raktározott, illetőleg a Bartók-házban „örzött” történeti tárgyi anyag revíziója, majd a szükséges műtárgyvédelmi munkálatok felmérése. A munka során a tárgyak számában lényeges hiányosságokat nem tártak fel, ám jelentős számú beletárolatlan tárgyat találtak. Ezek meghatározása, múzeumi leltárkönyvbe történő bevezetése, továbbá a teljes anyagra vonatkozóan a leíró kartonok, tárgyfotók elkészítése napjaink feladata. Reményeink szerint még az idén sikerül biztonságos raktárhelyiségeket kialakítani az Erdős Renée-ház melléképületében, és a szükséges műtárgyvédelmi munkálatok elvégzése után itt tudjuk elhelyezni a teljes tárgyi anyagot. (Ezt részben fedezi a Nemzeti Kulturális Alaptól idén elnyert támogatás.) A tervek szerint ugyanitt kapna helyet a jövőben a Rákosmenti Helytörténeti Gyűjtemény is.

A két intézmény ily módon történő „egyesülése” lehetővé teszi egy olyan új, állandó helytörténeti kiállítás létrehozását, amelyben immár nem csak az adományozó szerepe és a meglévő anyag jellege az összekötőkapocs a tárgyak között, hanem mind történetileg, mind néprajzilag korrekt logikai összefüggéseken keresztül, látványosan lehet bemutatni a kerület történetét.

The Renée Erdős House The Public Collections of the 17th District of Budapest from the 1970s

The 17th district of Budapest is made up of four former villages which were inhabited by Hungarians, Germans and Slovaks, leaving very rich historic and

ethnographic traditions behind. The collection of this heritage was first exhibited in the Ethnographic Memorial House in 1970, but very soon it had to be removed and deposited in different places. The Renée Erdős House and Exhibition Hall was founded in 1990, named after a writer who lived in the villa for a long time. The beautiful building hosts

the first permanent exhibition of local history, an ethnographic interior and a selection from a private collection. The most popular show is the one which represents the Merzse Mocsár, a marshland at the outskirts of the district, with rich flora and fauna. The works of the best Hungarian artists were also exhibited in the villa in the past few years.

The most serious problems of the institution have been the lack of professional staff, and the proper storage, organisation, process and protection of the continuously enlarging material, but several efforts are made to establish a spectacular, informative and coherent collection and exhibition on local history.

„Az év múzeuma 2001” pályázatról

Deme Péter

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület kezdeményezésére és szervezésében 1997 óta minden évben meghirdetett pályázatra, amelynek keretében a résztvevők előző évi tevékenységét értékeli a bíráló bizottság, 2002-ben 16 intézmény adta be anyagát. A tapasztalt és elismert szakemberekből álló bírálóbizottságot ebben az évben is a Pulszky Társaság és a társkiró szervezetek (a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztálya, a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Szakmai Kollégiuma, az ICOM /Múzeumok Nemzetközi Tanácsa/ Magyar Nemzeti Bizottsága és a Magyar Nemzeti Múzeum) képviselői, valamint a 2001-ben győztes két múzeum vezetője alkotta. A tagok: Cseri Miklós, Deme Péter, F. Dózsa Katalin, Gaálné Merva Mária, Kecskeméti Tibor, Kubassek János, Matskási István, Pintér János, Poroszlai Ildikó, Vigh Annamária.

Az évek során kialakult gyakorlat szerint a testület a pályázó múzeumok beküldött információi és anyagai, valamint a helyszíni látogatások során szerzett tapasztalatok megvitatása alapján sokoldalúan értékelte az egyes intézmények 2001. évi tevékenységét és döntött a díjakról. Az ünnepélyes eredményhirdetésre és a díjkiosztásra – hagyományosan – 2002. május 18-án, szombaton délelőtt, a Múzeumok Majálisa megnyitóján került sor a Múzeumkertben. Az elismerő okleveleket és a fődíjakat dr. Ecsedy István helyettes államtitkár (NKÖM), a különdíjakat a felajánló szervezetek képviselői adták át.

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk a bírálóbizottság értékelését a pályázaton induló intézményekről.

Bűnügyi és Rendőrség-történelmi Múzeum, Budapest (fenntartója az Országos Rendőr-főkapitányság)

Az 1967-ben alapított (és újabban Rendőrségtörténelmi Múzeum néven működő) múzeumban hosszabb visszaesés után az elmúlt években rendkívül dinamikus fejlődés tapasztalható, amit az előző évi pályázaton elnyert különdíj is igazolt. 2001-ben az intézmény Sági Zoltán irányításával a korábbi lendülettel folytatta az időszakos és vándorkiállítások ren-

dezését, bemutatását, a szélesebb közönséghez való eljuttatását, emellett átvette a tarnamérai (alapítványi) rendőrség-történelmi múzeum működtetését. Eredményeket hozott a nyitottságra, a rendőrségi munka sokoldalú megismertetésére való törekvés is. Több rendőrségi és bűnügyi szakmai találkozó szervezésében, programjának kialakításában játszott szerepet.

A kis létszámmal működő intézményben a szakmai előírásoknak megfelelően végzik a nyilvántartási és raktározási feladatokat. Emellett továbbra is rendkívül intenzív a műtárgy-gyűjtés. Jórészt adományokról van szó, amelyek megszerzésében az intézmény és vezetője széles körű és aktív, hazai és nemzetközi szakmai és társadalmi kapcsolatainak döntő szerepe van. A múzeum kezdeményezőszerepet játszott a világ bűnügyi múzeumainak összefogására terén is, ennek köszönhető, hogy megrendezhette ezek első nemzetközi konferenciáját.

Dobó István Vármúzeum, Eger (fenntartója a Heves Megyei Önkormányzat)

Az intézmény évek óta Magyarország leglátogatottabb múzeuma, turisztikai célpontként is jelentős vonzerőt képviselve. 2001-ben a műtárgyanyagnak megfelelő feltételeket biztosító raktárpéületet alakítottak ki, példászerű rendet és tisztaságot, biztonságos körülményeket teremtve benne. Az autópálya-építéshez kapcsolódó nagyarányú ásatási tevékenység eredményei – a hatékony szervezésnek és korszerű technikának köszönhetően – gyorsan és biztonságosan kerülnek feldolgozásra és elhelyezésre.

Ugyancsak az elmúlt év kiemelkedő eseménye volt az új állandó történelmi kiállítás megnyitása. A tárlat több éves előkészítő munkára, gazdag tárgyi anyagra és a legújabb kutatási eredményekre épül, megvalósítása izléses és szakszerű, műtárgyvédelmi és biztonsági szempontból is megfelelő, szakembereknek, laikusoknak, diákoknak egyaránt nagy élményt nyújt, amihez jelentősen hozzájárul a széles körű és sokirányú közművelődési és közönségkapcsolati munka is.

A múzeum munkatársai Petercsák Tivadar igazgató irányításával szakmai és gyűjtő tevékenységekre alapozva több kutatási és tudományos feldolgozási programot gondoznak, köztük országos jelentőségűeket is, rendszeres publiká-

ciós tevékenységükkel pedig az érdeklődők szélesebb köre számára is hozzáférhetővé teszik ezek eredményeit.

Duna Múzeum (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum), Esztergom (fenntartója a Közlekedési és Vízügyi Minisztérium)

A negyedszázadnál régebben fennálló intézmény, a hazai vízügy és környezetvédelem történelmének fontos és egyedülálló bázisa 2001-ben – hosszabb felújítási időszak után – nyitotta meg ismét kapuit a látogatók előtt. Az új, rendkívül látványos állandó kiállítás átfogó képet ad a hazai vízgazdálkodás múltjáról, személyiségeiről, eseményeiről, feladatairól. A tudományos alaposággal összeállított történelmi anyag bemutatását ötletesen alkalmazott, magas színvonalú technikai, audiovizuális eszközök sorával tették élvezhetővé és könnyebben értelmezhetővé a rendezők, a számos további, az interaktivitás lehetőségét nyújtó módszer pedig a közvetlen élmény örömet kínál a látogatóknak. A kiállításához magas színvonalú, ötletgazdag, alaposan végiggondolt múzeumpedagógiai kínálatot dolgoztak ki a múzeum munkatársai, ami tovább növeli a tárlat hasznosságát oktatásban, nevelésben és szórakoztatásban egyaránt.

A Kaján Imre által vezetett múzeum jelentős ráfordítással, kiválóan és korszerűen felújított épületében kitűnő raktározási, tárgyi és műszaki feltételeket alakítottak ki a páratlanul gazdag tárgyi, dokumentációs és térképanyag számára. A korábrinál hasonlíthatatlanul jobb körülmények között az intézmény munkatársai eredményes szakmai feldolgozó, tudományos munkát végeznek, folyamatosan gyarapítják a gyűjteményeket és gyors ütemben, jelentős sikereket elérve fejlesztik az elektronikai parkot, ezen belül a számítógépes nyilvántartást is.

Finta Múzeum, Túrkeve (fenntartója a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumi Igazgatóságot fenntartó megyei önkormányzat)

Az alapítás 50. évfordulója alkalmából felújított múzeumépület új állandó kiállítás megvalósítására kínált lehetőséget. A rendezők ezzel élve színvonalasan, korszerűen és látványosan, audiovizuális eszközöket is alkalmazva tárják a látogatók elé a kunsági táj történetét, néprajzát. Különösen figyelemre méltó a vidék világhírű

szülötte, Korda Sándor munkásságát bemutató kiállítási egység.

Az intézmény igazgatója, Örsi Julianna – elődei nyomdokában járva és eredményeiket is bemutatva – hosszú idő óta végez elismerésre méltó tudományos kutató, feldolgozó és bemutató munkát elsősorban a történeti muzeológia és a néprajz területén. Ennek eredményeit itthon és külföldön is jelentősszakmai kiadványok és rendezvények dicsérik. A múzeum közismert és elismert központja a kunsági azonosságtudat ápolásának, fejlesztésének, Túrkeve kulturális közéletének. A kimagasló közösségteremtő és szervezőmunka eredményeként jelentős társadalmi, közösségi támogatottságot tudhat maga mögött.

Heves Megyei Sportmúzeum, Eger (fenntartója a Heves Megyei Úszó és Vízilabda Szövetség Alapítványa)

Az alig néhány éves múltra visszatekintő intézmény léte és működése, a maga nemében egyedülálló sporttörténeti kiállítás elsősorban egy lelkes egri sportkedvelő lokalpatrióta fáradhatatlan szervező- és gyűjtőmunkájának köszönhető. A tiszta, gondozott és áttekinthető tárlat főleg a böngészkedő látogatóknak kínál számos érdekes és értékes lát-nivalót, emléktárgyakat, érmeket és díjakat, fénykép- és sajtóanyagot. Az intézmény létrehozója és egyszemélyes működtetője, Székely Ferenc az igen mostoha körülmények között is rendet tart a gyűjteményben és a nyilvántartásban, sőt ahhoz is van ereje, hogy külső helyszíneken időszaki bemutatókat rendezzen, figyeljen a látogatók igényeire, kiadványokat készítsen. Az alapítvány által fenntartott gyűjtemény a jelenleginél nagyobb szakmai és anyagi segítséget érdemel.

Kiss Pál Múzeum, Tiszafüred (fenntartója a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumi Igazgatóságot fenntartó megyei önkormányzat)

A 125 éve alapított múzeum egy szépen helyreállított XIX. századi kúria épületében működik. Színvonalas és látványos, szakszerűen és megragadóan rendezett kiállítása emlékezetes képet ad a vidék múltjáról, népi kultúrájáról. Tükröződik benne az a tény is, hogy a település hosszú időn át az Alföld egyik fontos fazekas és nyeregkészítő központja volt. A tárlat látogatóbarát megoldásai erősítik a tudományosan megalapozott és szakmailag jól rendezett anyag látogatókra gyakorolt befolyását.

Szakszerű gyűjtő- és feldolgozó munka, nyilvántartás és katalogizálás jellemzi az intézményt. Vezetője, Fűvessy Anikó és munkatársai a nem túl kedvező körülmények közepette komoly számítástechnikai háttérrel alakították ki és példaértékű eredményekkel gazdagították a múzeumi szakmát. Tudományos munkásságuk eredményeit rendszeresen publikálják hazai és nemzetközi kiadványokban. A több évtizedes munka gyümölcseként a megyei múzeumi szervezet egyik legszebb, leglátványosabb és legeredményesebb, országos kisugárzású alkotóműhelye jött létre Tiszafüreden.

Kner/Nyomdaipari Múzeum, Gyomaendrőd (fenntartója a Kner Múzeum és Könyv Alapítvány)

Az intézmény Magyarország egyetlen nyomdaipari múzeuma, amely a nyomdatechnikát és a betűtípusokat éppúgy dokumentálja, mint a Kner Nyomda történetét és az itt alkotó Kozma Lajos tevékenységét. A rendszeres, tudatos munkával gyarapított tárgyi és dokumentációs anyagot több helyen, de tematikus rendben, műtárgyvédelmi szempontokat is figyelembe véve, napra készen nyilvántartva őrzik. Az állandó kiállítás számos egyszerű, de hatásos ötlettel ragadja meg a látogatók figyelmét. Több korai gépet, eszközt kipróbálhatnak a látogatók. Háromnyelvű felirat szolgálja az eligazodást, de mindenkinek felajánlják a szakszerű és érdekes vezetést is. A látogatás folytatható a ma is működő nyomdában.

A múzeum vezetője, Füzesné Hudák Julianna és munkatársa folyamatos, élő kapcsolatot tart a településen élőkkel, a múzeumi és a nyomdai szakmával egyaránt. Szép és érdekes kiadványaik, időszaki kiállításai, rendezvényeik a fenntartó vállalat támogatását is dicsérik.

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest (fenntartója a Magyar Zsidó Hitközségek Szövetsége)

Az országos gyűjtőkörű szakmúzeumban 21 fő dolgozik, és két állandó kiállítás várja a látogatókat. Az elmúlt néhány évben igen jelentős fejlődés tapasztalható a múzeumi munka minden területén. A korábbi rablás nyomán megerősítették az intézmény biztonsági rendszerét és védelmét, 2001-ben pedig olyan technikai fejlesztést hajtottak végre, amely lehetővé teszi nagyszabású, nemzetközi monografikus képzőművészeti tárlatok rendezését. Ezek közül első volt az év egyik legnagyobb szenzációja, a nagy érdeklődést kiváltó *Chagall – Az emlékezés tájain* című kiállítás. A Párizsból, Nizzából és a család magángyűjteményéből kölcsönzött festményeket, grafikákat, akvarelleket és tollrajzokat, amelyek kiváló keresztmetszetet adta a nagy művész munkásságának, három hónap alatt mintegy 65 ezer látogatót tekintette meg és a sajtó is nagy teret szentelt neki.

Jelentősen bővült a múzeum gyűjteménye, javultak a raktározás és az állagmegóvás feltételei, emelkedett a feldolgozottság színvonala. Az intézményben végzett tudományos feldolgozó munka eredménye több figyelemre méltó kiadvány is. Az itt dolgozók B. Turán Róbert irányításával a múzeum egységére építve bővítik társadalmi és szakmai, valamint nemzetközi kapcsolataikat.

Móra Ferenc Múzeum, Szeged (fenntartója a Csongrád Megyei Önkormányzat)

A közel 120 éves, nagy hagyományú intézményben – a fenntartó támogatásával – erőteljes és látványos fejlesztési törekvések tapasztal-

hatók a múzeumi feladatok minden területén (raktározás, feldolgozás, konzerválás, kiállítás, közönségkapcsolatok). Az egykori vár romjainak rekonstrukciójával létrehozott új raktár- és kiállítási területek európai színvonalúak.

A múzeum gyűjtőköre minden szakágra kiterjed, gyűjteményeiben 1 milliónál nagyobb a tárgyak száma. Az autópálya-építéshez kapcsolódó ásatások és komplex gyűjtések, a leletek és más anyagok korszerű feldolgozása számos fontos eredményt hozott. A tudományos munka színvonalas szakmai publikációk egész sorát eredményezte a régészet, a történelem, az irodalom, a képzőművészetek és a természettudományok terén egyaránt.

Az intézmény kiállításai, az azokhoz kapcsolódó, elsősorban a nagyközönséghez szóló és a diákoknak, iskolásoknak szánt kísérőkiadványok mellett a látogatók igényeinek kielégítésére való törekvéseket jelzi a sikeres közművelődési és külső kapcsolatokat építő munka is. A múzeum Vörös Gabriella irányításával végzett szervezett, összefogott, sokirányú tevékenységével egyre nagyobb szerepet játszik Szeged és a régió kulturális és tudományos életében.

Néprajzi Múzeum, Budapest (fenntartója a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma)

Az intézmény 2001-ben – Fejős Zoltán főigazgató kezdeményezésére és irányításával – az év talán legnagyobb múzeumi vállalkozását valósította meg, szakmailag eredményesen és a nagyközönség részéről is kedvező fogadtatásra találva. Az *Időképek* című nagyszabású millenniumi kiállítás szakmai, tudományos és kivitelezési előkészítése két évet vett igénybe. Maga a tárlat egy teljes éven keresztül tartott nyitva és lényegében az épület teljes kiállítási területét átfogta. A további időszaki kiállítások, a közművelődési és múzeumpedagógiai munka nagy részét is tudatosan e köré a kiállítás köré szervezték. A témájában szokatlan, kivitelezésében újító, modern kiállítás és program, a kivitelében és tartalmában impozáns katalógus a nagyközönség és a sajtó körében is elismerést váltott ki. Egyébként is elismerésre méltó, ahogy az intézmény vezetése tudatos és előre tervezett kiállítási politikát alakított ki és tart be immár évek óta.

A múzeum munkatársai emellett jelentős eredményeket értek el a megelőző konzerválás, a raktári körülmények javítása, a gyűjtemények számítógépes feldolgozása és a tudományos munka terén is. Ugyancsak egyedülálló vállalkozás a Néprajzi Múzeum gyűjteményei című kötet, amely a múzeum teljes anyagának átfogó bemutatását szolgálja.

Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeuma, Budapest (fenntartója az Országos Műszaki Múzeumot fenntartó Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma)

Az intézmény Buda szívében, ipari műemlék épületben működik, három állandó kiállítással

és egy szabadtéri kiállítással. Az egyetlen főállású dolgozó (az igazgató Lengyelné Kiss Katalin) és néhány lelkes, hozzáértő (nagyreszt nyugdíjas) szakember munkájának köszönhetően az elmúlt években egyre ismertebbé válik a szakemberek és a nagyközönség körében egyaránt. 2001-ben öt időszak kiállítást és nagyszerű szakmai rendezvényeket tartottak, a látogatók száma meghaladta a 14 ezer főt (20 %-nál magasabb volt az emelkedés az előző évhez képest). Ebben jelentős szerepet játszott a médiával és a közélet más szereplőivel kialakított jó kapcsolatuk, a diákok és érdeklődők számára adott tárlatvezetések, előadások, a szakmai közéletben vállalt egyre nagyobb szerepük, lelkes, szakértő és elkötelezett munkájuk.

A gyűjteményt folyamatosan gyarapítják, javítják a műtárgyvédelmi körülményeket, fejlesztik a nyilvántartást, gondját viselik az épületnek. A fenntartó által biztosított költségvetés mellett számos pályázattal és jelentős eredménnyel bővítik a működés és fejlesztés forrásait, hogy őrizzék és gazdagítsák a magyar technika kulturális örökségét. Mindez kiemelte az intézményt a mostoha sorsú, „ismeretlen” műszaki múzeumok sorából.

*Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest
(fenntartója a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma)*

A múzeum két éves, jól előkészített és végiggondolt felújítási periódus után 2000-ben nyitotta meg újra kapuit a nagyközönség előtt, de a közben bekövetkezett változások miatt „albérlő” lett saját házában. 2001-ben Ratzky Rita főigazgató vezetése alatt 17 kiállítást rendeztek ezekhez kapcsolódva, és önállóan is számos rendezvényt, programot, irodalmi estet tartottak. Propagandamunkájuk fejlesztésével látogatóik számát is növelhetik a jövőben.

A tárgyi és dokumentumanyagot korszerű körülmények között, klimatizált raktárakban őrzik. A nyilvántartás, az adattár és a könyvtár rendelkezik a korszerű technika fontos és szükséges eszközeivel (elektronika, Internet, audiovizuális eszközök) a feldolgozáshoz, nyilvántartáshoz és bemutatáshoz egyaránt. Jelentős haladást ért el a forrásanyagok elektronizált feldolgozása terén. Színvonalas és jelentős mennyiségű szakmai-tudományos publikáció jellemzi a munkatársak ez irányú munkáját. Feladatuknak tartják a vidéki és határon túli szakmai kiállítások folyamatos karbantartását, a kollégák munkájának segítését.

Porcelánmúzeum, Hollóháza (fenntartója a Hollóházi Porcelán Rt.)

Az 1981-ben eredetileg üzemi gyűjteményként létrehozott intézmény a 20. évfordulót (az előző évi újrainvitást követően) látványos és sikeres programokkal tette emlékeztetővé. A fenntartó és a tulajdonos bank anyagi támogatásával az épület korábban kihasználatlan előterében

barátságos, pihenésre invitáló kávézót alakítottak ki, amely a Zempléni Művészeti Napok egyik helyszíne is volt.

A rendkívül gazdag üzemtörténeti (és részben technikai) anyag jól áttekinthetően, élvezhetően kapott elhelyezést a múzeumi célokra nem kifejezetten alkalmas (és eléggé kicsi) épületben. Dicsérendő a négy nyelven kiadott ingyenes jegykísérő, a kínált kiadványok, a szívesen és élvezetesen tartott tárlatvezetések. Az intézmény működtetésére vállalkozott betéti társaság – a fenntartó cég támogatásával, Koroly József vezetésével – sokat tesz a Porcelánmúzeum megismertetéséért, a turistáknak a régióba vonzásáért.

*Színház-történeti és Színészmúzeum, Miskolc
(fenntartója a Miskolci Galériát fenntartó Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata)*

A belvárosi, helyreállított műemlék épületben 1996-ban megnyitott bemutatóhelyen A miskolci színház-története című, igen gazdag anyagot felsorakoztató állandó tárlat mellett évente 3-4 időszak kiállítást rendeznek. Az intézmény egyre népszerűbb a város lakói, de az idelátogatók között is. Többnyelvű színes szóróanyaggal, képeslappal és egyéb kiadványokkal várják az őket felkeresőket. Évente több száz tárlatvezetést vállalnak, emellett a miskolci színészegyesület is sok programját rendezi itt, a város felsőoktatási intézményeiből pedig több hallgató használja az intézményben található anyagot forrásként szakdolgozatához. A bemutatott anyag egy része más gyűjteményekből származik, de számos értékes másolatot és adományt is őriznek. A Miskolci Nemzeti Színház egykori igazgatója, Gyarmati Béla irányításával három nyugdíjas pedagógus végez itt áldozatos, lelkes és eredményes ismeretterjesztő, örökségmegőrző tevékenységet.

Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjtemény – Városi Képtár, Gyomaendrőd (fenntartója a Közalapítvány Gyomaendrőd Város Közgyűjteményeiért)

Az intézményt, valamint a fenntartó közalapítványt egyaránt a város hozta létre, elsősorban a helyi kötődésű művészek (Vidovszky Béla, Corini Margit, Pásztor János, Illésy Péter), életpályájuk és alkotásaik folyamatos bemutatása érdekében. Vezetője és mindenes, Bula Teréz, aki részfoglalkozásuként és a „nemzet nap-szamosaként” tevékenykedik, lelkesen, céltudatosan és kitartóan törekszik a működési körülmények javítására. 2001-ben – kétévi gyűjtőmunka, szerkesztés és az anyagi források előteremtése után – 1500 példányban megjelent a gyűjteményt bemutató katalógus; kifestették, illetve kimeszelték az épületet; 3 jelentős időszak kiállítás nyílt meg (ezek közül kiemelkedik, sőt, szinte országos jelentőségű volt a Lázadó „piktorinák” – Corini Margit kortársnői című tárlat); megújult a közalapítvány kuratóriuma. A korlátozottan nyitva tartó bemutatóhelyet szép

számmal keresik fel helybeliek (köztük iskolások) és idelátogatók egyaránt, noha a város propagandájában meglehetősen kevés hely jut számára.

Vízellátás-történeti Gyűjtemény (Kút múzeum), Orosháza (fenntartója a Városi Vízmű Üzemelnökség)

A városi honismereti csoport értékmentő céllal vállalta 1983-ban, hogy fenntartja az akkor használaton kívül került és eredetileg elbontásra ítélt helyi víztornyot. A „mozgalom” kezdeményezője a mai napig egyedül tartja fenn és működteti az épületet és kis kertjét, készítette el „az ország legkisebb kiállítását” (3,2 m²), várja és vezeti (ingyen) a látogatókat. 2001-ben végre megszületett a fenntartást segítő alapítvány (összesen 50 ezer forinttal), a fenntartó pedig az egyre gyarapodó, előírás szerint nyilvántartott és (részben az „intézményvezető” házában) őrzött gyűjteményi anyag állandó kiállításá rendezése érdekében egy újabb, a város távolabbi részén lévő helyiséget bocsátott rendelkezésre. Ma már a város egyik különleges látványja a víztorny, a benne rendezett kiállítás, nem utolsósorban pedig a szakmai és népszerűsítő írásokkal is jelentkező személyiség, akinek nevéhez mindez fűződik: Kiss Horváth Sándor.

A pályázat díjazottjai

„Az év múzeuma 2001”
kitüntető cím és fődíj
(1 millió Ft):

Dobó István Vármúzeum, Eger

Duna Múzeum (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum), Esztergom

Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület különdíja
(300 ezer Ft):

Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeuma, Budapest

ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága különdíja
(300 ezer Ft):

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztálya különdíja
(300 ezer Ft):

Móra Ferenc Múzeum, Szeged

Magyar Nemzeti Múzeum különdíja
(300 ezer Ft):

Kiss Pál Múzeum, Tiszafüred

Minden további résztvevő a bírálóbizottság elismerő oklevelét érdemelte ki.

The „Museum of the Year 2001” Competition

The competition has been launched every year since 1997 by the Pulszky Society. In 2002 there were 16 competitors from whom the winners were chosen by a team of renowned experts delegated by the Society and the other sponsoring organisations. The competitors were assessed on the basis of the written information

sent into and the impressions and data collected on the spot during the experts' visits. The awards were distributed at the traditional ceremony held in May in the framework of the International Museums' Day. Some of the participants are regional museums, but some of them have a special field of interest, like the Police Museum, the Literary Museum, the Eger Country Museum of Sports, the Museum

of Printing and Press etc. The two winners were the István Dobó Castle Museum, Eger and the Danube Museum, Esztergom. The Foundry Museum of the Hungarian Technical Museum (Budapest), the Hungarian Jewish Museum and Archives (Budapest), the Ferenc Móra Museum (Szeged), and the Pál Kiss Museum (Tiszafüred) got special prizes, while the other competitors were honoured by diplomas.

Gondolatok a Múzeumok Majálisáról

H. Bathó Edit

A magyar muzeológusok számos seregszemléje közül az egyik leglátványosabb és legközkedveltebb a Múzeumok Majálisa, amelyet a Múzeumi Világnap alkalmából, a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében rendeznek meg. Ebben az évben május 18–19-én, Pünkösdkor, immáron hetedik alkalommal került sor e nagyszabású rendezvényre. A program rendezője, a Magyar Nemzeti Múzeum, fő támogatói pedig a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága és a NKÖM Múzeumi Osztálya voltak, míg a gyakorlati szervezési munkát a Magyar Nemzeti Múzeum Közművelődési Főosztályának munkatársai végezték igen kiválóan, nagy szakértelemmel.

Ebben az évben ötvenkét múzeum állította fel sátrát a múzeumkert árnyas fái alatt, kínálta kiadványait és programjait az oda betérő látogatóknak. Elmondhatjuk, hogy a bemutatkozó múzeumok most is kitétek magukért. Ugyan a korábbi években sem panaszkodhattunk a kínálatra, de úgy gondolom, most még gazdagabb és változatosabb foglalkozások várták a nagyérdemű közönséget. Volt itt népviselet, történelmi jelmez, fegyver, bajvívás és kovács-bemutató, várépítés, kavicsfestés, makett készítés, ujjlenyomat vétel, fonás, csipkeverés, nemezelés, különböző drótkészerek, illatpárna, kosárka és római méces készítése, puskagolyó öntés, gyógynövény felismerés, várépítés, üveg- és arcfestés, s még végelláthatatlanul lehetne sorolni a megannyi érdekességet, ami a gyerekeket és a felnőtteket egyaránt lenyűgözte ezen a szép májusi napon. Minden múzeum sátrában nagy számban találhattunk kiadványokat is. Jó volt látni ezt a bőséges kínálatot, amelyből azonban csak igen szolidan vásároltak. Ennek oka egyaránt kereshető a szép kivitelezésű, igényes múzeumi szakkönyvek magasabb árfekvésében, illetve a vásárlók soványabb pénztárcájában.

A múzeumkertben természetesen most is ott állt az Arany János szobor-színpad, ahol két napon át jobbnál-jobb produkciókban gyönyörködhetett a „múzeumi lépcsőpálya” közönsége. Volt néptánc és társastánc bemutató,

bábelőadás, népzenei, fúvószenekari és jazz koncert. A nagyszínpadi programok sorát vasárnap este a Hobo Blues Band remek műsora zárta. A múzeumkert nagyszínpada mellett a múzeum II. emeleti Kupolatermében felállított gyermekszínpadon is látványos és érdekes programokat kínáltak a rendezők. Találkozhattunk itt Vitéz Lászlóval s társaival, együgyű Mihókkal és Ecseg-pusztai kisbojttárával. S ha a kedves látogató másra vágyott, hát sétára indulhatott a Nemzeti Múzeum állandó és időszakos kiállításaiiban tárlatvezetéssel vagy anélkül. Az időszakos kiállítások közül különösen nagy érdeklődés kísérte „Az avarok aránya – A nagyszentmiklósi kincs” című tárlatot.

Nagy sikere volt a Történelmi Játzó-Tér programjainak is, ahol jurta kiállítást láthattak, valamint középkori tárgyakat készíthettek és középkori játékokkal ismerkedhettek meg a kíváncsi látogatók. S akinek elég bátorsága volt, a lovagi tornapályán még meg is küzdhetett a „félelmetes ellenséggel.”

Mint korábban, úgy most is végigsétálhattunk a vásárolók és a régiségkereskedők utcáján, bár ez alkalommal jóval kevesebb árus kínálta portékáját. A minőségi munkát, a mives kézműves terméket természetesen mindig meg kell fizetni, de ennek van egy fontos alapfeltétele, legyen fizetőképes vásárló. Nos, azt gondolom, most is jóval több volt a „szemét legeltető”, az árukban gyönyörködő báméskodó, mint a vásárló.

Minden évben a múzeumi majális fénypontja „Az év múzeuma” pályázat eredményhirdetése és díjkiosztása. A majális első napjának délelőttjén most is sor került e szép ünnepségre, ahol a díjazott múzeumok átvehették a kitüntető címet és a hozzá tartozó járandóságot. Az ünnepélyes ceremóniát fogadás zárta, amelyet a díjazottak tiszteletére szerveztek a rendezők. Kitűnő ötlet volt és köszönet illeti a Pulszky Társaságot azért, hogy éveken ezelőtt meghirdette „Az év múzeuma” pályázatot, lehetőséget teremtve ezzel a magyar múzeumok országos megmérettetésének. Az a múzeum, amelyik megkapja e címet, olyan erkölcsi elismerés birtokosa lesz, amelyet nemcsak a szakma, de a látogatók is mindenkor számon tartanak. Természetesen a szakmai méltatás mellett minden múzeumnak igen jól jön a díjjal járó anyagi elis-

merés is, különösen a múzeumügy jelenkori nehéz körülményei között.

A VII. múzeumi majális hangulatának ünneplésségét emelte, hogy a rendezvénynek helyet adó és szervező Magyar Nemzeti Múzeum ebben az évben ünnepli fennállásának 200 éves évfordulóját. A múzeum a korábbi években is mindig kitétt magáért, de úgy láttuk, ez alkalommal még fokozottabb odafigyeléssel rendezték meg ezt a kiváló programot, amiért köszönet illeti őket, nemcsak a látogatók, de a társmúzeumok részéről is. Úgy véljük, ez a több ezer látogatót vonzó, a magyar múzeumok széles körű tevékenységét bemutató kétnapos majális ünnep rendezvényeinek sorában tartuk számon.

A hiedelem szerint a hetedik szám bűvös, s a legtöbbször negatív tulajdonságokkal bír. Nos, az ez évi majális a sorban éppen a hetedik volt, s fel is röpött a hír, hogy a Nemzeti Múzeum egykori történelmi kertjének helyreállítási munkálatai miatt jövőre talán már nem itt lesz a rendezvény helyszíne. Bízunk azonban a rendezők találékonyságában, s hisszük, hogy e szép rendezvényesorozatnak lesz folytatása.

Lásd még - See also: Képmelléklet IV.

Thoughts on the Museum Weekend

The most popular of gathering of Hungarian museologists is undoubtedly the Museum Weekend, which is held on the occasion of the International Museums' Day in the garden of the National Museum each year. This year's show, the 18th and 19th of May was the seventh event of the kind. 52 museums were present, offering their publications and programs to the visitors who could join several small workshops, such as stone-painting, modelling, spinning, felting, could watch several stage performances, listen to folk music and jazz. Children could meet with the popular characters of puppet-shows, take part in medieval games and make medieval toys and objects. The highlight of the event was the award giving ceremony of the competition „Museum of the Year 2001” which is maybe the most spectacular way of appreciating the work of the museums in Hungary. Upon the whole the two-day happening was as successful as the previous ones and visitors can only hope that next year they can come back and witness this celebration of museums.

Kiállítások

A múlt rétegei

Bencze Zoltán

Ez a kiállítás a régészet perspektívájából, módszeréből kiindulva mutatja be a Szent György tér és környéke múltjának egymásra rakódott rétegeit. A kiállítást megtekintve a látogató a mából kiindulva jut el az őskori emlékekig.

Az őskorban fontos összekötő szerepet játszó Duna természetes átkelőhelyeket biztosító, szigetekkel tagolt fővárosi szakasza fölé emelkedő budai Várhegy kiváló lehetőséget nyújtott a különböző őskori kultúrák megtelepedésére. A területet először az Kr. e. III. évezred elején a késő rézkori bádeni kultúra népessége vette birtokba. A korai bronzkor időszakában, a Kr.e. III. évezred végén először a nagyrévi kultúra népe települt ide, melyet a Kr.e. III-II. évezred fordulóján a vatyai kultúra váltott fel. A Kr. e. II. évezred közepén a terület elnéptelenedett, majd a Kr. e. II. évezred végén a késő bronzkori urnamezős kultúra szórványos emlékeivel találkozhatunk.

Hosszú szünet után a Várhegy a középkorban népesült be újra. A Szent György téren a XII-XIII. század fordulójáról sikerült feltárni négy talpas faváz szerkezetű épületmaradványt, melyek ácsolt faszerkezetű felmenő falait általában kőalapokra állították. E település élete hosszabb időszakot ölelt fel, de felhagyása még a városalapítás előtt megtörtént. IV. Béla király alapította Buda városát a tatárjárás után, hogy a mongolok esetleges vissza-

tértekor hatékonyan védekezhessen a királyi budai birtokközpontjának és pesti kiváltságos településének népe. Hamarosan felépült a hegyet körülölelő városfal. A városfalak felépülte után szabályos telekosztást hajtottak végre, kijelölték az utcák nyomvonalát és kimérték az egységes méretű telkeket. A kitűzést a városfalakhoz igazították. A mai Szent György tér a középkorban nem volt tér. Ezen a területen szinte a városalapítástól kezdődően a maihoz hasonló két utca húzódott észak-déli irányban. A különbség csak annyi, hogy a két, délre hosszan lenyúló utcát és az általuk közrezárt területet akkor végig házak szegélyezték, illetve hogy a középkori utcák nyomvonala, szélessége enyhén eltért a maiakétól. A keletkebbi utcát az itt a XIII. században felépült ferences kolostor védőszentjéről, Evangélista Szent Jánosról nevezték el, míg a túloldalt az ott 1250 körül letelepült zsidóságról. A királyi palota fokozatos kiépítésével a terület a XIV. század utolsó harmadától fokozatosan átalakult. A két észak-déli utca középső tömbjében a XV. század elején felépült a Szent Zsigmond templom, a zsidókat pedig elköltöztették. Helyüket és lassanként a polgárok helyét is a magas állami hivatalokat is betöltő bárók vagy a királyi szolgálatban álló nemesek foglalták el. A XVI. század elején már szinte kizárólag az ő ingatlanjaik emelkedtek itt. Ismertek a Szapolyaiak, Perényiek, Bánffyak, Somiak ingatlanjai, a háztulajdonosok között Kubinyi László udvarbíró, Márton és Jakab királyi ágyús mesterek vagy Raguzai

István királyi borbély, a királyi alkalmazásban álló, különleges szaktudással bíró személyek voltak.

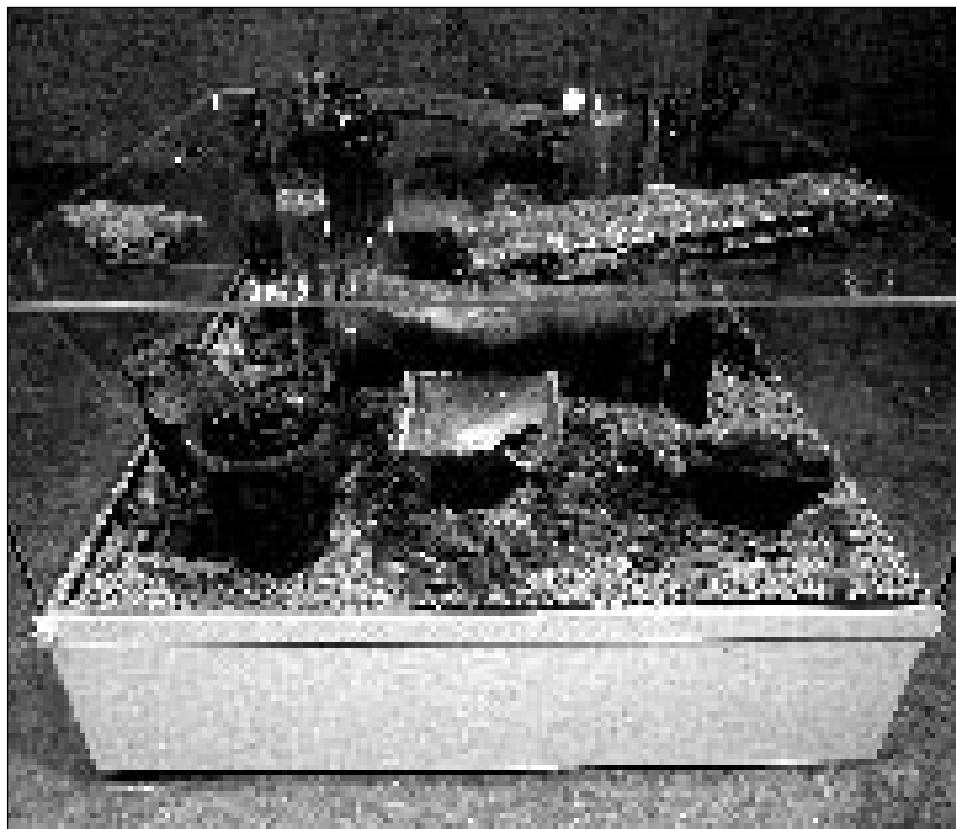
Budát 1541-ben foglalták el a törökök. A Szent György tér környékén tovább folytatódott a polgári élet, a lakosság összetételét azonban nem ismerjük. Az épületeket folyamatosan használták, átalakították, a telkek üresen álló részeit beépítették. A budai pasa a XVI. század végén költözött fel a Vízivárosból a Szent György térre. A pasapalota a keleti vároldalon állt, a pasa szerájának együtteséhez a palota, fürdő, csorgókút és dzsámi tartozott. A Szent György tér kialakulása a XVII. század második felében indult meg, amikor az ostromok során elpusztult házakat már nem állították helyre. Budát több visszafoglalási kísérlet után 1686. június 20-tól szeptember 2-ig tartó ostrommal sikerült bevenniük az egyesített császári seregeknek, melynek fővezére V. Károly Lipót lotharingiai herceg volt.

Az 1686 utáni első építkezéseket a vár katonai jelentősége határozta meg. A tér délkeleti oldalán felépült a katonai szertár, a Zeughaus épülete. Kaszárnya épült a keleti oldalon, a mai Sándor-palota helyén, a délnyugati és északnyugati részen, továbbá a mai Dísz tér déli oldalán is. A kezdetben domináló katonai építkezések mellett persze történtek a korban polgári és egyházi építkezések is. Középkori alapokon barokk polgári házak épültek a Szent Zsigmond utca északnyugati részén, és átellenben, a két utca között. Az ostrom során megsérült Szent Zsigmond templomot helyreállították ugyan, de utóbb el is bontották, mivel helyette felépült egy másik a barokk királyi palotában. Az elbontott pasapalota, illetve a ferences kolostor temploma helyén teljesen újonnan épült fel a karmeliták kolostora és temploma. Ez sem működött azonban sokáig, mert amikor 1784-ben II. József feloszlatta a rendet, előbbiből kaszinó, utóbbiból színház lett. A terület XVIII. századi építkezéseinek végét jelentette a Teleki grófok palotájának felépülése a nyugati oldalon, a délnyugati laktanya és az északabbra épített polgárházak között sokáig üresen álló területen. A palota később a XIX. század második felében először a kincstáré, majd a századvégen Habsburg József főhercegé lett. A Teleki-palotával éppen szemben, a keleti kaszárnya épületek helyén készült el Sándor Vince gróf palotája 1806-ban. Az épületet később az állam vette meg miniszterelnökség céljára, és ezt a funkciót 1945-ig be is töltötte.

A XIX. század derekán a délnyugati laktanyaépület helyén kiépült az új királyi istálló, majd a tér északi része került átrendezésre,

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibition

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibition
Fotók – Photos: Tihanyi-Bakos Fotostudió

amikor 1879-ben a polgári házak és az itt állt vízmű helyén elkezdték építeni a Honvédelmi Minisztérium épületét, melyhez az 1890-es években északról csatlakozott a Honvéd Főparancsnokság épülettömbje. A Szent György tér és környékének XIX. századi arculatváltása végül is 1904-ben záródott le, amikor a királyi palota századfordulós építkezéseinek utolsó állomásaként az elbontott Zeughaus helyén elkészült az új északi szárny. Az így kialakult tércsoporthoz azonban csak mintegy negyven évig maradt meg változatlan.

A második világháborús sérülések után az eredeti állapotok még jórészt helyreállíthatók lettek volna, ehelyett azonban sok esetben az indokolatlan bontások mellett döntöttek. Napjainkra szinte teljesen eltűnt a HM egykor ötszintes épülete, a volt Honvéd Főparancsnokság négy szintjéből is csak kettő maradt. A nyugati oldalon az egykori istálló csak romjai láthatók, a volt Teleki-palotát pedig 1968-ban felrobbantották. A Szent György tér rendezése kapcsán 1994-től nagyszabású régészeti feltárások kezdődtek a területen. Ennek során feltárássra került – többek között – a keleti oldalon az egykori ferences kolostor, középen pedig a Szent Zsigmond templom és környéke. 1998-2000. között pedig a tér nyugati oldalán folyó kutatások zárták le egylőre ezt a folyamatot.

A kiállítás időutazásra hívja a látogatót. A mai állapotból visszafelé indulva először a tér XVII-XX. századi története elevenedik meg. A képi és írott források száma az időben visszafelé haladván csökken és helyüket fokozato-

san átveszi a régészet, amely sajátos módon mindig a legmodernebb kor viszonyaiból indul visszafelé. Az első ilyen teremben a török kor és a későközépkor emlékei jelennek meg. Láthatjuk itt – többek között – a török kerámiaművesség díszedényeit, továbbá egy reneszánsz palota festett falmaradványait. A második teremben a terület két középkori egyházi intézményének, a ferences kolostornak és a Szent Zsigmond templomnak válogatott anyagát állítottuk ki, továbbá a tér különböző részeinek középkori emlékei középpontjába nyertünk betekintést.

A következő két teremben a Teleki palota mélypincéjében feltárt kút leletanyaga jelenik meg. A kutat imitáló belépőrészben tömegével is érzékeltetni szerettük volna, mi minden kerülhet elő – szerencsés esetben – egy kútból. A belső, csak irányfényekkel megvilágított részben láthatjuk a kiállítás legszebb darabját, a *magyar-Anjou címeres selyemkárpitot*, melyet összegyűrt sárgombóc formájában mintegy 10 m mélységben talált meg a kútban a feltáró régész, *Nyékhegyi Dorottya* több más textillelettel együtt. A selyemből készült, az Árpádok vágásos és az Anjouk lilimos címerét rombusz alakú, ún. ruta-pajzsokban ábrázoló kárpit egykor alábélelt lehetett a rajta látható varrások alapján. Az Anjou pajzsban a lilimok felett fekvő E betűt formázó ún. háromágú, lebegő tornagallér látható. Készítéstechnikája: rátéthímzéses, több darabból összevarrt. A kibontáskor talált zsinórmaradványok arra engednek következtetni, hogy egykor falikárpit lehetett. Eredeti

méretét nem ismerjük. Jelenlegi formájában több oldalon durván lenyírt, de ez esetleg az elfoszlott anyag javításával is magyarázható. Címertani jelentése miatt a használókat az Anjou-házból származó uralkodóink és azok legszűkebb környezetében kell keresnünk. Hasonló kárpit borítja például a nápolyi Anjou-házból származó Károly Róbert magyar király III. kettős felségpecsétjén a trónus háttámláját is. A kárpit mellett különböző üveg-, bőr- és fatárgyakat is láthatunk ebben a teremben.

Végezetül a kivezető folyosón a tér Árpád-kori és őskori történetével ismerkedhet meg a látogató. Megtekintve a kiállítást, csak azt sajnáljuk, hogy időszaki kiállítás lévén 2002. november végén bezár, holott megérdemelné, hogy sokáig látogatható állandó kiállítás legyen.

Layers of the Past

An exhibition was opened at the Budapest History Museum on the history of the Szent György Square, one of the significant squares on the castle hill. The territory of the Buda castle hill was first inhabited by the populations of different prehistoric cultures, such as the Baden culture, or the Nagyrév culture during the 3rd Millennium BC. After quite a long period of lack of human presence the hill was populated again only in the Middle Ages. King Béla IV. founded the city of Buda after the attack of the Mongols in the 13th century, so that the royal dominions and the city of Pest on the other side of the Danube could be defended more effectively. At the time on the area of the present Szent György Square two streets could be found with houses on either side. The street on the eastern side was named after St. John the Evangelist, the other after the Jews who settled down on the hill around 1250. With the continual construction of the royal palace the area transformed. In the central block of the two streets the St. Sigismund church was built in the early 15th century, and the Jews were moved as well. Their homes were occupied by barons and noblemen with high state offices. In 1541 Buda was taken by the Turks and though civilian life did not stop to exist, the social or ethnic composition of the population is not known. Nevertheless the Pasha of Buda had his palace built on the square. After the defeat of the Turks in 1686 the development of the square was determined by the military importance of the hill. On the south-eastern side of the square an ammunition storage was erected, barracks were built on the eastern, south-western and southern side as well, but the transformation of the square did not stop. On the lot of the demolished palace of the Pasha the cloister and church of the Carmelites were built but when King Joseph II dissolved the Catholic orders one of them became a casino, the other a theatre. After World War II the reconstruction of most of the buildings could have been carried out but many were totally destroyed instead. In 1994 excavations were started on the square and the remains of the Franciscan cloister and the St. Sigismund church were uncovered. The exhibition, which tries to follow and present the eventful history of the square is open till November 2002.

Vitæ puerorum – Gyermek mindenki (volt)

Életmód-kiállítások az Aquincumi Múzeumban

Láng Orsolya – Szu Annamária

A Budapesti Történeli Múzeum Aquincumi Múzeumának kiállítási témacsoportjában a régészeti kiállítások mellett művelődéstörténeli kiállítások is helyet kaptak; a római életmódról szóló kiállítás-sorozatnak immár harmadik bemutatóját nyitotta meg 2002. május 24-én. A sorozat a római életmódot ismertető kiállítások sorában – rendszeres témaváltása és változatossága miatt – egyedülállónak számít Magyarországon.

1999-ben a római konyhaművészet témájával kezdődött a sorozat. Látványos enteriőrök (konyha, étkező, éléstár), érdekes tablók és az eredeti leleteket tartalmazó vitrinek várták az érdeklődőket. A következő két év folyamán a viselet-történeli kiállításban nem változott ez a felépítés, a viseletrekonstrukciókat azonban kirakati bábuk tették életszerűbbé. A sorozat harmadik (aktuális) témája a római gyermekek életébe enged bepillantást. A témaválasztás érdekessége, hogy a nagyszámú játék- és iskolatörténeli kiállításból egyetlen sem foglalkozott ilyen összetetten és ilyen megvilágításban a római gyermekek életével. A kiállítás koncepciója tehát, hogy megismertesse a látogatókat az aquincumi fiatalság életével, születésüktől felnőtté válásukig.

A kiállítás másik, szakmai érdekessége, hogy olyan, a legújabb ásatásokból származó leleteket mutat be, amelyeket eddig sem a nagyközönség, sem pedig a szakmai kör nem ismerhetett. A bemutató készítésének első kér-

dése így hangzott: honnan ismerhetjük meg az aquincumi gyermekek életét? A helyi régészeti leletanyag ugyanis nem bővelkedik az ilyen témájú tárgyakban, felmerült annak a lehetősége is, hogy néhány tárgy félreértelmezetten hever a raktárak polcain. Először tehát kitekintésre volt szükség a Római Birodalom többi területére, hogy az ott előkerült, pontosan meghatározható rendeltetéssel bíró tárgyakat – ha csak fotón is – párhuzamként, magyarázatként bemutathassuk. Az ókori írásos emlékek szintén sokat elárulnak akár a császári, akár a rabszolgagyermek életéről, végül korabeli ábrázolások is segítettek a kiállítás témakidolgozását.

Az előző bemutatók felépítéséhez képest a kiállítás a tablók, az eredeti műtárgyak és a kirakati bábukat, viseleti és műtárgyrekonstrukciókat felsorakoztatott enteriőrök mellett még egy „interaktív” elemmel is bővült. A témából és a gyermeklátogatók nagy számából adódóan a kiállítás elsősorban gyermekeknek szól. Így a tablók szövege is a lehető legrövidebb és legerősebb formában készült, a kísérőfotók is a közérthetőséget szolgálják.

A kiállítás első témája a születés és a csecsemőkor. Hangsúlyt kapott a gyermek születése körül kialakult szokásrendszer. Bemutásra kerültek a mindennapi élet tárgyai, így például a szoptatósíveg, egy töredékes kerámia-csörgő és válogatás a gyermekeket védő bullákból. Külön tárlóban látható a 2001. évi ásatási szezon egyik érdekes sírlelete: egy gyermek-sírból előkerült bulla, benne vászonba csomagolt rózsatűskékkel. A sír többi melléklete is

látható a kiállításon. Ehhez a témához kapcsolódóan életképszerűen jelenik meg az a rituálé, amelynek során a gyermeket szimbolikusan a családba fogadták.

A következő témakör az ókori gyermekjátékokat mutatja be, a tablókon nemcsak a római kori játékok és ezek későbbi továbbélése látható, hanem a régészettudomány máig is aktuális kérdése szintén felvetődik, mégpedig, hogy mi nevezhető játéknak, hol a határ a játék és az esetleges votív tárgyak között. A témához kapcsolódó enteriőr az ábrázolások és a külföldi leletek alapján készített műtárgyrekonstrukciókat mutatja be.

A múzeum sok diáklátogatója abban a hitben él, hogy a római gyermekek nem jártak iskolába. Ezt megcáfolandó kerültek bemutatásra aquincumi írószközök, mint tintatartó, tollhegyek, stílusok, és egy viasztábla rekonstrukciója, valamint a tablókon olyan ábrázolások és forrásidézetek, amelyek a római és aquincumi iskolák meglétét bizonyítják.

A kiállítás másik témája a felnőtté válás, az enteriőrben a fiú bulláját és gyermektógáját, a lány pedig babáját ajánlja fel a Laroknak a házioltáron. A játék és a szórakozás természetesen felnőttkorban sem hiányozhatott, ezt mutatják be a tárlóban felvonultatott dobókocák, játékkorongok és a különlegességnek számító, dobópohárként használt csonthenger is.

A kiállítás-sorozat új elemének számít a már említett „interaktív” rész is. Egyre többször hangzik el, hogy a múzeumokban fontos a látogatóbarát környezet, hisz első feladata, hogy a látogató könnyű, szórakoztató formában sajátíthassa el a látottakat. A bemutató is ezt az igényt igyekszik követni. Mivel elsősorban gyermekeknek szól, ezért az a cél, hogy figyelmüket le lehessen kötni úgy, hogy közben tanuljanak is. A teremben ezért több, már a rómaiak által is ismert és használt játék kipróbálása lehetséges. A malomjátékok, a sakkhoz hasonló *centurio* és a kockázás mellett elsajátíthatók azok az ügyességi játékok (célba dobás, delta-játék, mozaikjáték), amelyekkel a római gyermekek is bizonyára szívesen játszhattak. Emellett kipróbálható az is, miképp röhatták a betűket a római diákok a *stílus*-szal a viasztáblára.

Szintén újításnak számít a múzeum kínálatában, hogy a felnőtteknek szóló magyar és angol nyelvű szórólap mellett a gyermekek megszólító kis füzetke is beszerezhető a kiállításban. Ezek a gyermekeknek szóló szórólapok a tervek szerint a további kiállítások kapcsán is megjelennek majd.

A legújabb követelményeknek megfelelően a kiállításához különböző rendezvények is kapcsolódnak. A múzeumi órák központi témája ezúttal a gyermekéletmód, a foglalkozásokat akár a kiállítási teremben is meg lehet tartani.

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibition

Fotó – Photo: Tóth Csilla

Augusztusban pedig családi program a „Játékos Vasárnapok”, ahol a múzeum szakavatott munkatársai segítségével lehet a kiállításban lévő játékokat kipróbálni.

A kiállítás sikerességét mi sem bizonyíthatja jobban, minthogy amikor az első diákcsoport megtekintette, nem a diákok kérelték a tanárt, hogy mikor mennek már tovább, hanem fordítva. Emellett a múzeum munkatársai is hosszasan és megszállottan játszottak a kiállítás-építés befejezte után.

Lásd még – See also: Borító 3 – Cover 3

Vitae Puerorum – Everyone Was Once a Child Exhibitions on Lifestyle in the Aquincum Museum

An exhibition-series started at the Aquincum Museum in 1999 on the cultural history of the Romans. First an exposition about the Roman cuisine could be seen, the next show covered the costumes and dresses and now the third phase of the series gives an insight into the life of the Roman children. The first theme of the exhibition is the birth and early childhood

with the objects and instruments of caretaking, such as the feeding bottle or the rattle. The next theme is the world of games and education. On the tablets images of Roman games can be seen, many tools of education are displayed proving the existence of schools in Aquincum. Interactivity is a new element in the exhibition-series; visitors can try many games played by the Romans and board-games, dice, puzzle entertain not only children but their parents as well.

„Félre gatyá, pendely”

Kiállítás a Néprajzi Múzeumban

Sedlmayr Krisztina

Ha valaki a címben megidézett népdalszöveg alapján azt gondolná, hogy valamilyen sikamlós témát láthat a Néprajzi Múzeum új kiállításán, az alaposan téved, mert a *Félre gatyá, pendely. Látható és láthatatlan a magyar népviseletben* viselettörténeti kiállítás. A népviselet – ez a XIX. században kialakult, egyes tájegységekhez, népcsoportokhoz köthető látványos paraszti öltözék – a néprajzi kiállítások szinte nélkülözhetetlen eleme. A Néprajzi Múzeum kivételesen gazdag viseletanyagából ezúttal a kiállítás ritkán szereplő alsóneműkből láthatunk válogatást. A tárlat célja a paraszti öltözet struktúrájának bemutatása, alap gondolata pedig, hogy az alsóruha a különböző szépségideálok megteremtésének fontos eszköze, hiszen segítségével formálható meg az ideális testkontúr. Így nemcsak egy hagyományosan „rejtőzködő” tárgytypust ismerhetünk meg, hanem a használó közösség mentalitásáról is fontos információkat kapunk. A kiállítás nem követ kronológiát, és arra sem vállalkozik, hogy az alsóneműket típusokba rendezze. A tárgyak megszokott múzeumi világát átrendező antropológiai szempont ezúttal is telitalálat, bár szerepét igazán akkor töltené be, ha erről a látogató a belépéskor egyértelmű eligazítást kapna. A kiállítás így sem okoz csalódást. *Katona Edit* izgalmas muzeológiai koncepcióját a látványtervező *Jerger Krisztina* hasonlóan újszerűen kelti életre.

Az előtérben végtelenített filmkockák valósággal „beszippantják” a közönséget, – az 1930-as évek kissé patetikus, ám annál erőteljesebb beállításait tökéletesen festi alá a '70-es évek táncház slágere: „Tej, túró, tejfel/félre gatyá, pendely /Azér’ a kis bolondságért /majd meghal az ember!” Mellette a szokatlan módon, teljes körben kiterített

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibition
Fotó – Photo: Sarnyay Krisztina

alsós szoknya már a benti látványt előlegezi meg. A viseletkiállítások réme, az üveg mögé zárt bábú itt nem kísért. A tágas termekben szépen elhelyezett textilanyag, a néhány enteriőr és a jól kiválasztott/vágott filmek azt a nagyon határozott elképzelést sugallják, hogy a mai látogató a tárgyak nyújtotta esztétikai élménynél és a didaxisnál többre, másra vágyik. A termék színezése – vörös, kék, meleg sárga – a kiállított anyaghoz igazodik, kiemeli a vászonmű fehérségét, és kellemes hétértet ad az enteriőröknek. Az alsóneműk, mint egymásra épülő szerkezeti elemek szabadon, a térbe lógatva és egymás mögé sorolva tág lehetőségeket kínálnak az asszociációra. A teljesen nyitott enteriőrök és az örömdetes keves hagyományos bábú a látogatók számára kézzel is elérhető, megfoghatók.

Ez a kiállítási koncepció varázslatosan közel hozza a tárgyakat, ám fittet hány a műtárgyvédelmi szempontokra. Ebben a tekintetben némi következetlenséget is felfedezhetünk. Furcsa, hogy míg a „rég” kalotaszegi női viselet kiszolgáltatottan állja a látogatók rohamát, addig az 1950-es évekből való, ritkaságnak semmiképpen sem tekinthető besenyőtelki kombiné védőborítást kapott.

A tér berendezésének modern formája, a tágasság a néprajzi kiállítások megszokott tárgyosságát is kikezdi. Így a kiállított darabok nagyobb, néhol már szimbolikus jelentést kapnak. A belépő látogatót pl. a bógatyá irreális mérete a paraszti világ „különöségével” szembesíti. A kevés tárgy nagyon tudatos válogatás, a muzeológus és a látványtervező közötti alku eredménye. Remek

dolog, hogy a látogató úgy haladhat végig a négy különböző hangulatú termen, hogy közben egy kicsit sem kell elfáradnia. Ebben a kiállításban elsődleges szempont a látogató jó közérzete, ezért nem terhelik őt feleslegesen adatokkal, analógiákkal, más területekről hozott példákkal. Kérdés persze, hogy nem becsülték-e kissé alá teherbírását.

A bemutatott alsóneműk többsége ünnepi viseletek sokelemes, bonyolult rendszerének része volt. Nem „népművészeti” tárgyként, hanem a struktúra meghatározó alapelemként kerülnek kiállításra. Anyaguk, a házi-szövőtesszón vagy a gyári gyolcs, rafinált vagy éppenséggel archaikusan egyszerű szabásmódjuk és a visszafogott díszítés így is többnyire magas fokú esztétikumot képvisel. A bemutatás igazi érdeme, hogy ezeket az alsóneműket a hozzájuk tartozó felsőruhával együtt láttatjuk.

A paraszti szépségideál mindkét nem esetében alapvetően az erőteljes testalkat. Ezt sugallja a „kék”, és minden tekintetben a legszebb teremben a paraszti férfiviselet két

alaptípusa: a bőgatyás-inges és a nemesi viseletet leképező szűknadrágos, de még inkább a háttérben álló cifraszűr, mely a váll tekintélyt adó szélesítésének egészen extrém módozata. A női népviseletek közül ebből a szempontból kivételnek számító karcsú, magas sziluettet formázó mezőkövesdi és kalotaszegi egy-egy példája mellett a vaskos női alak sokszoknyával, párnával, „kőbászszal” történő kialakítását követhetjük nyomon.

A látogatót a kiállítás több pontján néprajzi filmek állítják meg. *Tari János* válogatása nemcsak a témához juttat közelebb, hanem a tárlat hangulata is sokat nyer velük. A néhány hagyományos vitrinnel, tükörrel berendezett legutolsó terem, ahol egy kiadványárus is helyet kapott, talán nem a legszerencsésebben zárja le az egyébként nagyon szép kiállítást. *A Félre gatyá, pendely* a magyarországi viseletkiállítások történetének fontos állomása. Bármilyen újszerű is az anyag elrendezése, minden bizonnyal nem a megkapó látvány lesz belőle követ-

hető, hanem az ennél fontosabb újítás: az antropológia lényegre törő látásmódja.

Lásd még – See also: Borító 3 – Cover 3

„Cast off linen trousers, shift” Exhibition in the Museum of Ethnography

This new temporary exhibition covers the history of one of the most important segments of folk dress: the underwear. The aim of the exposition is to present the structure of the peasants' garment and to show that the underwear is an influential instrument in creating beauty ideals since the contour of the body can be formed with its help. The visitor can get close to these traditionally hidden articles of dress and can learn more about the mentality of the community in which they are used. The textiles exhibited in the spacious halls, the few interiors and the well cut film clips, the colours of the halls, and the undershirts hung in a row all give opportunity for association of ideas. The show is undoubtedly a significant phase in the history of such exhibitions.

Ember, bőrbe kötve A test kiterjesztése és behatolás a testbe Kirakat – Kiállítás – Kísérlet

Tóth G. Péter

Rendhagyó kiállításra vállalkozott a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum. Valójában azt szeretné bemutatni, amit egy hagyományos múzeumi kiállításban nem is lehet: az emberi testet. A tárlat létrehozói tehát azzal kísérleteznek, hogy a bennünket körülvevő tárgyakkal „körülírják”, „lefedjék”, „felöltöztessék” a testet.

Mai kultúránkra jellemző, hogy a képek és a tárgyak elárasztanak minket. Ránk zúdul a reklámok özöne, mely alatt nyögve ugyan, de élvezni tudjuk a fogyasztás javait; egyre nehezebben, de követni tudjuk a divat diktálta tempót. Ebben a tobzódásban vagy elveszünk vagy szelektálunk; vagy kiragadunk egy-egy elemet, mellyel személyes kapcsolatot teremthetünk, vagy elmenekülünk e káosz elől. Mindezt a nézőkre bízzák a rendezők. A tudatosan vállalt zsúfoltság, és a kiállítás helyett a KIRAKAT műfaji megnevezés sajátja lett e múzeumi térnek.

Régi vágya nemcsak a tudósnak, hanem a művésznek is, hogy megtudja, hogyan néz ki testünk belseje. Minden idők költészete is hordozza azt az akaratot, hogy megtudja, leírja, hogyan is néz ki az ott belül. Az emberi test megismerésének vágya a testet borító bőr felhasítását, a test megbontását, épségének megsértését eredményezte, mely nem csak az orvostudomány hatókörén belül

valósult meg. A tudós vagy a művészi megismerés mellett társadalmilag is intézményesültek a másik ember kínzását vagy megcsonkítását célzó jelenségek. Az „agresszió” vagy „erőszak” (Gewalt, violence), illetve az „erőszakos cselekmény” kifejezések általában destruktív jelentéstartalommal bírnak. Konstruktív kultúra-meghatározó jelentéseiről általában megfeledekszünk. Nem tagadhatjuk azonban, hogy az agresszív érzelmek, a gyűlölet, a düh, a szóbeli vagy verbális agresszió, a fenyegető magatartás, a tettegesség, a fájdalomkøzözás, a másik ember megsebesítése vagy rituális megölése, a háborús körülmények között végrehajtott gyilkolás éppúgy része lehet életünknek, mint az ünnep, az embercsoportokat egybekövøcsölø szertartás, vagy a vallási ideológiák által diktált szeretetparancs. A kiállítás első felében ezt a tematikát követve a SzüløSZÉK, a NyújtóPAD, a BetegÁGY, a BoncASZTAL és a VérPAD – mint a testbe való behatolás helyszínei – jelképes bemutatására vállalkozik.

A belső világ megismerése mellett fizikai világunkat (saját testünket) oly mértékben kiterjesztettük, meghosszabbítottuk, megnyújtottuk, hogy magasságában és mélységében is minden és mindenki „érintetté” vagy „elérhetővé” vált. Miután a megismerés vágya által mozgatott orvos-kéz feltárta a kutya, a majom, majd az ember testének

Részlet a kiállításból –Detail of the exhibition
Fotó – Photo: Oszkó Zsuzsa

belső világát, a külső világ is a hódítás terepe lett. Lajka kutya a Szputnyik-2 fedélzetén, Sam majom a Mercury kapszulában, Jurij Gagarin pedig a Vosztok-1 űrhajó segítségével tágította ki az univerzumot. Az ember testének KITERJESZTÉS tematikát a „Rész / Egész”, az „Érzékelés”, a „Felület” és a „Pótlás, Pótlék” jelenségek tárgyi jeleivel mutatja be a kiállítás. Marshall McLuhan szerint a ruha az emberi bőr, a kerék pedig a láb kiterjedése. Használati eszközeink több-

ségét úgy tervezték meg, hogy alkalmazkodjanak az emberi testhez, a kézhez jól illeszkedjen a toll, a kilincs, a lábhoz a cipő. Érzékszerveink hatékonyságát fizikailag is fokozni tudtuk a látcsóval, a mikroszkóppal vagy a telefonnal. Hiányosságainkat ellensúlyozni tudtuk a szemüveggel vagy a halálkészülékkel. Pótolni tudtuk a balesetben, harci cselekményben elvesztett végtagokat, és cserélni a működésképtelen szerveket.

Kultúránk is számtalan testképet teremtett. Legnagyobb meta-elbeszéléssé – az emberi test totálképévé vált – Krisztus korpusza a kereszten. Karácsonykor és húsvétkor a tévéadók leadott Jézus-filmek a képernyőn keresztül szembesítenek minket a szenvedéstörténettel és a fájdalom metaforáival. Ráadásul az utóbbi időkben mindezeket a jeleneteket reklámokkal meg-megszakítva, csonkított formában élvezhetjük a kereskedelmi tévécsatornáknak köszönhetően. Képek szakítják meg a történet menetét, hogy az emberi testbe való behatolás mai gyönyörforrásait kínálják. Szemléletes grafikai rekonstrukciókon láthatjuk, amint egy kefe ledörzsöli fogunkról a fogkövet, állunkról vagy lábunkról lehántjuk a szórt, a gyógyszerek kidugítják orrunkat, megindítják bélműködésünket, begyógyítják sérüléseinket, csökkentik fájdalmainkat. Mindezek előtt és után tanúi lehetünk Krisztus szenvedésének és testi kínjainak. E központi gondolat a kiállítás főfalán ölt testet naiv

Jézus Szíve ábrázolások és tévéképernyőkről készült fotók segítségével.

Mindezek mellett, az egyik szögletben sajátos tárgy-együttes kap helyet. Az installáció középpontjában a tetoválás, valamint a vele párhuzamosan, sok esetben vele együtt terjedő testékszerek (piercing) mai magyarországi megjelenésének bemutatása került. Az igény az volt, hogy „tetoválók-tetováltak” vizsgálati irányt követve a mai magyar társadalom testdíszító gyakorlatát dokumentáljuk. Egy szűk, kvázi-kirakatként funkcionáló térben gyűjtötték össze a rendezők a mindennapi életterünkben burjánzó, tetoválás-sal kapcsolatos képeket, tárgyakat, melyek szerves részét alkotják a recens populáris (és egyúttal mindennapi) kultúránknak.

A 2002. május 17-től 2003. február 28-ig nyitva tartó kiállítás a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma (Veszprém), a Pécsi Tudományegyetem BTK Kommunikációs Tanszéke (Pécs), a Veszprém Megye Kultúrájáért Közalapítvány (Veszprém) támogatásával, valamint a Tragor Ignác Múzeum (Vác), a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tára (Budapest) és a Magyar Tetováló Szövetség (Budapest) közreműködésével jött létre. A kiállítás rendezője: Tóth G. Péter történész muzeológus. Installáció: Baglyas Erika, Kulcsár Ágnes. Fotó: Rác Attila, Oszkó Zsuzsa, Horváth Gergő, Mondok Ágnes. A kiállításához kapcsolódó webfelületeket Lipovszky Lél Keve készítette.

Man, Bound in Skin The Expanding of and Penetration into the Body Shop Window – Exhibition – Experiment

A unique exposition was opened in the Dezső Laczkó Museum in Veszprém presenting something that is impossible to present in an exhibition: the human body. The organizers tried to describe, dress, cover the body with the help of objects surrounding us. It is an old desire to penetrate into the body so that we can learn more and more about its features, structure and functions and this desire proved to be a constant inducement in science and art. It is undeniable that aggression of all kinds has a significant role in human behavior and consequently the penetration into the body as a theme cannot be separated from it. The objects, such as a bed from the dissecting room, or the scaffold presents the places of both scientific experiment and aggression. The other part of the exhibition is a selection of the objects which serve as the expansion of the human body – most of the objects of our everyday life were designed to fit to our body (the pen to the human hand or the shoe to the foot, etc.) Furthermore, the effectiveness of our senses are intensified with the help of several instruments, such as the microscope or the telephone. The exhibition is completed with TV show clips and advertisements showing flashing images of the human body and its parts, and a special presentation on tattooing and piercing as a way of penetrating into the world of the human body.

Új állandó történeti – néprajzi kiállítás Bólyban

Lantosné Imre Mária

A város helytörténeti kiállításának gondolata 1993-ban vetődött fel először, amikor a település fennállásának 900 éves évfordulóját ünnepelte. Erre az alkalomra a helyiek közös összefogásával, a gazdag történeti múltat és tárgyi kultúrát akkor csak időszakos kiállítás keretében mutathattuk be. A *Fejezetek Bóly történetéből és néprajzából* című állandó kiállítás a magtár emeletének teljes területén 2001. március 15-én nyílt meg.

Bóly a Batthyány-Montenuovo uradalom egykori központja, nemcsak megyeszerte, de távolabbi vidékeken is híres műemléki környezetéről, lakóinak hagyományápolásáról.

A település a XVIII. században Mária Teréziától kapott és közben elvesztett városi rangját 1997-ben nyerte vissza. A városközpont egyik legrégebbi épülete a háromszintes egykori uradalmi magtár 1752-ben épült. Az első emeleten, a múzeumi kiállítóterben sajátos térélményt nyújt a fagerendás födém szerkezetet alátámasztó nagyméretű faragott tölgyfaoszlopok sora. A magtárat a fölszíni pillére festett korabeli felirat

szerint 1887-ben és 1927-ben renoválták. A helyi önkormányzat az épületet 2000-re szakszerűen helyreállította. Az épület földszintjén a városi könyvtár látogatható.

A kiállításon Bóly és vidékének korai történetét a neolitikortól a honfoglalásig régészeti leletek illusztrálják. A két háború közötti ásatások néhány jellegzetes darabja a Janus Pannonius Múzeum Régészeti Osztályának letéti anyagát képezi. A rendelkezésünkre álló írásos forrásanyag alapján kiállításunkon a XVIII. század elejétől 1946-ig, a lakosságcsere időszakáig kaphatunk képet Bóly történelméről. Batthyány Ádám országbíró már a XVII. század végén megkapta, ill. kedvezményesen megvásárolhatta a császártól Bólyt és a környező falvakat. Halálát követően fia, Batthyány Károly Bólyban alakította ki birtokainak új központját. A vidékre a hódoltságot átvészelt magyar és a szerb lakosság mellé az 1730-as évektől telepítettek katolikus németeket, részben a württembergi grófságból, a Felső-Rajna mellékéről, frank vidékről, valamint a fuldai apátság területéről. A település elnevezése 1950-ig Németbóly volt.

A Baranya megyei Levéltárban a Batthyány-

Montenuovo család egykori irattárából válogatott dokumentumok: számos korabeli összeírás, gazdasági levelezés, jegyzőkönyvek, szerződések, hagyaték kimutatások, térképek, tervrajzok, valamint fényképek segítségével bepillanthatunk az uradalom és népe korabeli életébe és személyes történelmébe. Szembetűnő a kegyúri család törekvése a kezdetektől a korszerű gazdálkodás mindenkor feltételeinek biztosítására. Az uradalomba kitűnő számtartókat szerződtettek. Közülük is említésre méltó Strázsay János jogász, aki 1809-1848 között állt az uradalom szolgálatában. Leírásából ismerhetjük meg a bólyi uradalom földrajzi és közgazdasági állapotát a XIX. század elejéről. Sokoldalú érdeklődése nyomán történeti és szépirodalmi műveket is írt, valamint művészi rajzolt, ezekből néhányat kiállításunkon is bemutatunk.

A nemzetközi híru Amtmann Prosper fuvola-művész (1809-1854), akinek apja ugyancsak a Batthyány család számtartója volt, pályafutása Bólyból indult el. Bölcsészeti tanulmányai mellett fuvolázni tanult, és rövidesen a bécsi operaház első fuvolistája lett. Bejárta Európát. Fuvoljátékával és zeneszerzői tehetségével a kor egyik

leghíresebb művészevé vált. Emlékére Bólyban, a megyei zeneiskolák minden évben fuvolaversenyt rendeznek.

A levéltári anyag mellett a helybeli plébánia és itt élő német családok birtokában több olyan dokumentumot találtunk, amely bemutatja az egykori rendkívül gazdag közösségi - egyesületi szerveződéseket, a bólyi paraszti és iparos társadalom életét.

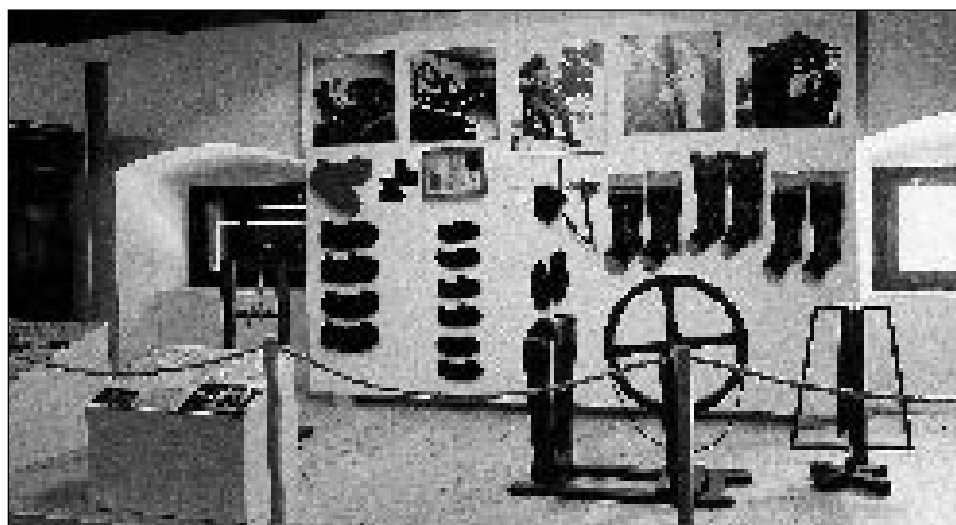
Az iparos és mezőgazdasági egyleteken kívül meghatározó jelentőségű volt az irgalmasrendi apácák vezetése óvoda és iskola. A nővérek közösségteremtő tevékenysége hosszú évtizedekig segítette a helybeli családok és a fiatalok életét. A bólyi németek kitelepítése 1946-tól közel 600 embert érintett. Helyükbe szóróványosan Bihar megyéből és nagyobb létszámban a Felvidékről,

*Az egykori Batthyány magtár épülete (1752)
The building of the former Batthyány granary (1752)*

*Kézihurkoló (pacskeros) eszközök
és készítmények
Knitting instruments and products*

Fotók – Photos: Lantos Miklós

Negyedről, Deákiból, Somorjáról, Léváról és környékéről telepítettek református magyarokat, összesen 104 családot. A felvidéki kitelepítettek, a bólyiakhoz hasonlóan ugyancsak gazdag, közösségteremtő hagyományokkal rendelkeztek. Ennek múltjáról a nehéz időszak ellenére megőrzött tárgyi- és írott dokumentumok, valamint számos fénykép tanúskodik.

Kiállításunk jelentős része foglalkozik a helybeli iparosok és kézművesek bemutatásával. Bólyban kézművesekkel már a XVIII. század végi összeírásokban is találkozunk. 1822-ben három céh alakult a községben. Tevékenységüket a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum egykori gyűjtéséből néhány dokumentum illusztrálja. A település életében a későbbiek során is meghatározó maradt a kézművesség. Számos mester dolgozott a legutóbbi időkig. Különösen jelentős volt az asztalosok, ill. műbútorasztalosok, esztergályosok, kézihurkoló (pacskeros), valamint a képfestők tevékenysége. Népszerű volt a helybeli mézeskalácsos és gyertyaöntő műhelye is. Válogatott eszközanyaguk és készítményeik a munkafolyamatokról készült fényképekkel együtt láthatóak kiállításunkon.

A helybeli német iparosok és földművesek eltérő viseletét a századelőtől az 1940-es évekig, hétköznapi és ünnepi viseletbe öltöztetett bábuk illusztrálják. Az egykori öltözetekről számos régi fénykép is tanúskodik.

A bólyi katolikus németek és a felvidéki református magyarok válogatott bútornyagával két szobaenteriór idézi fel az 1920-as évek jobb módú parasztpolgári lakosságának életmódját. A bólyi asztalosok a német lakosság számára kétféle igényre dolgoztak. A földműves családok részére a vésett virágmintás flóderozott, az iparosok számára inkább a polgári ízlésű intarziás politúrozott bútort készítettek. Piacterületük a településen kívül a tolnai megyehatárig terjedt. A felvidékiek szobabelsője a korabeli polgári ízlést tükrözi. Az utóbbiak gazdag háziszóttos kultúrájáról az 1910-20-as évekből megőrzött darabok vallanak. A Garam mentén a hagyományos háztartásokban egykor általános volt a kendertermelés. A fonás-szövés művészete generációkon át anyáról leányra szállt. Az ágyravaló, abrosz, szakajtóruha, törölköző, valamint a pendely, ing és gatya egykor inkább kenderből készült. A vászonholmit, az ünnepi darabokat aszúros szegővel díszítették. Az 1920-as évektől divatos ún. „madeirá”-t, valamint slingelt mintakompozíciókat fehérneműre, párnavégre, terítőkre varrták művészi ízléssel.

Kiállításunkat a városról megjelent válogatott könyvészeti anyag és a helybeli jelentősebb műemlékek fényképes bemutatója zárja.

A kiállítás rendezése nem szokványos feladatot jelentett, mert a tárgyaknak csak kis részét képezik a múzeumból kölcsönzött darabok, nagyobb

részét a város német és magyar lakossága ajánlotta fel a múzeum számára. Összegyűjtésében Hárs József polgármester és sok helybeli is segített. Így a kiállítás koncepciójának kialakítása nyomán az anyag többszöröséből válogathattunk. A tárgyak restaurálását és az installáció elkészítését a helyi szakemberek, asztalosok, esztergályosok, stb. végezték. A látványtervet és a fényképeket Lantos Miklós készítette. A kiállítást e sorok írója rendezte.

A kiállítás hétfő kivételével naponta 15-18 óráig, szombaton 14-17 óráig és vasárnap 15-17 óráig tekinthető meg. (Bóly, Széchenyi tér 8-10. Telefon: 69/ 368-365).

Lásd még – See also: Hátsó borító – Back cover

A New Permanent Exhibition on the History and Ethnography of Bóly

The first temporary exhibition on the history of the town was organised in 1993 but from 2001 the rich cultural-historic heritage of the Southern Hungarian town can be seen in a permanent exhibition located in a former granary building. The town has been a regional centre once belonging to the Batthyány-Montenuovo estate. Its inhabitants came from different regions after the Turkish wars: Hungarians, Serbs and later Germans settled down and lived together until 1946 when Germans were resettled in Germany and Calvinist Hungarians came to replace them from all over Hungary. The town-dwellers' life is represented by a selection of official and private documents, photographs, maps etc. The social life has been very active, clubs, societies, guilds, schools and a nursery led by a nun all contributed to the liveliness and efficiency of the town. The greatest part of the exhibits are not obtained from different museums but they were directly collected from local people who were proud to contribute to the exhibition of their traditions.

Néprajzi kiállítás a 30 éves Marcali Városi Helytörténeti Múzeumban

Kapitány Orsolya

Marcaliban a Városi Helytörténeti Múzeum 2002. november 6-án ünnepi fennállásának 30. évfordulóját. Az egykori börtönépületből kialakított múzeum 1972-ben történeti és néprajzi kiállítással nyitotta meg kapuját. A kétszintes épület földszintjén rendezett néprajzi kiállítás 1998-ig fogadta a látogatókat. 1999 januárjától új állandó kiállítás látható *Mesterek és műhelyek* címmel. A kiállítás forgatókönyve már 1995-ben elkészült, de a kivitelezéshez szükséges pénzügyi feltételeket Karancz Gábor múzeumigazgató csak 1998-ban tudta biztosítani.

A forgatókönyv írásakor *Imrő Judit* néprajzos kolléganőmmel a térségben folytatott kutatások eredményeire támaszkodtunk, illetve a helyi és a megyei múzeumba került tárgyakra, tárgye gyűjtemésekre, hogy ezek segítségével mutassuk be a XX. század első évtizedeinek Marcaliját, benne a kisiparosok életét és kapcsolatrendszerét. Marcalinak és környékének néprajzi, népzenei, néptánc-, népköltészet- és szokáskutatói már korábban megrajzolták a helyét a népi kultúra palettáján. Gönczi Ferenc, Együd Árpád kutatásaiból tudjuk, hogy milyen gazdag és sokszínű volt e vidék szellemi hagyományja. E sokszínűséggel szembesült *Knézy Judit* is, aki a *Marcali története* című monográfiában (Marcali, 1991) levéltári források, fényképek és helyszíni gyűjtések segítségével írta meg a környék középbir-

Cipésműhely – Shoemaker's workshop

tosainak, kismemesi falvainak (pl. Nemesvid, Nemesdéd), a németek (pl. Bize) és a horvátok által lakott (pl. Somogyszentpál) települések népének életmódját, gazdasági és társadalmi viszonyait a XVIII-XX. század közötti időszakra vonatkoztatva.

Marcali 1685-ben került a Széchényiek birtokába, akik 1772-ben vásártartási privilégiumot, 1818-ban pedig hetipiac-tartási jogot szereztek. E vidék népe korábban, majd később is a kánizsai és a keszthelyi vásárra járt eladni és venni, de jó marháért és lóért még távolabbra is elment. Az 1896-os adatok szerint a Marcali uradalomhoz tartozó települések határterületének 60%-a a nagybirtokhoz tartozott, csak kisebb részén osztozott a kisbirtokos parasztság. A mezőgazdasági népesség erősen rétegződött, amiben nagy szerepe volt a nagybirtok jelenlétének. E jelenség nemcsak e vidék sajátja volt a tárgyalt időszakban, hanem az egész megye jellemzője. 1900-ban a mezőgazdaságból élő népesség mellett Marcaliban már jelentős volt az iparban dolgozók száma. A településen és vonzáskörzetében 577 fő élt iparból, azaz a lakosság 7,8 %-a, ugyanakkor Somogy megyében ez az arány 4,4% volt. E számadatok is mutatják, hogy az iparban dolgozók aránya magasabb e térségben a megyei átlagnál.

Jelentősebb nagyüzemként tartották számon gr. Széchenyi Andor Pál téglagyárát 21 alkalmazottal, Krausz József Fia bőrgyárát, két gőzmalmot és egy gabonakereskedő céget. Ezek mellett

azonban a kisiparosoknak domináns szerepük volt, a mesterek többsége (55%) segéd nélküli műhelyt tartott fenn, 40% dolgozott 1-5 segéddel, csupán 4% alkalmazott 6-10 segéddel. A századfordulón működő műhelyek közül többnek az anyaga múzeumba került, így ezek segítségével mutatjuk be a polgárosodó Marcalit.

A múzeum építészeti adottságai – a teret jól tagoló boltívek – segítségünkre voltak abban, hogy megjelenítsük a templom előtti vásárteret és a hozzá kapcsolódó utcárszletet, ahol egykor több iparosnak a háza, műhelye állt. A látogató az időszak kiállításoknak helyet adó képtárrészből lép a néprajzi kiállítás területére, ahol először a cipész-, majd vele szemben a kékfestő mester műhelye áll. A cipészek a mérték után készített lábbelivel a falusi kisipar egyik legjellegzetesebb alakjai voltak, akik fontos szerepet tölthettek be a városi izlés közvetítésében.

A kékfestő mestereknek a piacot a környékben élő németek (Kéthely, Bize) jelentették. Nemcsak vásárral árusították a kék alapon tarkázott anyagokat, hanem vállalták a házilag szőtt, vagy a takáccsal szövetett anyagok festését is. Egy kékfestő mester műhelyében több száz nyomódúc sorakozott, melyek közül a fából faragottak a XVIII-XIX. század eleji ízlésvilágot tükrözték. A faragott nyomódúccokat a XIX. század elején fokozatosan váltották fel a vörösréz drótból szegecsszerűen készített mintázófák, melyekkel finom rajzolatú minták (inda és virágornamens) nyomása vált lehetővé. Ezt a fajta nyomódúcot az ügyesebb mesterek maguk is el tudták készíteni, ezért gyorsabban tudtak igazodni a divát változásaihoz. A kiállításban a mintázás munkafolyamatát mutatjuk be, úgy ahogy a mesterek a nyomódúccal a szigetelő masszát (papot) a vászon felületére felvitték. A sarokba épített katalánban festették kékre a nyomott anyagot, a fölé helyezték csillagráfon egy vég tarkázott és festett vászon került bemutatásra.

A cipésműhely szomszédságában díszlakatos műhelyrészletét rekonstruáltuk. A településen az elmúlt századokban egyszerre több lakatos is dolgozott, akik közül kiemelkedő volt Hichman Béla (1887-1958) tevékenysége. Marcaliban a XX. század elején épült közintézmények, polgári házak kapui, ablakrácsai, korlátjai őrzik a műhely egykori fénykorát. A ma is ragyogó kovácsoltvas levél- és virágdíszek a szecesszió jegyeit hordozzák. A műhely-részlet a sarokba rakott tűztérrel, a középre helyezett üllővel a vas megmunkálásának folyamatát mutatja be.

A negyedik műhely anyaga a mézeskalácsos és gyertyaöntő mesterség eszközkészletét reprezentálja. Marcaliban még napjainkban is szívesen emlékeznek az idősebbek a Gömbös család mézespusedlijára, az ajándékba vett huszárokra, szívekre. A műhely nagyméretű asztalán

*Mézeskalácsos mester műhelyének részlete
Detail of the honey cake maker's workshop*

*Képfestő sátra a vásárbán
A dyer's tent at the fair*

Fotók – Photos: Gózszy Gáborné

a mesterség egyik legszebb munkafolyamata, a díszítés látható. A sütökemence, a mérlegasztal, a sarokba helyezett tésztakidolgozó, mind a korabeli műhely hangulatát idézik.

Magyarországon a kötélgyártás gvári méreteket csak a XIX. század utolsó harmadában öltött, de emellett megőrizték önállóságukat a falusi és mezővárosi mesterek is. A kötélgyártó műhelye csak a kender előkészítésére és a rövidebb termékek gyártására volt alkalmas, hosszabb köteleket az udvaron vagy az utcán felállított fonókerék segítségével állítottak elő. A kiállításban is egy utcai kötélfontást jelenítünk meg, ahol a mester és az inasa több szálból sodorja össze a köteleket a kívánt vastagságúra.

Marcaliban a legjelentősebb vásármak az Imre napi (november 5) számított. Ezen a helyi és környékbeli iparosok mindig részt vettek, de Kaposvárról, Nagybajomból, Keszthelyről, sőt távolabbról is érkeztek árusok. A vásárt egy képfestő sátrával, a földre kipakolt fazekas mesterrel és egy vándorárussal jelenítjük meg. A forgatagot a korabeli ruhába öltöztetett bábuk biztosítják, oly módon, hogy a látogatók is közéjük mehessenek, így ők is részesei lehetnek egy őszi vásárnak. A vásárt és a köteles mestert a festett háttérrel helyeztük a „szabadba”.

A kiállítás koncepciójának része volt, hogy a képzeletbeli utcán végigsétáló látogatót ne külső szemlélőként fogadják a műhelyek, hanem belép-

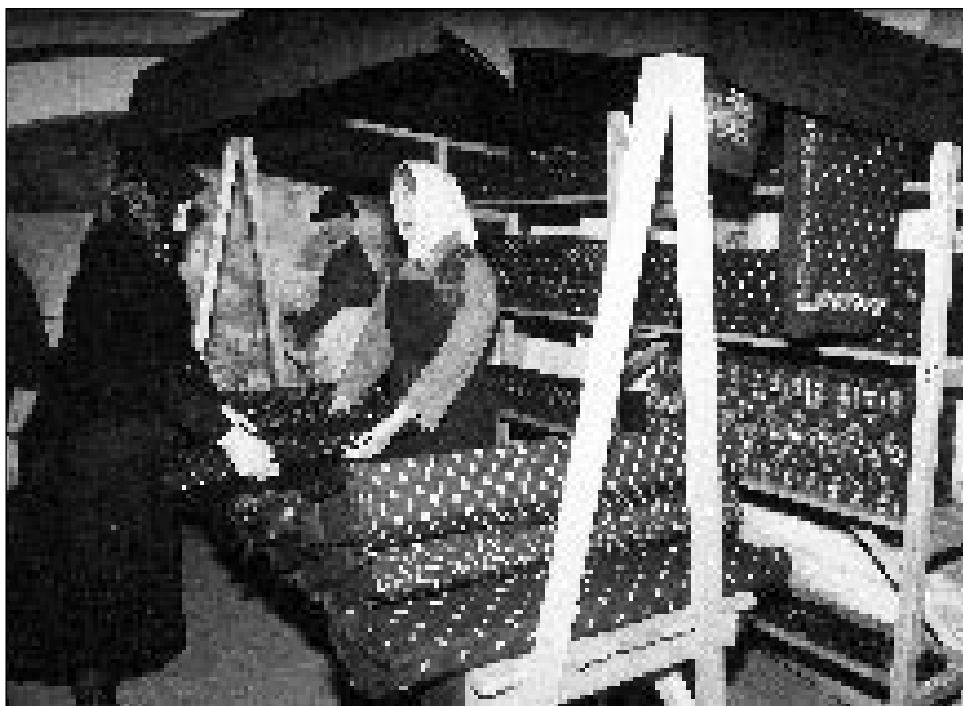
got a nagyközönség elé a képeken látható módon. Részben kísérletről van szó, de a három év tapasztalatából úgy gondoljuk, hogy ez jól sikerült. A látogatók nagy élvezettel szemlélik a műhelyek anyagát, és részesei tudnak lenni a vásárnak.

Ezek az életképszerű bemutatások közelebb hozzák az emberekhez a múzeumban őrzött tárgyakat, mert valós kereteket kap a „holt anyag”.

Lásd még – See also: Borító 3 – Cover 3

An Ethnographic Exhibition in the Marcali Museum of Local History

In 2002 it is for 30 years that the Marcali Museum has been open to the public in a former building of the local prison, representing the historic and ethnographic heritage of the town. In 1999 a new permanent

hessenek oda, és közelebről is megszemlélhessenek egy-egy tárgyat, vagy a képfestő sátránál megállva válogathassanak a kínálatból. A műhelyek eszközzanyaga gyűjteményi anyag, a vásári árusok előtti árukészlet rekonstrukció. A háttérteret Gáspár András díszletfestő-, a bábukat Szelekovszky Magdolna iparművész és Torma József lakatos készítette.

A kiállítás szabadterű rendezése több kérdést is felvetett, így az egyik legfontosabb biztonsági kérdés volt. Úgy gondoltuk, hogy a kiállításban feldolgozott téma jellegéből adódóan el kellett szakadni a hagyományos rendezési elvektől, és mintegy „nevelő” cézzal tárjuk az anya-

exhibition was inaugurated under the title „Masters and their work-shops” which is focused on the lifestyle, relationships and the rich spiritual tradition of local craftsmen in the first decades of the 20th century. Most of the land around Marcali belonged to the Széchenyi estates and from the 18th century there were markets and fairs held in the town. This new exhibition is arranged in an unusual, quite modern - and rather successful - way, letting visitors walk along an imaginary street from the past, leading them to a section of a local fair. On their way visitors can feel and see the object more closely than in a traditional kind of show. This concept offers them a more vivid, closer image of the past of the town and its inhabitants.

Szemléletkülönbségek az esztergomi várról

Gedai István

Túl vagyunk államalapításunk ezredik évfordulóján. Voltak ünnepi megemlékezések, rendezvények, kiállítások; több műemlékünk megújult, arra emlékeztetve a magyar népet, hogy voltak korszakaink, amikor európai szintű épületek születtek, voltak korszakaink, amikor ezeket lerombolták, és voltak, vannak korszakok, amikor ezek egy részét helyreállítjuk. Megosztott társadalmunk igen eltérően értékelte az ünnepkört és rendezvényeit. Sajnos a bírálókat legtöbbször indoka nem szakmai indíttatású, még akkor sem, ha szakmai köntösben jelentkeznek. Megújult műemlékeink közül a legtöbb nézet- és szemléletbeli eltérés talán az esztergomi vár részbeni helyreállítása körül nyilvánult meg (vö. Marosi Ernő bírálata, Gedai István válasza, Marosi Ernő viszontválasza: Budapesti Könyvszemle, 2001 téli, 2002 nyári szám). Ezek sorába tartozik Csorba Csaba kritikus véleménye is (lásd e számunk 11-13. oldalát – a szerk.). Esztergom központba állítása az ezredik évforduló alkalmával érthető és természetesen, hiszen – mint ahogyan Csorba Csaba is írta – „az esztergomi várhegy az ezer esztendő magyar államiságnak és a magyar kereszténységnek egyaránt legfőbb jelképe”. Valóban „történelmi zarándokhely”. Alighanem mindenki fájlalja Csorba Csabával és velünk együtt, hogy a XIX. század elején elkezdett székesegyház építéskor megsemmisítették mind a Géza-kori (?) Szent István protomártír, mind a Szent István király által épített Szent Adalbert templomokat, valamint Árpád-házi királyaink többször átépített palotájának nagy részét. Ugyanakkor mindannyian örülünk, hogy a gigantikus (gigantomániás?) tervet nem sikerült megvalósítani, amivel a ma látható középkori maradványokat is elpusztították volna. Így is nyomasztó a főszékesegyház hatalmas tömbje (ahogyan Csorba Csaba is annak találja).

Feltételezem Csorba Csabáról, hogy történelmi emlékeink és az általuk közölt értékek iránti aggodalom vezérelte gondolatainak közreadásakor. Az aggodalom

mindannyiunkban megvan, és ez az aggodalom (és nemzeti kötelesség!) irányította a Magyar Nemzeti Múzeum vezetését (amelynek tagja az Esztergomi Vármúzeum igazgatója is), amikor államalapításunk ezredik évfordulója megünneplésének előkészítéskor Esztergomot előtérbe helyezte. Elsőként felkérte *Horváth Istvánt*, hogy Méri István, Kovalovszky Júlia, Nagy Emese után folytatott három évtizedes ásatását fejezze be (ehhez már nagyon közel volt), megadva ehhez minden lehetőséget. (Zolnay László kitűnő publicista volt, ám az esztergomi kutatásokban nemigen vett részt. Nem számúzték a Budapesti Történelmi Múzeumból, mint ahogyan Csorba Csaba írta, hanem Esztergomból ment oda 1958-ban.) Horváth István az ásatást befejezte, elkészítette az ásatási dokumentációt és rekonstrukciós terveit. Eredményeit, javaslatait két szakmai konferencia vitatta meg. A rekonstrukciót az Országos Műemléki Felügyelőség mérnöke tervezte, az Országos Műemléki Felügyelőség szakmai zsűrije bírálta (és írt elő módosításokat), majd az Országos Műemléki Felügyelőség adta ki a hatósági építési engedélyt. A Magyar Nemzeti Múzeum vezetésének a véleménynyilvánításnál (és természetesen a tervek és az engedély alapján történő kivitelezés elvégzésénél) alig volt nagyobb szerepe, funkciókialakítási javaslatokat általában nem vették figyelembe. Amihez ragaszkodott a múzeum: rekonstrukciót csak ott lehet végezni, ahol és ameddig hiteles forrás (ásatási eredmény, írott- és képi forrás) igazolja, megadva annak lehetőségét, hogy újabb források (a vár alatti épületek helyén a távoli jövőben végezhető ásatások során előkerülő kőanyag) felhasználásával lehessen folytatni a rekonstrukciót. (Például az ásató régész által javasolt Vitéz János palota nagy termét, amit éppen hiteles forrás hiánya miatt ellenzett a Magyar Nemzeti Múzeum.) Igaz, hogy az ennek érdekében megtartott, meglévő – későbbi – részek, falak eredményezték, amit Csorba Csaba kifogásol: „... a szemléltető olyan kép fogadja, amilyen soha a valóságban nem létezett”. Csorba Csaba javaslata: „el kellene dönteni,

mely korszak épületét mutatják be”, a fentiek miatt aligha fogadható meg. A rekonstrukció előtti állapotot kivéve ő sem tud javasolni olyan korszakot, amelynek pontos, hiteles forrással dokumentált helyreállítását el lehetne végezni.

Csorba Csaba a részletek bírálatánál elfelejti, amit néhány bekezdéssel előbb maga is megállapít: „A műemléki helyreállítás gyakorlatát meghatározó ún. velencei karta ...”. Sajnos a chartát a magyar műemlék-védelem dogmává merevítette és – úgy tűnik – merevíti, bár létrehozói egyre kevésbé tartják általános érvényűnek. A magyar viszonyokra pedig még kevésbé lehet dogmatikusan kezelni.

A kiállítások bírálatáról csupán annyit, hogy reméljük, az általunk eredetileg is rossznak tartott, nem odavaló régi kiállítás lebontásának és új készítésének minél előbb megteremthető lesz az anyagi feltétele.

Different Opinions about the Esztergom Castle

The Millennium celebrations are over, and both researchers and visitors can look back on many great events, exhibitions and inaugurations of reconstructed national monuments held on the occasion of the thousandth anniversary of the founding of the Hungarian state. Naturally the opinions differ regarding the success of certain reconstructions but probably the greatest debate, which is still going on, is connected to the reconstruction of the Esztergom Castle. The author of the article is reflecting on the opinion of one of the critics, published in this issue (pp 11-13.). The reconstruction was planned by the architect of the National Board of Monuments, was judged by the jury of the Board and it was the Board which issued the building permit. The management of the National Museum had only the role of expressing their opinion, their views usually were not taken into consideration. Nevertheless, they stayed firm on one point: reconstruction should be carried out only where it can be based on authentic source (results of excavations, written or picture sources).

Nemzetközi kapcsolatok

Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságának három éve

Kóczyánné Szentpéteri Erzsébet

Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága június 21-én tartott közgyűlésén nemcsak a szokásos éves beszámoló és munkaterv elfogadásáról döntött. A háromévente esedékes elnökségválasztás is napirenden volt, ami általában személcserékkel jár együtt, de a mostani alkalommal ez a szokásosnál nagyobb arányú volt, mivel a leköszönő elnökségből – az ICOM-MNB alapszabálya értelmében – többen nem voltak újraválaszthatóak. Részben ezzel összefüggésben a vezetőség és a szervezet munkáját értékelő beszámoló átfogóbbra sikerült, és több év eredményeit, tendenciáit tekintette át a távozó elnök. Ebből készült az alábbi összefoglaló.

Az utóbbi három év legfontosabb eredményei közé tartozik a tagság létszámának folyamatos emelkedése (2002-ben 157 egyéni és 28 intézményi taggal). Ennek okai több tényezőre vezethetők vissza, természetesen első helyen áll a tagsági kártyából adódó kedvezmények sora (döntően a külföldi ingyenes belépő), de jó tájékoztatást ad a tagsággal járó ICOM News is a nemzetközi aktuális témákról, eseményekről, s a hazai „terepen” a különféle programokon való részvétel lehetősége (pl. az évente rendezett tanulmányi kirándulás), és nem utolsósorban a pályázati lehetőség az ICOM rendezvényeken való támogatás elnyerése érdekében.

A létszám bővülése és a programkínálat mellett nagyon fontos hangsúlyozni, hogy az ICOM-MNB megőrizte a szervezet pénzügyi egyensúlyát, s ahhoz a törzstőkéhez, amit a két periódus (azaz hat év) előtti megválasztásakor átvett, nem nyúlt, a kiadásokat a megszerzett támogatások mindvégig fedezték. A stabil költségvetést a sikeres és eredményes pályázatok, valamint a tagdíjbevételek biztosították.

Stabilitás jellemezte az évről-évre visszatérő programokat is. Az év rendszerint a Múzeumi Világnap megünneplésével kezdődött, s minden alkalommal a párizsi ICOM által meghirdetett témát népszerűsítette². A kezdeti lelkes szervezési munka azonban lassanként kifulladt, s a legutóbbi alkalomra már csak egy sajtótájékoztatóra futotta a 2002-re meghirdetett „A múzeumok és a globalizáció” kihívásairól. A Múzeumi Világnaphoz kapcsolódó egyéb rendezvények jelentősége és bennük az ICOM szerepe viszont nőtt. „Az év

múzeuma” díjazottjai között az ICOM-é is megjelent, a nemzetközi munka terén legjobb eredményeket felmutató pályázó múzeum kapta az MNB különdíját.

Év közben előadások, az ICOM által (is) támogatott vagy szervezett hazai, ill. magyarországi nemzetközi múzeumi rendezvények következtek,

A magyar bizottság régi és új elnöke az ICOM párizsi ülésén, 2002. június
The former and the new chairpersons of the Hungarian National Committee at the session of ICOM in Paris, June 2002

majd késő őszi – korai téli kirándulás zárta az évet (pl. ilyen volt a bécsi múzeumi negyed, a pozsonyi múzeumok meglátogatása stb.).

A magyar bizottság és a párizsi ICOM központ között a személyes jó kapcsolat mellett – elsősorban Manus Brinkman főtítkáron keresztül, aki tisztsége elnyerése óta háromszor is járt Magyarországon – a szervezeti együttműködés is kiválóan alakult. Ennek egyik legjelentősebb eredménye az illegális műkereskedelem ellen folytatott ICOM akcióorozatban való részvétel volt, ami a *One hundred missing objects* című kötet magyar fejezetének összeállításában csúcsosodott ki. Az ICOM kiadásában megjelen-

sorozat IV. kötete Európára koncentrált, és a francia, olasz, cseh és magyar ellopott egyházi műkincsek listáját tette közzé³.

A központtal és a tagországok bizottságaival való kapcsolattartás folyamatosságát jelzik a Magyarországon tartott konferenciák, ilyen volt pl. 2000-ben az AVICOM-é (Audiovisual-New Technologies), 2001-ben az ICOM-CC (Conservation) üveg és kerámia szekciójáé, továbbá az AEOM-é (Association of European Open Air Museums), és már szerveződik 2002 egyik legjelentősebb rendezvénye, ami egyben a közgyűjtemények 200. évfordulás ünnepéhez is csatlakozik, az ICMAH-é (Archeology and History).

Külön is említést érdemel az ún. „Blue Shield” (Kék pajzs) mozgalom, amelynek célja a közgyűjteményi területek és szervezetek (ICOMOS, IFLA-levéltárak) nemzetközi összefogása a kulturális értékek és intézmények védelmére háborús és egyéb katasztrófák esetén. A magyar bizottság felállításának előkészületei már korábban megtörténtek, és a kezdeti „szervekedés”-ben elnöki szintű volt a részvétel. 2001-ben Barcelonában – nem utolsósorban a közelmúlt eseményeinek a hatására – föllállt egy munkacsoport, amely a közös munka kiszélesítését és az országonként felállított bizottságok közötti kooperációt tűzte ki célul.

Az ICOM szervezeti keretein belül jött létre az ún. CEICOM csoport (Central European-ICOM), amely 8 ország (cseh, horvát, lengyel, német, szlovén, szlovák, osztrák és magyar) nemzeti bizottságainak együttműködésén alapul, éves programmal a kölcsönös tapasztalat-

cserére és egymás helyzetének alaposabb megismerése érdekében. Legutóbb Lipcsében a német NB szervezésében az 1990 és 2000 közötti évtized történeti megjelenítése, valamint az informatikán belül az új médiakihívásokra adott múzeumi válaszok voltak az ülések fő témái. A CEICOM-tagok elnyertek egy ICOM alapítványi támogatást is, a cseh NB szerkesztésében közös kiadvány készült a múzeumi jogszabályokról.

Külön is ki kell emelni a német NB kezdeményezését, amellyel a többi CEICOM-tagot segíti azáltal, hogy a német nyelvterület (osztrák és svájci) közös konferenciáira egy-egy képviselőt meghív a tagországokból, saját éves konferenciáira pedig az elnökök kapnak meghívást. A CEICOM-on belül folyó közös munkához a magyar NB a sikeres ötödik konferencia megrendezésén túl a CEICOM honlapjának gondozásával járul hozzá.

Nagyon jól működött az ún. „holland kapcsolat” is, amelynek kezdettől fogva egyik fő támogatója az MNB. Az évtizedes közös munka 2001-ben megtartott zárókonferenciáján a folytatásról is megszületett a javaslat, e szerint a holland és a magyar ICOM Bizottság az ún. ICOM Twinning Programme-ot indítva dolgozik együtt tovább.

Nemcsak a kétoldalú kapcsolatok fenntartásában volt és van szerepe az elnökségnek, ez érvényes nagyobb körre is. Így pl. a Barcelonában 2001-ben rendezett közgyűlésen az ún. Europe Group újjászervezésének munkabizottságába elnöki szinten Magyarország is bekerült.

A nemzetközi kapcsolattartás egyéni vagy bizottsági szintű támogatása mellett az ICOM-MNB számos programot dolgozott ki és számos olyan célt is kitűzött, amivel tagjainak és az egész múzeumi szakmának a nemzetközi tájékoztatását kívánta elősegíteni. Így pl. több-kevesebb sikerrel hajtotta végre az ún. kiadványtervet. Az Etikai kódex folytatásaként az ICOM Alapszabályok fordítása lassan eléri a kiadaskész állapotot, és önálló kiadvány lesz. ICOM támogatással jelent meg *Susanne Keen* és *Tímárné Balázs Agnes* közös könyve a restaurálás menedzselé-

séről, valamint az 1999-es nemzetközi múzeum-pedagógiai konferencia anyaga.

Végül a leköszönő elnök néhány személyes megjegyzése. Az elmúlt hat évben az ICOM-on belül megindult reformfolyamatban való részvétel nagyon sok érdekes és hasznos tanulásággal járt, a rendezvények színhelyein megismert múzeumok és az emberi, kollegiális kapcsolatok olyan szakmai municiót és szinte pótolhatatlan átfogó ismeretet adtak, amelynek hasznosítása, másokkal való megosztása funkcionális és elnökségen túlmutató kötelesség.

Jegyzetek

¹ A leköszönő elnökség tagjai voltak: elnök: Kóczyáné Szentpéteri Erzsébet, titkár: Timárné Balázs Ágnes †, tagok: Cseri Miklós, Deme Péter, Mihály Mária, Lovag Zsuzsa, Páll István, Vámos Éva, Vásárhelyi Tamás, Ferenczy Zsuzsa (gazd.). – 2002-től elnök: Cseri Miklós, titkár: Vámos Éva, tagok: Balázs György, Bertáné Varga Judit, Bezzeg Mária, Bíró Katalin, Füköh Levente, Páll István, Veres Gabriella, Ferenczy Zsuzsa (gazd.).

² 1999: *Pleasures of Discovery*, 2000: *Museums for Peace and Harmony*, 2001: *Museums building community*.

³ Köszönet illeti az anyag összeállításáért Wollák Katalint és munkatársait.

Three years of the ICOM Hungarian National Committee

The Hungarian ICOM Committee elected its new board in June 2002. In her presentation the resigning chairperson looked back on the results of a longer period, such as the increasing number of members, the financial stability, the program structure (e.g. International Museums' Day, field trips etc.), the support-system of travels abroad.

She gave an analysis on the connection with the Paris centre and emphasised the importance of the completion of the volume on the illegal trade of works-of-art in Hungary. Several ICOM committees chose Hungary as the scene of their yearly conference (e.g. AVICOM, ICOM-CC, AEOM, ICOMAH), and the Hungarian National Committee is an active member of CEICOM as well.

ICOM was one of the main supporters of the „Dutch connection” and after ten years the next phase of the co-operation can start with the „twinning program”. Besides the programs HNC of ICOM supported the coming out of several publications.

Esztergom mint híd

Magyar és szlovák múzeumi egyesületek kézfogása

Kriston Vízi József

Június utolsó napjaiban nem csak a „visegrádi” kormányfők munkalátogatása kapcsán volt talán a szokásosnál is nyüzsgőbb Esztergom. A hazai múzeumokközművelődésben meghatározó szerepet játszó munkatársak országos konferenciája, számos közgyűteményi kolléga fiánya mint a város és környékének felfedezésére szövetkezett honismer(ked)ő, vagy az éppen szintén itt nosztalgizáló öregcserkészek egy-egy csoportja (köztük az örök nyughatatlan Éri István) verte föl a gyönyörű határváros déli sziesztájának csendjét, késztetett ámulatra számos, átmenetileg eltévedt japán turistát.

Tetézve e programsort, június 28-án az esztergomi Vármúzeum falai között adott egymásnak találkozózt a Szlovákiai Múzeumok Szövetsége és a Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület éppen hadra fogható tisztikara. Annak ellenére, hogy Csütörtöky József, a legújabb intézményi néven a Magyar Kultúra és Duna-mente Múzeuma igazgatójának közvetítése révén már az év tavaszán megkezdődtek az előkészületek, e nyár eleji, kiállítás-megnyitók, konferenciákkal és kiadvány-bemutatókkal igen zsúfolt időszakban nem volt könnyű valamelyest megfelelő alkalmat teremteni az eszmecsere. Alapvetően ennek tudható be, hogy „a Pulszky”, pontosabban a magyarországi csapat – minden jó szándék és előzetes elképzelés ellenére is – csak nyolc fővel

A találkozó résztvevői az esztergomi Vármúzeum udvarán

Participants of the meeting on the courtyard of the Castle Museum in Esztergom

Fotó – Photo: Tolnai Gergely

ült asztalhoz. A szlovák kollégák a számukra még csak mostantól várható aktuális témát, az államból önkormányzati hatáskörbe kerülő múzeumok helyzetét tűzték napirendre. A valóban jó hangulatú és úgy tűnt, hogy szlovák barátainak tanulságos megbeszélésről álljon itt néhány jellemző momentum.

Miként egyéb alkalmakkor, a most is nagy-

szerű házigazda, Horváth Béla igazgató köszöntötte a szlovák és a magyar asztaltársaságot, majd Matskási István elnökünk szlovákuul elmondott beszédével üdvözölte északi szomszédaink múzeumainak kiváló vezetőit. A Szlovákiai Múzeumok Szövetsége elnöki tisztét betöltő Iveta Zuskinová igazgatónő (Národopisné múzeum Liptova v Liptovskom Hrádku) rövid viszontvála-

szá után bemutatta a vele együtt érkezett többi 11 kollégát. Az 1989-ben (valójában újra) megalakult szövetség munkáját, szándékait, s eddigi tevékenységük néhány jellemző mozzanatát a titkár asszony, Zelmira Šípková (Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene) ismertette. Jelenleg immár 73 intézmény, azaz a szlovákiai múzeumok és muzeális közgyűjtemények 85%-a tagja a szövetségnek; saját jogon, önállóan a Szlovák Nemzeti Múzeum 15 fiókját szintén részese a szakmai közösségnek. Egy fős adminisztrációs központjuk mellett egy szűkebben vett, négy tagú ügyintéző és egy 15 fős vezetőségi testület működteti az egyesületet, amelynek nyolc szakmai (természet-tudományi, néprajzi, szabadtéri/skanzen, restaurátor, régészeti, nemzetközi, számítógépes és propaganda) állandó bizottsága van. Legutóbbi látványos és nagy közönség visszhangot kiváltó kezdeményezésük a *Történelmi séta Szlovákiában* című vándorkiállítás létrehozása volt, amelynek megvalósításában 50 múzeum működött közre. Legközelebb ez év őszén a Szlovák Nemzeti Múzeum összefogásában szintén nagyszabású természettudományi kiállítást rendeznek s nyitnak meg Pozsonyban, amely aztán további számos kisebb-nagyobb településen is bemutatásra kerül. A szerveződésében egyébként már az 1940-es évek derekáiig visszanyúló múlttal bíró szövetség vezetősége minden, a muzeális közgyűjteményekkel kapcsolatos kormányzati tervezethez önálló véleményt csatol, kompetenciája rendszeres és gyakorlatias a szlovák kulturális vezetéssel. A vezető testület évente két alkalommal sajtótájékoztatót tart tagmúzeumi legfrissebb eredményeinek bemutatására; önálló propagandát fejt ki a központi turisztikai börzéken. Együttműködési szándékuk bővítését jelzi, hogy nem oly rég megállapodást kötöttek a Cseh Múzeumok és Galériák Szövetségével, s hasonló a törekvés most a magyar kollégákkal is.

Matskási István röviden szövegezte a múzeumügy képviselőit a magyarországi rendszerváltás táján szervezkedő, a Pulszkyak nevét s szellemét magukévá tevő múzeumi kollégák önkéntes társulásáról. Legnagyobb figyelem, érdeklődés és kérdés elsődlegesen „Az év múzeuma” pályázat rendszerét és lebonyolítását, valamint a „Múzeumok Majálisa” elnevezésű rendezvényt érintette. Szakmánk átfogó, immár nyolcadik évfolyamába lépett periodikáját, a Magyar Múzeumokat örömmel és elismeréssel forgatták a szlovák múzeumok irányítói, akik közül jó néhányan – ha nem is „hivatalosan”, de – rendszeres olvasói lapunknak!

A szlovák kollégák részéről szorgalmazott találkozó központi témáját Holport Ágnes, a NKÖM múzeumi ügyekben igencsak felkészült s nagy tájékozottsággal bíró főtanácsosa vezette fel. Mivel aktualitással a többször is módosított 1963-as múzeumi törvényt felváltó önkormányzati alapú, 1997. évi „140-es” törvény elve s alkalmazásának (sok helyütt értelmezésének) különféle módosítatai szolgáltak, ezért a legtöbb felvetés, kérdés, néha a szó szoros értelmében vett közös gondolkodás ezt az alapos referátumot kísérte. (Bizony elkelt a Csütörtöky József kollégát olykor hosszabb időre is fölvtató Vámos-Lovay Zsuzsa szakfordítói segítségével a „szlovák oldalon”!) Az itthon sem könnyen, s tudjuk jól, évről-évre mennyi vesződéssel összeálló önkormányzati költségvetés néha sikeres vagy éppen hogy múzeumbarátnak nevezhető példáját V. Fodor Zsuzsa, a Veszprém megyei Múzeumok igazgatója és a „Múzeumpártoló önkormányzat” címet – mint hallhattuk, nem véletlenül – elnyert fenntartó részéről Németh József közgyűjteményi referens mutatták be. Az úgynevezett hazai „kis múzeumok” egy sajátos típusát, a megyei múzeumi szervezethez tartozó, korlátozott önállóságú, de regionális funkciókat betöltő múzeum

működésének ellentmondásait, de az életben maradás konkrét lehetőségeit is jól érzékeltette Zomborka Márta igazgatónő (Vác), a magyar múzeumi egyesület választmányának tagja.

Az eszmecsere fontosságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy minden, a jó három órás megbeszélés hivatalos részében elhangzott téma folyamatosan előkerült a Vármúzeum pompás kiállításai s a „párkányi panoráma” megtekintése során, valamint az ebéd alatt s az első együttes találkozás végét jelentő búcsúszavakban egyaránt. Az elkövetkező találkozóra előreláthatólag még ez évben, tervek szerint a pozsonyi újabb szlovák összmúzeumi kiállítás megnyitóját táján kerül majd sor.

Esztergom, the Bridge – A Meeting of the Hungarian and Slovakian Muscologists

Esztergom has hosted a series of important events this summer, one of them being a meeting of the Slovakian Museum Association and the Pulszky Society – Hungarian Museum Association on 28 June 2002. The discussions were initiated by the Slovaks, who showed great interest in the agenda on the issue of museums transferred from state control to the supervision of local authorities. The structure and the activities of the Slovakian association, which includes 85% of the public collections, were related to the Hungarian participants, describing a large-scale project, the „Historical trips in Slovakia” touring exhibition, and an exhibition under preparation on natural history. The Hungarian experts gave a review of Hungarian museum organisations, the successful „Museum of the Year” competition, the annual Museum Festival in May, and the periodical Hungarian Museums. The meeting was interesting and successful, so the next one is planned to take place already this year in Bratislava.

Un château pour un royaume

Kiállítás a Budai Vár történetéről Párizsban

F. Dózsa Katalin

1999 nyarán a Budapesti Történelmi Múzeum egy francia kiállítást fogadott *Francia elegancia – divatkellékek Párizsból* címmel a Musée Galliera, Párizs városának divatmúzeuma anyagából. Ekkor már tudtuk, hogy 2001 második felében a magyar állam Magyar Kulturális Szezont kíván szervezni Franciaországban, de a tervezés e szakaszában még a kérdés az volt, melyik múzeumnak vannak kapcsolatai francia kollégákkal, hol fogadnának egy magyar kiállítást. Kapóra jött tehát, hogy a Galliera múzeum igazgatónője, Catherine Join Dieterle a vendégünk volt. Meg-

jegyezem, hogy Catherine-t 1976-ban ismertem meg, amikor részt vettem a Petit Palaisban rendezett „L'art 1900 en Hongrie” című magyar kiállítás munkálataiban (rendezők Éri Gyöngyi és Jobbágyi Zsuzsanna, MNG). Akkor még ott dolgozott, magam pedig a Nemzeti Múzeum textilgyűjteményében és ruhákat állítottam ki a múlt századforduló magyar művészetének első külföldi bemutatkozásán. A későbbiek folyamán rendszeresen találkoztunk az ICOM Costume Committee tagjaiként különböző konferenciákon. Most hát megkérdeztem tőle, hogy nem tudnának fogadni ők, vagy esetleg szintén a Párizs városához tartozó Petit Palais egy kiállítást? Join

Dieterle asszony rögtön közölte, hogy a Petit Palais-t sajnos felújítják, így nincs alkalmunk ebben az időszakban ott kiállítást rendezni, az ő munkatervük pedig már 5 évre előre készen van (ezen azért érdemes eltűnődni!). De szívesen megkérdezi párizsi „testvérmúzeumunk”, a Musée Carnavalet igazgatóját, M. Jean Marc Leri-t, hogy nekik nincs-e lehetőségük rá? A Musée Carnavalet a BTM-hez hasonló felépítésű várostörténelmi múzeum, jelentős történelmi és képzőművészeti gyűjteménnyel, amely Párizs műemlék-negyedében, a Marais-ban található, egy gyönyörű XVII. századi kastélyban, amely egykor az ismert francia író, Mme Sevigné

Részletek a kiállításból

Details of the exhibition

Fotók - Photos: Magyar Károly és Kovács Eszter

palotája volt. Kiállításainak tematikája általában hasonló a BTM-hez, látogatóinak száma a Párizsban szerénynek tűnő évi 100.000 körüli (átlagban havi 8000), de ennek az a fő oka, hogy a nagy múzeumok mellett a turisták elkerülnek, kifejezetten az értő hazai művelt közönség látogatja. Viszont mindenki ismeri, és kiváló kiállítási miatt elismert a város kulturális életében.

Összeállítottunk tehát egy kiállítási tervet, ami Budapest nagyvárossá válását mutatta volna be, az egyesítéstől az I. világháborúig. Ez tulajdonképpen két kiállításunk anyagát vonta össze, az 1996-ban Bécsben a Városházán bemutatott „Budapest a századfordulón” címűt és az 1998-ban a Vármúzeumban bemutatott „Egy nagyváros születése”-t. Hamarosan megjött a válasz, hogy szívesen fogadnának minket, de szeretnék, ha a gótikus szobrokat is bemutatnánk. M. Leri meglátogatta múzeumunkat, és dr. Bodó Sándorral, a BTM főgazdájával egy új kiállítás-tematikát alakítottak ki. Mivel M. Leri ittjártakor *A Budai Királyi Palota évszázadai* című kiállításunkat terveztük és készítettük elő, amely a XVIII. századtól kezdve napjainkig ismertette a palota zűrzavaros építészeti és történelmi emlékeit, az ötlet az volt, hogy Budapest helyett a királyi palota történetét vigyük el Párizsba, de természetesen a kezdetektől, s így szobrokat e kiállítás keretében a középkori művészettörténetünk csúcscarabjaként tudjuk bemutatni. Az ötletet a legteljesebb mértékben támogatta a magyar kulturális szezon előkészítő bizottság, valamint francia részről a magyar sikerért nagyon sokat tevő új francia kormánybiztos, Bernard Faivre d'Arcier.

A Carnavalet múzeumból partnerként M. Leri Rosine Trogant asszonyt jelölte ki, aki maga is középkoros régész, és nagy hozzáértéssel fogadta javaslatunkat. Trogant asszonyt is ismer-

tük korábbról, mert 1995-ben az osztrák Schlosshofban a „Habsburgok asszonyai” című kiállításunkhoz a Carnavalet múzeum gyűjteményében ő segített a Habsburg származású francia királynők emlékeinek kiválogatásában, mivel különösen Mária Antoinett-tel kapcsolatban gazdag anyaggal rendelkeznek.

Mi viszont egyidejűleg készítettük elő a vármúzeumi és a francia kiállítást. Az igazat megvallva, sokszor gondoltam hálával M. Leri-re, hogy egyszerre tudtunk dolgozni a két projekten. Az időközben a Vármúzeumban megnyíló kiállítás anyagát erősen rostálni kellett, a középkori rész-nél viszont kezdtünk álmodozni, nem utolsósorban Mme Trogant kívánságai miatt, de jó lenne, ha a szobrok mellé más, hasonló értékű műtárgyakat tudnánk felvonultatni a magas művészi színvonalhoz szokott francia közönség és a mégis odatévedő turisták számára. S az álmok teljesültek. Mivel a Carnavalet múzeum biztosítani tudta a megfelelő kiállítási feltételeket, a kollegák nyitottak és lelkesek voltak. Ők is úgy vélték, külön-

leges alkalom, hogy a főszezonban, egy ilyen jelentős múzeumban mutatkozhatunk be, ahova érdemes a legféltettebb kincseinket is elvinnünk.

A belépőt a gótikus szoborlelet legjellegzetesebb darabjának, a chaperonos férfifejnek a másolata fogadta, ez került a nagyméretű plakátra is. Az első terem a váralapító Anjou királyoknak állított emléket. Különleges csemegeként a nemrég előkerült és frissen restaurált XIV. századi textiletleteket állítottuk ki, valamint a szintén új régészeti lelet, az Anjou trónkárpit másolatát. A második teremben a gótikus szobrok szállítható darabjai fogadták a látogatót Zsigmond korabeli kályhacsempékkel és a Bibliotheque Nationale-ből egy Zsigmond ábrázolással. Az értő látogatók különleges csemegeként Conradus Kyser Bellifortisának négy színezett tollrajzát csodálhatták meg Zsigmond és felesége, Borbála ábrázolásával a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának gyűjteményéből. A terem másik

különlegessége az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár ékessége, Zsigmond király kisebb szarverlege volt. Esztergom másik féltett kincse, a Corvin úrmutató már a következő, Mátyás király korát ismertető terembe került, ahol a korszak legragyogóbb emlékei kerültek össze: Mátyás és Beatrix jáspis hátterű márvány domborművei a Szépművészeti Múzeumból, a Fojnicai kazula (MNM) Mátyás címere a két magyar Corvina (OSZK) címerének felett, és találkozott a Bibliotheque Nationale Corvinájával és az ősnymtatvány Thuróczy krónikával, amely szintén az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményének ékköve, a falon II. Ulászló Gersei Petőnek adott kiváltságlevele (MOL), középen egy nagy vitrinben M monogramos Pavese (MNM), az Iparművészeti Múzeum Textilosztályának korai darabjaival, Oláh Miklós (Mária királyné titkára) aranysovetű mentéjével, I. Lipót koronázási öltözékével, és Tiroli Ferdinánd huszársisakja, hegyes tőre és magyar szablyája. A falon török korabeli ábrázolások, amelyek közül több szintén a Bibliotheque Nationale féltett kincsei közé tarto-

zott. A következő termekben már a Mária Terézia korabeli ábrázolások, eredeti tervek, palotadíszek és festmények voltak, egy XVIII. századi női udvari díszruhával és a gyermek II. József magyaros dolmányával (mindkettő IM). A XIX. századi palotatörténet József nádor, majd Ferenc József korszakának eseményeit és építészeti átalakításait ismertette, főhelyen az Erzsébet királynét koronázási öltözékben ábrázoló Wagner-festményel, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnokából. Az utóbbi nagyvonalúan sok más szép festményt is kölcsönzött, így Nagy Szulejmán ábrázolását, vagy az utolsó terembe Horthy Miklós portréját. A BTM számára kiváló alkalom volt e kiállítás különleges építészeti tervrajzainak bemutatására, ezek végigkísérték a korszakokat, különösen Ybl Miklós érzékeny akvarelljei keltettek méltán elismerést. A felsorolás hiányos és esetleges. De a siker átütő volt. Számomra már az is mesebeli volt, hogy a párizsi utcán nagy plakátok hirdették a „Budapesti Vár történetét” *Un château pour un royaume* (Egy palota a királyságért) címmel. A Budapesthez M. Leri ragaszkodott, mert mint mondta, Buda önmagában nem érthető a francia közönség számára. A királyi palota politikai jelentőségét franciául találóbban kifejező címet Mme Rosine Trogan találta ki. A kiállítást

Bertrand Delanoë, Párizs főpolgármestere, Rockenbauer Zoltán kultuszminiszter, Schiffer János főpolgármesterhelyettes, valamint a két állam kormánybiztosa, Bernard Faivre d'Arcier és Szabó Miklós nyitotta meg az ottani szokásoknak megfelelően azzal, hogy végigsétáltak a kiállításon, meghallgatva egy rövid vezetést.

A kiállításnak a három hónap alatt 28.587 látogatója volt. 60 különböző médiában jelent meg róla tudósítás a Liberationtól a Le Monde-ig, plusz 26 helyen az Interneten. Egész oldalas cikkben foglalkozott vele a Figaro, tudósítottak róla Olaszországban, Romániában (Brassói Lapok) Argentínában (!) és Belgiumban, ezek másolatai a Carnavalet sajtóreferense által összeállított albumban olvashatók. És természetesen ismertették a magyar lapok is, a Magyar Hírlap, Népszava, Válasz (ezeket egybegyűjtötte a sajtóalbum), de más, az albumból hiányzó magyar orgánuk is, így a Népszabadság és a Nők Lapja. Hadd zárjam az ismertetést végül a Magyar Nemzetben megjelent (kissé túlzó) beszámolóból idézve:

„Az eredetileg Párizstörténetét bemutató szépséges palotában a látogatók sokasága minden várakozást fölülműlt. A párizsiak valósággal megszállták a múzeum labirintusát...”

Sok hasonló dicséretet kívánok az egész magyar múzeumügynek, s ezúton szeretném

megköszönni valamennyi közreműködőnek áldozatos munkáját.

Un château pour un royaume – Exhibition on the History of the Buda Castle in Paris

The Budapest History Museum hosted a French exhibition in 1999 and it has some other professional ties with France, so, when in 2001 the Hungarian Cultural Season in France was planned, the museum was asked to set up an exhibition there. The Musée Carnavalet is very similar to the Budapest History Museum in its structure and field of study, with a remarkable historic and art collection. The first concept of the guest exhibition was to introduce how Budapest became a metropolis from the unification of Buda, Óbuda and Pest until the First World War, but the French officials suggested a new topic, the Budavár Royal Palace, when they learned that a similar exhibition was under preparation in the Castle Museum. Thus the Paris exhibition was to represent the architecture and history of the Hungarian Royal Palace from the very beginnings, including precious Gothic sculptures at the French partner's request. The exhibits were a selection of invaluable pieces of art, textiles, prints, coat-of-arms and other excellent documents. The exhibition was a great attraction not only for Parisians but for a lot of tourists. During the three months of the show 60 different media reported on the event, all of them speaking highly of it.

Romains de Hongrie Időszaki kiállítás Lyonban

Facszady Annamária – Zsidi Paula

A 2001. évi magyar kulturális szezon nyújtott lehetőséget arra, hogy kulturális örökségünk szeleteként a római kor hagyatékából összeállított válogatást mutathassunk be Franciaországban, a francia fogadó fél felkérésére és ösztönzésére. A kiállítás bemutatására a lyoni Musée de la Civilisation gallo-romaine vállalkozott, az egyes római provinciákat bemutató sorozatának részeként. Nem kis kihívás volt tehát a gall-római kultúra fellegvárának számító modern múzeumban, a francia látogató számára is figyelemfelkeltő forgatókönyvet készíteni. Ismerve a lyoni múzeum magas szintű, igen kiterjedt közművelődési tevékenységét, a látogatók – különösen a gyermekek – aktív foglalkoztatását, joggal feltételezhettük, hogy a római kor mindennapjairól, a gall-római örökségről számos ismerettel bírnak. Így a hangsúlyt a két római provincia közötti hasonló vagy éppen nagyon is eltérő vonásokra igyekeztünk helyezni, bemutatva, hogy egy látszatra azonos kultúra – a római uralom – különböző gyökerekből táplálkozva, más-más hatás alatt milyen sokszínű lehet.

A rendezésünkre álló alapterület kb. 800 m², melyben minimális magyarító szöveg és egyéb illusztráció (térkép, alaprajz) elhelyezését kívánta a fogadó partner. A múzeumépület szer-

kezetéből és a kiállítás helyéből adódóan a látogató egy rámpán végighaladva léphet csak be magába a kiállítótérbe. Így már megérkezésekor átfogó képet kaphat a rá váró élményről, a nagyobb témakörökről és a részéről különösen figyelmet érdemlő részletekről.

A kiállítás – és ennek nyomán a katalógus tanulmányai – négy nagy, jól körülhatárolható témakört fogtak át: Pannonia a Római Birodalomban – császárság, katonaság, helytartóság; a helyi arisztokrácia; Pannonia és a római világ – gazdasági és szellemi élet; az épített örökség.

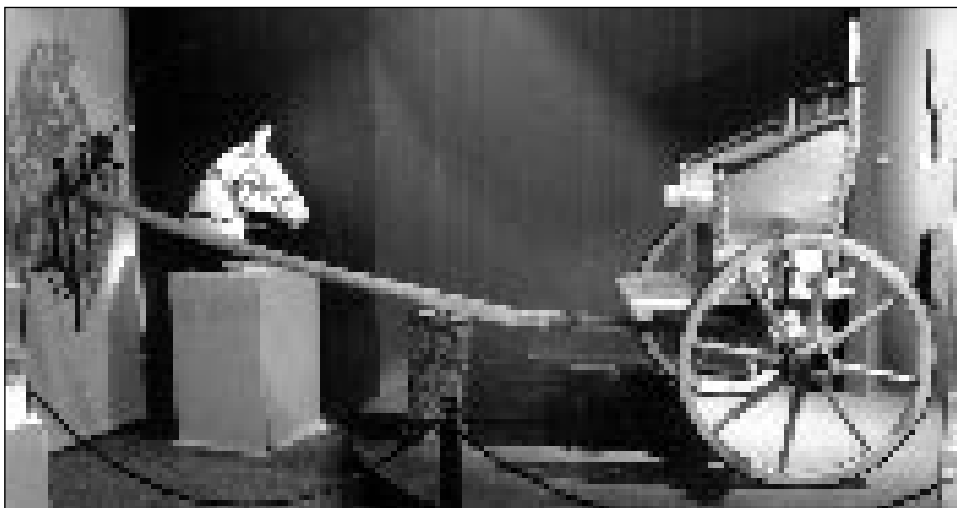
A Dunavidék középső szakasza Pannonia elnevezését a Kr.u. I. század közepén nyerte el. Az illír népek közé tartozó pannonok, akikről a provincia nevére kapták, jórészt a Szávától délre, a később Dalmatiához tartozó területen éltek. A túlnyomórészt kelta törzsek által lakott provincia névadásában a római kormányzat nem az etnikai viszonyokat vette figyelembe. Az első hódító hadjáratot Octavianus vezette Kr.e. 35-32 között, amikor a későbbi provincia Itáliával határos délnyugati szöglete került római uralom alá. Kr.e. 11 és 9 között újabb háborúra került sor. A Borostyán út vonala, a Pelso-ig (Balaton) Kr.e. 15-ben, a noricum királyság megszerzésekor került római kézre. A Dunántúl keleti nagyobb felét Kr.u. 46-49 között, vértelen megszállással, Claudius császár foglalta el. A hódítást követően Illyricum provincia kettéosztásával az északi rész, a korábban

átmenetileg Noricumhoz csatolt területtel együtt, Pannonia provincia lett.

Az újonnan szervezett provincia feladata volt Itália védelme a szomszédos germán és szarmata népek ellenében. A hosszú dunai határszakaszt Traianus Kr. u. 106-ban két részre osztotta, ami a provincia kettéosztásával (Pannonia Superior és Pannonia Inferior) járt együtt. Felső-Pannonia fővárosa *Carnuntum*, Alsó-Pannoniáé *Aquincum* lett. A provinciahatárok módosítására csak 214-ben, Caracalla uralma alatt került ismét sor. A Kr. u. III. század folyamán a pannoniai hadsereg jelentős politikai tényezővé vált. Ereje és fontossága tudatában pannoniai származású vezetői mellé állva, közülük választott császárt.

Pannonia földrajzi helyzete folytán stratégiaiilag fontos provincia volt. Provinciává szervezése után csaknem minden császár megfordult a tartományban, gyakran látogatóként, ellenőrzésképpen, nem egyszer pedig a hadsereg élén. Marcus Aurelius a pannoniai limes-szakasz védelmében éveket töltött tartományunkban a markomannokkal vívott háború időszakában.

A kiállításba belépéskor Marcus Aurelius császár két portréja – a Pécsen őrzött bronz, illetve az aquincumi mészakőportré – fogadja a látogatót üdvözlésképpen. Néhány császári illetve császárnői portré folytatja a sort. Az uralkodók tettemről és szándékairól az érmeik hátlapja mintáin kívül egyéb tárgyak ábrázolásai is tanúskodnak. A csá-

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibition

Fotó - Photo: Kovács László

szári propagandát szolgálták a *crustumok* is: a kerámiából készült formákban mézeskalácsot sütöttek, melyet ünnepeken a nép között osztogattak. A császár képmásával díszített ékszereket különleges ajándékként kaphatta érdeméért tulajdonosa. Ezek egyik szép példánya egy aquincumi sírból előkerült ametisztköves aranygyűrű, Caracalla császár képmásával. Ebben a részben kaptak helyet az Aquincumot mint császári székhelyet illusztráló tárgyak is.

Pannonia provincia Kr. u. 106-ban történt kettéosztásakor Inferior fővárosa Aquincum lett. A katonai táborral szemben, a Duna szigetén felépült a császár teljhatalmú megbízottjának, a provincia irányítójának s egyben a legio főparancsnokának, a helytartónak palotája. A fényűzően berendezett, mozaikkal, falfestményekkel díszes palotaegyüttest többször átépítették, bővítették. A Duna áradásai miatt a Hajógyári szigetről a III. század folyamán biztonságosabb helyre költöztették, s az eredeti palotát tervszerűen kiürítették.

A provincia életében jelentős ideológiai és gazdasági tényező volt a hadsereg jelenléte. A hosszú dunai határszakasz nagy létszámú, biztos jövedelmű katonaság állomásoztatását igényelte. A több tartományból toborzott, vegyes összetételű állomány különösen a tartomány meghódításának időszakában játszott jelentős szerepet a helyi lakosság romanizációja, a római életforma és gondolkodásmód meghonosítása terén. Az elitcsapatnak számító legioba csak római polgárt soroztak be, de az ún. segédc csapatban szolgáló katonák, hosszú szolgálati idejük végeztével, megkaphatták ezt a jogot, melyet a bronzba vésett „katonai diploma” bizonyított. Erről egy Lugdunumban, azaz Lyonban született katona aquincumi szolgálatáról ránk maradt sírköve tanúskodik.

A távoli provinciával való kapcsolat bemutatására került a kiállított tárgyak közé a későrómai Gallia Lugdunensis tertia provincia helytartójának, Valerius Dalmatiusnak bronz táblája. Ez tudósít arról, hogy a tartománygyűlés határozata alapján korábbi helytartóját, Valerius Dalmatiust

szülőföldjén, Pannoniában szobrával tisztelik meg. A szobor talapzatán elhelyezték az adományozásról hozott határozat ércebe vésett szövegét is, amely villájának közelében, a mai Beremenden került elő.

A kiállítás második részének fő témája a *helyi arisztokrácia* bemutatása volt. A római uralomban való részvétel révén meggazdagodott és hatalmon maradt bennszülött réteg viseletében, temetkezési szokásaiban megengedhette magának az ősi hagyományokhoz való ragaszkodást, a Birodalom luxusával kiegészítve. A főként kelta eredetű őslakosság öltözködéséről – paradox módon – a római életforma meghonosodása után vannak ismereteink: a római módra halottainak síremléket állító módosabb réteg hagyományos viseletben ábrázolta elhunytjait. A kelta nők hosszú ideig ragaszkodtak ősi viseletükhöz. A sírköveken, sírszobrokon ránk maradt ruházatot az eredeti kőemlékek mellett *Mráv Zsolt* rekonstruált rajza alapján képzelhetik el a látogatók.

A kiállítás egyik fő attrakciójává vált a Budakeszin előkerült *utazókocsi* – ugyancsak *Mráv Zsolt* munkája alapján elkészített – életnagyságú, használható mása. A pannoniai kocsi- és halomsíros temetkezések mellékleteiből készült változás nyújt képet a korabeli gazdagságról. Egy őslakos előkelő Szőlősgyőrökön feltárt sírjának mellékletei és egy Inotán előkerült, halommal megjelölt temetkezés tárgyai szemléletes módon bizonyítják, mint igyekeztek az életük során megszokott római életmód luxuskellékeit hitük szerint a túlvilágra menteni.

A *Pannonia és a római világ* alcímet viseli a kiállítás harmadik, legbővebb szakasza. Nemcsak a Birodalom minden részéből a tartományba áramló használati és luxuscikkek sokszínűségét illusztrálja, hanem a „szellemi importot” is igyekszik bemutatni. A klasszikus római istenek tisztelete és világa a hadsereg és a nyomában érkező római telepések által terjedt el az új tartományban az I. századtól. A sor azonban bővült már a II. században, a titkos misztériumokkal tisztelt meghaló és feltámadó, azaz megváltó istenek,

többnyire a hellénisztikus római keletről jutottak el Pannoniába. A keleti nagy istenségek tisztelete mellett az egyik legnépszerűbb Mithras kultusza volt. Egyedülálló az aquincumi legiotáborban talált Mithreum, melynek felszerelési tárgyaiból a finom rajzollal vésett üvegtálat tekintheti meg a látogató.

Aquileiából kerültek Pannoniába a borostyánkőékszerek, dísztárgyak, kisplasztikai alkotások, császári műhelyben készültek, s minden bizonnyal császári ajándékként kerültek pannoniai tulajdonosukhoz az ezüst edények. A pannoniai aranyékszerek a birodalmi „divatot” ötvözik a helyi hagyományokkal. A bemutatott ékszerek többsége helyi műhely terméke. Az egyik legkedveltebb import tárgy a vörös színű, fényes bevonatú kerámia, a *terra sigillata* volt. Dél-Gallia és Közép-Gallia műhelyeiből számos darab került a pannoniai módosabb asztalra.

Helyet kaptak a helyi ipar termelését illusztráló tárgyak, öntőminták, formatálok is. A pannoniai iparágak egy része hagyományos, kelta előzményre tekinthet vissza, mint a fazekasság, bronzművesség. Más iparágaknak azonban – így pl. az üvegművességnek, kőfaragásnak – nem voltak helyi előzményei a római hódítás előtt. Pannonia ipara elsősorban a helyi igényeket látta el. Exportra is termelő nagyüzemek nem alakultak ki a tartományban. A kevés kivételt egyike az Aquincumban működő fazekas, Pacatus volt, aki termékeit a Duna víziútján szállította tovább.

A kulturális élethez nemcsak a színházi, amfiteátrumi előadások tartoztak. Az aktív zenei élet ékes bizonyítéka az egyedülálló *római orgona*, melyet másolatban láthat a közönség.

Az utolsó részben az építészeti és épületdíszítés, berendezés témaköre szerepel. A római katonasággal együtt jelentek meg a provinciában a tanult építőmesterek, akiknek nagy szerepük volt a pannoniai táj átalakításában. A római civilizáció környezetre gyakorolt hatása a korábbi időszakokénál sokkal kiterjedtebb, és ami még jellemzőbb, tervszerűbb volt. A római kor két legfontosabb építőanyaga a kő és a fa volt, melynek nagy részét helyben szerezték be. A falazásra használt mészkő mellett vulkáni kőzetet, bazaltot, valamint palát is bányásztak. Építőanyagként a leggyakrabban használt fajtája a tölgy és a fenyő volt. A római építészettel együtt honosodtak meg Pannoniában is az épületek kényelmét szolgáló berendezések. A vezetékes folyóvíz, a vízelvezető csatornahálózat, a padlófűtés rendszere nemcsak a katonai táborok, városok fürdőiben, hanem a lakóházak többségében és a villák egy részében is megtalálható. Pannoniára is jellemző volt, hogy a jómódú házakban is csak viszonylag kevés bútort tartottak. A leggyakrabban használt ülő és fekvő alkalmatlóságok műlékony anyagból készültek, csupán díszítésük bronz veretei maradtak ránk. Az épületek egyszerű berendezésének sivárságát a helyiségek díszes belső kialakításával igyekeztek pótolni. A falfestmények és a mozaikok mellett ezt a célt szolgálták a Pannoniában oly népszerű stukkódíszek is. A pannoniai specialitásnak számító korabeli kerámiamodellek mellett változatást lát-

hattak a látogatók a helyi falfestészet különböző stílusirányzataiból és korszakaiból.

A töredékesnek, részlegesnek nevezhető pannoniai kontinuitás ma is látható emlékeit jelentik az építészeti maradványok. A római kori előzményre épült városok szerkezete máig őrzi az egykori struktúráját. A mai modern városképben számos helyreállított emlék tanúskodik Magyarország római kori múltjáról. A római kor lezárásaként, epilógusként, a budapesti V. századi kincslet és a történelmi hun üst látványával búcsúzik a kiállítás.

A kiállításon természetesen a tárgyak „beszélnek”. Ennek érdekében egy-egy vitrinbe csak néhány, a megvilágítással is kiemelt darab került, a fenti témakörök illusztrációjaként. A fontosabb épülettípusokat makettek jelenítik meg. A több információra vágyó látogatót a kiállításhoz készült katalógus igazíthatja el. A kiállítás tematikájával megegyezően elkészített nagyobb tanulmányok (Borhy László, Facsády Annamária, Fitz Jenő, Gabler Dénes, Mráv Zsolt, Póczy Klára, Szabó Ádám és Zsidi Paula tollából) – az adott

terjedelem adta lehetőségek korlátain belül – átfogó képet nyújtanak a „magyarországi római-akról”.

Lásd még – See also: Borító 3 – Cover 3

Romains de Hongrie A Temporary Exhibition in Lyon

A special exhibition, selected from the remains of the Roman period in Hungary has been organised in Lyon, France with the co-operation of Hungarian and French experts. The Musée de la Civilisation Gallo-Romaine of Lyon hosts a series of exhibitions representing different Roman provinces and this current show introduced Pannonia with a special emphasis on the similarities and differences of the two distant provinces with different roots united under the same civilisation. The four different topics of the exhibition are Pannonia within the Roman Empire; local aristocracy; Pannonia and the Roman world; the buildings.

The Central Danube Region was occupied by the Romans and named Pannonia during the first centuries

BC and AD. The new province was to defend Italy against neighbouring tribes as it was located in a strategically important geographical position. The province was divided into two in 106 AD. and Aquincum (now a part of Budapest) became the capital of Pannonia Inferior. The presence of the army in the province meant a significant ideological and economic factor: the large number of well-paid soldiers of different origins played an important role in the Romanization of the local population. The local aristocracy who became wealthy could afford the luxury of Roman life but it still preserved its ancient, mostly Celtic traditions in its appearances and burial rites. The third stage of the exhibition represents the diversity of everyday and luxurious objects imported to the province from all over the empire together with spiritual and cultural influences. The last part is dedicated to the heritage of architecture and decorative art. Qualified builders and craftsmen came to the province and they introduced new techniques, trends and amenities and they completely transformed the Pannonian environment and attitudes.

The concept of the exhibition is based on the objects themselves, illustrating the information which is also provided by a catalogue and the already existing, thorough knowledge of the topic of the local visitors.

Vendégkiállítás Selmecebányán

Klug Ottó

A bányászat és kohászat ősi fészkeiben, az 1735-ben alapított Berg-Schola, majd az „Akadémia” városában kerül sor az Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeuma részéről a magyar kohászat egyik ágazatának, az öntészetnek, ezen belül is a művészi vasöntvényeknek vendégkiállítására.

Selmecebánya, amelynek történelme határon innen és túl évszázados hagyományokat hordoz, ma megújulva, szinte „múzeumvárosként” mutatja be évszázadok építészeti emlékeit, és e műemlék épületekben a környék bányavárosainak, bányászatának és kohászatának történelmi emlékeit. Lenyűgöző és meghatározó az a szeretet, amellyel a város vezetése és lakói ápolják a hagyományokat az akadémisták szalamanderétől a volt professzorok sírjainak ápolásáig, a szabadtéri múzeum létesítésétől a szakma emlékeinek folyamatos gyűjtéséig.

E történelmet sugárzó város Szlovák Bányászati Múzeuma ad közel öt hónapra otthont az öntöttvas dicséretét hirdető időszakos kiállításnak. A most megnyíló kiállítás nagyszerű környezetben: az egykori Bányakamara (Kammerhof) kápolnájában kapott helyet és ad ízelítőt az 1850-1920 közötti, mintegy 70 éves időszak vasöntészetének jellegzetes alkotásaiból.

A XIX. század második felében a Kárpát-medence egész területén megindult ipari fejlődés megkövetelte a vasipar gyorsütemű fejlesztését. A nagyarányú vasútfelvezetés, a malomipar korszerűsödése és bővülése, a gépgyártás létrejötte mind a vasipart érintette. Ennek keretében fejlődött az öntészet is, éspedig nemcsak a Ganz

Ábrahám által bevezetett vasúti kerék kéregöntés, vagy a Mechwart András által kidolgozott gabonaórlóhengerekrovátkoltórlóhengereinek öntése, hanem ezekkel párhuzamosan kialakult a művészi vasöntvények sora, részben az építészet dekoratív kiegészítésére (korlátok, lépcsők, kandaláberek stb.), részben használati eszközökként (kályhák, fűtési kiegészítők, kandallódíszítések, vasalók stb.), továbbá lakberendezési tárgyakként is (pl. ág, gyertyatartó, asztal, asztali szobrok, tálak stb.). Ezek a vasöntvények azért is különleges értékűek, mert az öntöttvasat utólag megmunkálni nem lehet, tehát igen finom, pontos formakészítést és rendkívül precíz öntési technikát igényel a művészi vasöntvény.

A budapesti Öntödei Múzeum, amely immár 35 éve a szakma „szentélye”, ápolja az öntészet múltját és tradícióit, és bemutatja, ismerteti az öntészeti szakma szépségeit és eredményeit.

A múzeum anyagából összeállított vendégkiállítás ennek a már említett 70 éves időszaknak emlékeiből próbál keresztmetszetet nyújtani, és a látogató figyelmét ráirányítani erre a – ma már kevésbé ismert – művészeti ágazatra.

A kiállítás 2002 szeptember közepéig tekinthető meg a selmecebányai volt Bányakamara (Kammerhof) épületében (Banská Stiavnica, Kammerhofská ul. 2.), hétfő kivételével minden nap.

A Guest-Exhibition in Selmecebánya (Banská Stiavnica, Slovakia)

Selmecebánya has been one of the oldest and most famous centres of mining and metallurgy of the region. The town's Slovakian Museum of Mining hosts an exhibition coming from Hungary set up by the Budapest Foundry Museum. Since the second half of the

*Bányászjelvénnel díszített XIX. századi öntöttvas kályha
19th century cast-iron stove ornamented with miners' badge*

19th century great changes have taken place in the iron processing industry, such as the appearance of casting iron in an artistic way for different purposes: to decorate buildings, to make everyday objects and furniture. The very special feature of cast iron is that its imperfections cannot be modified or repaired after casting so it needs meticulous, extremely precise procedures, which gives an additional value to the exhibits on display at the former building of the Miners' Chamber.

Selmecebánya és környéke – muzeológus-szemmel

Szoleczky Emese

A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, valamint az Országos Széchényi Könyvtár által megrendezett Mikoviny Sámuel- emlékkiállítás 2000. március 23. és augusztus 23. között került bemutatásra a Hadtörténelmi Múzeum két kiállítótermében. A rendező team tagjai e szellemi kaland nyomán határozták el, hogy ellátogatnak Mikoviny életének egyik legmaradandóbb állomására, Selmecebányára, ahol tanárkodott, bányatavakat hozott létre. A hétvégére szabott kirándulás keretében felkerestük, s Mikoviny nyomait keresve töltöttük el a hétvégét.

A hajdan oly élénk bányaváros ma csendes, hangulatos település – a mellette elhelyezkedő mesterséges tórendszerrel, amely egyedülállóságáért a világörökség része lett – ma is Mikovinyre emlékeztet, kirándulóparadicsom. A selmeci városrag rekonstrukciója lassan halad, a főtér házai jórészt felújításra várnak, a bedeszkázott házacskák a múlt idő rongálásain túl műemléki falkutatás nyomait fedezhetjük fel. De néhány vállalkozó szellemű helybéli már fogadókat nyitott, az ő házaik már modernizálódnak, felkészültek arra, ha a világ újra felfedezné Selmecebet. A vendéglátó szellem áthatja az egész települést: a múzeumi kiállítóhelyek kedvesen fogadják az odalátogatót, s legnagyobb meglepetésünkre magyar nyelvű gépell vezetőszöveget mindennütt tudtak a kezünkbe nyomni (sőt még az ICOM-kártyát is elfogadták vagy kedvezményes jeggyel honorálták).

Bármennyire hívogató úticél is Selmecebánya, az odalátogatni kívánó a város előtt alig öt kilométerrel délnyugatra bizonyára megszakítja útját, és felkapaszkodik az országút fölött a fák között megbúvó szentantali (Antol) Koháry-Coburg kastélyhoz, ami ma múzeum. Igazi barokk kastély tűnik a szemünkbe s a készséges idegenvezetőtől azt is megtudjuk, hogy a barokk építészeti játéknak megfelelően 365 ablaka, 12 kéménye, 52 szobája, 4 bejárata van az egykori Hont vármegye legnagyobb és legszebb kastélyának.

Már a XV. században kisebb erősség állt itt, amely a csábrág-szinyai uradalom részét képezte, s amely a XVI. századi törökellenes harcokban a bányavárosokat oltalmazó szerepet kapott. Az 1600-as évek legelején – tulajdonosai kihaltával – az uradalom visszazállott a koronára, de már 1622-ben a Koháryak kapták meg adományul, aulikus érdemeikért. Kezükben

Szentantali reprezentatív birtokközponttá vált, amikor pedig a család fiágon kihalt, központi szerepét megtartva, a velük atyafiságban álló Coburg-család kezére jutott. A kastély utolsó lakója Coburg Ferdinánd bolgár cár volt, aki az 1930–40-es években a berendezést néhány impozáns muzeális darabbal egészítette ki, főként párizsi kapcsolatai révén.

A Selmece patak mellől, a kicsiny Szent János-kápolna tövéből sétálunk fel a falu fölé magasodó építményhez. A kastélyba – amelyet 1744-ben Koháry János Ádám császári generális és honti főispán emeltetett – vezető ódon hársfasor egyegy fája ma is áll még, ha viharvert állapotban

*A zömök, négy saroktornyos Leányvár
The „Leányvár” (The Girls’ Castle)
with its four square corner turrets*

is. Szerencsénk van: mindjárt indul a tárlatvezetés. Addig is körbekukucskálunk: a tágas udvar közepén vízesezett szökőkút; a kastélykápolna falán napóra chronosztichonnal; az 1810–15 és 1860 közt lezajlott minimális modernizáció eredményeképp klasszicista vonásokat vehetünk észre az építmény belső homlokzatán. Aztán elindulunk: szemünkbe ötlük az impozáns lépcsőház, a kőballusztrádok felett az osztrák Donner hatására utaló szobordísz kelletti magát, allego-

rikus mennyezeti falfestményei feltehetően olasz művészekről származnak. A tárlatvezetés során számos reprezentációt szolgáló helyiségen és egy korabarokk, 1750 körüli freskókkal díszített kastélykápolnán haladunk át. A gazdag életmód- és bútortörténelmi anyag akkor is visszaidézi az egykori „élő” kastély hangulatát, ha tudjuk: e bútorok, festmények, tárgyak tetemes hányada már nem része az egykori berendezésnek, más kastélyokból származó, mégis az eredetivel szétválaszthatatlanul harmonizáló muzeális anyag. Rokokó hatást mutat az ún. „aranyaszalon”, a XIX. század második felének bútortárával rendezték be a „kínai szalont”, valamint Ferdinánd bolgár cár ebédlőjét. De maradandó hatást gyakorolt ránk a Koháry-ezred tisztikarának impozáns festménysorával díszített fogadóterem, vagy a híres vadász házigazda trófea-gyűjteményével ékesített hosszú folyosó is, amelyen meglepő gazdagságban és otthonos kavalkádban szerepelnek francia metszetsorozatok, vallásos tárgyú nyomatok, a régi Selmecebánya, valamint a környék századfordulós életét bemutató fényképek. Ez a rész vezet át a kastély földszinti helyiségeibe, ahol – a kastély jellegéhez igazodva – szellemes installációjú, kiállított anyagában értékes, helyi sajátosságokat bemutató erdészeti, faipari múzeumot rendeztek be. A kastély teljes restaurálására 1959-62 közt került sor, s hogy ez fájdalmasan régen volt, azt jól példázza a málladozó selyemtapéta közepéből kikandikáló villanszerelvény. Az angolpark rekonstrukciója, sajnos, ma is csak nyomokban érhető tetten.

A falu másik művészettörténelmi művelődéstörténelmi érdekességét a plébániatemplom rejti: a Selmecebányához kötődő MS mester egyik kevésbé ismert művét, a Jézus születését bemutató táblaképet itt csodálhatják meg az érdeklődők. A magyar művészettörténet számára Divald Kornél fedezte fel a művészt, amikor 1906-14 közt több írásában elemezte képeit. A hontszentantali kép az MS mester életművét taglaló, a Magyar Nemzeti Galériában

megrendezett reprezentatív kiállításon eredetiben nem kerülhetett bemutatásra, így szívünk szerint szívesen vetettünk volna rá egy pillantást. A templom kinyitása azonban nem sikerült, így kissé nekiszomorodva folytattuk utunkat.

Kora délután pillantottuk meg a hegyek által ölelt, völgyben fekvő várost, utcélunkat. A modern ipar és így az építkezések is elkerülték, ódonosságával megkapó látványt nyújt. Ne feledjük azonban, hogy Selmecebánya, az alsó-magyarországi hét szabad királyi bányaváros egyik legjelesebbje, nem véletlenül tett szert hírnevére: a XIII. századtól jó minőségű, aranytartalmú ezüstércet termeltek itt ki, amelyben e terület Magyaror-

szágon egyedülállóan gazdag volt, nem csekély környezetszennyezéssel, egészségkárosítással. Mai szemmel nézve, a mi mértékünkkel mérve mindez elenyészőnek tűnik. Azonban a jelen muzeális emlékei, a tárnák egykor keserves rossz munkahelyek voltak, a bányászok ünnepnapjai pedig ritkaságuk révén váltak feledhetlenné. (Amikor először szorul össze vállunk-fejünk körül a táma, akkor lehet erre ráébredni!).

Selmec alapításának pontos éve ismeretlen, 1245-ben IV. Béla tette szabad királyi bányavárossá. Az Óvárosban, a Glanzenbergen levő nagyméretű telérkibúvást azonban már régtől ismerhették. A város sorsa és jóléte kezdettől fogva kizárólag a bányásztól függött: a letelepülő száz és flandriai bányászokból messze földön híres és módos polgárság jött létre, miközben a bányák jövedelmezősége az évszázadok során jócskán változott. A települést földrengés, tűzvészek gyakran látogatták; fenyegette a török veszedelem is, de a várost elfoglalni nem tudták. A helység lakóinak forradalmi lelkülete nemcsak abban mutatkozott meg, hogy részt vállaltak a magyar szabadságküzdelmekből, hanem a bányákhoz kapcsolódó műszaki újítások bevezetésében is. A világon itt használtak először robbantáshoz puskaport a bányákban (1627), 1740-ben komoly „tűzgépek” szivattyúzták ki bányavizet, Mikoviny Sámuel a bányatavak rendszerét építette ki. Itt létesült az első bányászati és kohászati akadémia Európában, amely 1807-ben erdészeti tanszékekkel is bővült. A híres selmeci diákszokások a német egyetemi diákkultúra tradícióit vették át, innen terjedtek el országszerte. Bár a híres akadémia 1919-ben Sopronba, ill. Brünnbe helyeződött át, a városban, az egykori épületben ma is működik bányászati, erdészeti és vegyipari technikum. A főiskolai épületeket fenyők, cédrusok, mamutfenyők övezik, botanikuskeret alkotva.

Első városi megálló a középkori eredetű, barokkizált formában fennmaradt Felső-kapu környéke, melynek jobb oldali erődített részét a második világháború alatt a német csapatok lőtték szét, s aztán az út szélesítése miatt nem is hozták helyre. Az út melletti, egykor Rössel kamaragróf által emeltetett gótikus-hálóboltozatos Havas Boldogasszony-kápolnába nem sikerül bejutnunk, a tőle pár lépésre elhelyezkedő temetőbe igen. A sírok feliratait böngészve számos erdészeti és bányászati akadémiai tanár sírjára bukkantunk, a szlovákiai magyar középiskolás honismereti táboroknak köszönhetően jó állapotban, rendben tartva. Miután a város és környéke – Hodrusbánya, Szélakna – jeles csaták színhelye volt, a 48-as szabadságharc elesett honvédjairól is megemlékezhetünk itt.

Selmecbányát általában úgy jellemzik, mint a bányák, iskolák és történelmi emlékek városát. Ezekhez az emlékekhez nyújtanak érdekes támaszt a Szlovák Bányászati Múzeum részét képező történelmi és technikai kiállítások. Elhelyezésük e környezetben cseppet sem véletlenszerű, hanem egyenes következménye a régió természeti adottságainak.

A múzeumi gyűjtemények elsődleges alap-

fondját a Mária Terézia által 1762-ben alapított Bányászakadémia kabinet-gyűjteményei képezték. Ezen kívül igen korán oktatást segítő gyűjteményt hozott létre a katolikus gimnázium és az evangélikus líceum tanári kara is. 1848-50 után mindezen gyűjteményeket az Óvárban helyezték el – úgy mond – a városi önkormányzat felügyelete alatt, egy városi helytörténeti múzeum megalapításának reményében. Az 1800-as évek végén tehető polgárok – legfőképp Alexander Goldbrunner városi előjáró nagyvonalú, 1000 forintos anyagi támogatása – révén alapítványt hoztak létre a múzeum működtetésére. Így 1900. július 1-jén – a városban megrendezett bányászati és erdészeti kongresszus alkalmából – megnyílhatott az Óvárban a Városi Múzeum. 1901 elején a párizsi vilákiállításról is visszaszállították a gyűjteménybe a legértékesebb darabokat: az 1536-ból származó aranyozott ezüst bányászjelvényeket (a csákányt és a bányászkalapácsot), egy XVI. századi puskát, egy aranyozott török tört ezüsttel borított csontmarkolattal, az 1751-es zászlót az ország és a város címerével és más értékes tárgyakat.

1926-ban a városi múzeum tulajdonába mentek át s azt gazdagították számban és értékben az egykori ipolysági, Hont vármegyei múzeum gyűjteményei is. Ebben az időben érték el csúcspontjukat egy további specializált intézmény alapítási előkészületei is Selmecbányán. Ennek feladata mindazon országszerte elhelyezett gyűjtemények dokumentációja volt, amelyek kapcsolatosak a bányásztal, beleértve a bányászati technológiákat, művészettörténeti és irodalmi emlékeket is, amelyek a bányaműveléssel összefüggnek. Ezen intézmény alapját a Selmecbánya állami tulajdonú bányáiból származó értékes gyűjtemények szolgáltatták, amelyek mintegy 20.000 ásványi és kőzetmintát tartalmaztak Szlovákia területéről. 1927. május 22-én az ismert szlovák geológus, Dionýsius Štúr (1827-1893) születésének századik évfordulóján az előkészítő munkák szerencsésen befejeződtek. Az Állami Bányászati Múzeum Štúr nevét vette fel, hat szobában alakult meg a selmeci Szentháromság téren, az egykori bányatörvényszék (Berggericht) épületében. 1960-ban a városi múzeumot történeti és természettudományi múzeummá szervezték át. A múzeum modern története 1964-ben kezdődött, a Nevelési és Kulturális Bizottság április elsejei határozatával új szervezetbe vonta össze a történeti és természettudományi, valamint a városi helytörténeti múzeumot. Így jött létre a *Bányászati Múzeum*, melynek működési köre a szlovákiai geológia, bányaművelés és kohászat történetének, valamint Selmecbánya fejlődésének dokumentálására és bemutatására terjed ki.

1967. január 3. óta a múzeumot Szlovák Bányászati Múzeumnak nevezik. Történetét és öt kiállítóhelyének belső szerkezetét az alábbiakban egyenként ismertetjük.

Szabadtéri Bányászati Múzeum

Utunkat szinte azonnal megszakítottuk, amikor

átkeltünk a völgy peremén, s elindultunk lefelé, a város irányába a kacsaringós szerpentinen. Tudtunk róla, ezért eleve lelkesen készültünk a bányászati skanzen meglátogatására. Bár létrehozásának gondolata már az 1927-es tervek között szerepelt, megépítése 1965-ben vette kezdetét a felszíni kiállítással, 1968-ban nyitották meg a bányát a János-tárnyílás szintjéig, azóta működik a bánya belsejében is. Mai formáját 1974-ben nyerte el, azóta szolgál turisztikai látványosságként. A szabadtéri múzeum berendezésére az egykori András-akna területét jelölték ki, amelyet 1698-tól a XIX. század végéig üzemeltettek. 432 méteres mélységével ez a selmeci bányavidék második legmélyebb, főleg ólmot és ezüstöt adó aknája, itt szinte minden függőleges szállítási módot és berendezést kipróbáltak. 1841 körül itt állítottak először üzembe Magyarországon vízszlopos szállítógépet. A bányavizek szivattyúzására lőjángányos, vízszlopos emelőgépeket, végül gőzzel hajtott szivattyút helyeztek el. A szükséges vizet a közeli Klinger-tó szolgáltatta.

A külszíni kiállításban a bányászat történetileg értékes műszaki emlékeit, épületeit helyezték el és rendezték be, az ércelelőkészítés, a fémkohászat objektumait, amelyeket Szlovákia más jelentős bányászati régióiból helyeztek ide. Jelenleg két felszíni része van, ami az András-akna és a Bertalan-altáró területét is magába foglalja. Természetesen mindez – történeti távlatba helyezve – a látottakat modern gépi berendezésekkel is kiegészül, figyelemreméltó a bányatúzóasztal eszközeit tartalmazó szertáruépület; a kívülről deszkaburkolattal ellátott aknatorony a selmeci Mária-aknából, melynek 1861-ben készült szállító gépe ma is megcsodálható a gépházban; a gépház épülete Hodrusbányáról, melyben a Lill-akna 1881-ben készült vízszlopos szállító gépe kapott helyet; a három egymásra épült házikót formázó, Bélabányáról áttelepített aknatorony, ami egykor a Zsófia-aknához tartozott; a „cachovna” bányászakna (Zechenhaus); a bánya kovácsműhelye; a bányacsillék szállító „zsámoly” és annak épületei. A részint önállóan, részben vezetéssel megtekintett bányászati emlékek után csoportos leereszkedés következett: ezt megelőzően mindenki sisakot, lámpát, köpenyt kapott, s hogy nem feleslegesen, arról rövidesen meggyőződhetünk.

A felszín alatti kiállítás az András-akna két újra megnyitott részében kapott helyet. E XVII. század végén leemélyített akna 433 méteres mélységével az egyik legmélyebbnek számít a selmeci bányatérsgben. Két legfelsőbb szintjét – a Bertalan és János nevet viselőket – tették járhatóvá a látogatók számára. Mi a Bertalan-tárón át ereszkedtünk le s észrevétlenül jutottunk át a Jánosba. A bejárható szakasz hossza mintegy 1,2 km, a séta kb. egy órás időtartamú. A kezdeti vidám kiabálás, viccelődés fokozatosan elhalt, nézni kellett, hová lépünk, a csigalépcső leereszkedés közben csúszott, a mennyezet nem egy helyen alacsonynak bizonyult, a nedvesség megült az esőköpenyeken. Vezetőnk időnként meg-megállt, magyarázott. Különböző technikával „jövesztett”

vágatokat láthattunk, fejtéseket a XVII-XIX. századból, mellette a modern bányászat eszközeit is. Metszetek (elsősorban Georgius Agricola híres művéből, másolatban), rajzok kísérik meg eligazgatni a járatlan látogatót a különböző bányaművelési technikák között – mert az átlag látogatónak vajmi keveset mondanak az olyan kifejezések, mint pl. a „talp alá művelés”, „főtepasztázás”, „keresztfejtéssel egybekötött főtepasztázás”, „magazinfejtés”. Ekkel és kalapáccsal hajtott XVII. századbeli bányafolyosón vezetett az utunk, megismerkedhettünk az ékkel és kalapáccsal végzett jövesztéssel, a jellegzetes bányász-szerszámok ráhajítva az ércekkel telt talicskára, mellette faháncsból font kosár érzékelteti, hogyan hozták ki az anyagot a legszűkebb fejtésekből addig, amíg talicskával is szállítható lett. Egy helyen egymásra gondosan, nagy helyközökkel felrakott farakás tölti ki a járat falába vajt mélyedést. Mint kiderült, ez a „tűzzel való jövesztés” alkalmazásának bemutatóhelye: a felmelegített kőzetet vízzel locsolták, ennek hatására a kőzet megrepedt. Megszemléltethetjük a puskaporos kőzetrobantás előkészítésének módját, majd a XX. század elejének merőben elűtő technikáját már egy elektromos Ingersoll fúrókalapács reprezentálta. A modernebb technikához kapcsolódva láthattunk fúrókocsit, rakodóberendezést. Ahogy időbeli sétánk végéhez közeledtünk, a sokszor csak válszélességű járat impozánsan kiszélesedett, a betongerendák burkolatát acélboltívek tartják. E modern részben áll a mozdony, ez a remize is. Ekkorra már az is tudatosodik bennünk, hogy a XVIII. század folyamán, különösen az időszak vége felé Selmec bányászata technikai téren európai hírű volt, és a legkorszerűbbek közé tartozott. Csak sajnálhatjuk, hogy csupán rajzban (a selmeci Központi Bányászati Levéltárban) maradt fenn a légnyomás elvű kihalasztó víz-emelő gőzgép, amelyet 1734-ben használtak a szélaknai József-aknában; ugyanott 1738-ban a Siglisberg-aknában hímás vízemelőgép működött, de ennek is csak a dokumentuma maradt fenn, akárcsak a vízoszlopos vízemelőgép a Zsigmond-aknából (1759), vagy sűrített levegővel üzemelő változata az Amália-aknából (1755). Csak a papír őrzi a nyomát az elmés érczúzó szerkezeteknek, a hasznásvány és a meddő szétválasztását végző „szér” is csak így maradt fenn. Azonban jónéhány berendezést rekonstrukcióként meg is építettek. Ilyen a fából készült centrifugális kézi meghajtású ventillátor vagy a függőleges bányászállításoknál alkalmazott fa „kézivitla” és lőjargány, amely leginkább egy kerek kútra hasonlít. E gépek többségét Hell Károly József tervezte és építette.

Starý Zámok (Óvár)

Délutáni sétánk a hegytetőn magasodó, barokk toronysisakkal büszkélkedő impozáns épület-együttes irányába vezetett. Némi lépcsőmászás után közelebről is szemügyre vehettük: első látásra fallal övezett erődtemplomot véltünk benne látni, rövidesen kiderült azonban, hogy nem véletlenül. Az Óvár erődítményegyüttese

A Szent Katalin templom és a Városháza
St. Catherine's Church and the Town Hall

helyén egykor a városmag, valamint a plébániatemplom állott temetővel és egy XIII. századi csontházzal. Hajdanán magaslati menedékkül szolgált a városnak, amely eleinte csak lassan terjeszkedett a völgy felé, ahová az 1443-as földrendés után a polgári élet központja áthelyeződött.

Az Óvár területén már a XIII. század kezdetén egy háromhajós román stílusú bazilikát emeltek, mellette a Szent Mihály kápolnát (karnerrel), amelyből ma is láthatóak a koragótikus ablakok, bordázatok és freskómaradványok. 1497-1515 között a háromhajós bazilikát későgót templommá építették át. A XV. század második felének egyik legjelentősebb építkezése a Mária mennybevitale-plébániatemplom volt. Ahogyan a török veszély közeledett, 1546–1559 között átalakították erődítménnyé: a templom boltozatát lebontották, a falakat az egykori gótikus támfalak síkjáig megvastagították. A XVIII. század folya-

mán egészült ki a barokk toronnyal. Ma a hajó teteje hiányzik, az egykori bejáraton keresztül mintegy a „várudvarra” lépünk. Mintegy száz esztendeje a teljes komplexum múzeumi célokat szolgál: itt nyílt meg az első városi múzeum. Manapság a leglátogatottabb a Szent Mihály kápolna, valamint a templom egykori hajójában elhelyezett lapidárium. A falak mentén a fából ácsolt gyilkjárón körbesétálva kisebb gyűjteményekből kapunk ízelítőt: a kovácsművesség helyi emlékeit például érckakasok, cégerek, csizmahúzóik idézik fel bájos össze-visszaságban. Aztán jön a meglepetés-sor: természetes 1848-as honvédszoborra bukkanunk az egyik bástya aljában, a várkút mellett: Tóth András debreceni szobrász alkotása az 1890-es évektől 1933-ig a város egyik terén állt, azóta új helyre lett itt az arkádok alatt, most szemmel láthatólag helyrehozatal alatt áll: tisztítása lezajlott, de kiegészítésre szorul még: csonkolt a kezében lévő kard, hiányzik a zászlórúd. Egy másik bóklszónk a kamernél az egykori bányászakadémiamagvarnyelvüemléktábláját leli meg alig sérülten, a falnak támasztva. Erdősi Imre, a branyiszközi hős táborig pap szülőházának földön fekvő emléktáblájánál (a templom bejáratánál) magyarázzák el csak a helyiek: a városban folyó építkezések, helyreállítások elől számos emlékművet, emléktáblát „behoztak”, láthatóvá tettek. Ha a rekonstrukció befejeződik, a műemlék is visszatér eredeti környezetébe. De van, amit már csak muzeális környezetben lehet bemutatni: benn, az egykori templom falain belül kis pipagyűjteményt, egyetlen műhely alkotásait ismerhetjük meg, a cég megszűnt, tulajdonosa meghalt, a mesterséget már senki sem támasztja

fel Selmecen. Mézeskalács-formák idézik fel a másik kihalófélben levő mesterséget. A festett céltábla-gyűjtemény gazdagságával, minőségével is irigylésre méltó, egy virágzó polgári közösség érdekes-értékes emléke: a teljes alakos festett céltábla mellett a városi élet egyes jeles napjaira, notabilitások látogatásaira is készültek kör alakú magyar, német, szlovák nyelvű versikékkal díszített céltáblák. Más helyiségben barokk egyházi emlékek gyűjteményét tekinthetünk meg. A bányász-földkór érdekes tárgyai: betlehemek, bányamodellek, türelemüvegek, fából faragott bányászszobrocscák, a védőszenteket, Szt. Borbálát és Szt. Katalint ábrázoló kisplasztikák szintén külön kiállításban nyertek elhelyezést.

Nový Zámok (Újvár vagy Leányvár)

A temetőtől – melyben, mint említettük, a selmeci bányászat és oktatás számos jeles alakja alussza örök álmát – nem messze találjuk Selmecbánya egyik jellegzetes, sokat fényképezett épületét. A masszív hófehér erődítmény négy sarkán kör-

bástyával a városi erődítési rendszer részeként épült 1564-1571 között. Kitűnő stratégiai pozíciójának köszönhetően a védelem egyik fő eleme lett, egyben része és fontos eleme a bányavárosok jelzőrendszerének. A török veszély elmúltával a XVIII. század közepéig a selmeci bányákban használt puskapor tárolására használták. Meghökkenően halljuk, hogy az 1960-as évekig bizony „soklakásos társasházként” hasznosították.

1971-ben, a rekonstrukciós munkák befejezése után nyitották meg benne a *Törökellenes háborúk Szlovákiában* című kiállítást. Az egyes szinteken – bár eléggé szegényes installációval – szemetgyönyörködtető fegyvertörténeti anyaggal szembesülhetünk. Szerepel itt seregbontó, két életnagyságú, fából faragott, festett török figura, puskák, pisztolyok, ágyúcsövek és hírlövő mozsarak, török hadfelszerelési tárgyak, sőt, még egy szőcső is. Az egyik kőbástyában szőnyegekkkel letakart részen a török kultúra mindennapi tárgyai: vízpipa, papucs, kerámiák, réztálak és -kancsók. A Leányvár negyedik, legmagasabb szintjén a városról készült metszetek reprodukcióit tekinthetjük meg mintegy egy évszázad fotográfáinak társaságában, amelyek hű képet adnak a városka és környéke fejlődéséről. Ugyanitt a galériáról a történelmi városmagra tekintve a kilátásban is gyönyörködhetünk.

Jozef Kollár Galéria

Sétánkat a főtéren folytattuk, amelynek a gótikus-reneszansz összképből erősen kirívó barokk-rokokó Szentháromság-szobor kínál nevet. A teret az ún. Ringburgerek (cíves circulares) házai szegélyezik. Ők voltak a teljes jogú kiváltságos polgárok, akik a bányaművelésben, fakitermelésben meghatározó szerepet játszottak. Őket illette meg a vízierő hasznosításának kizárólagos joga is. A házakon ma a helyrehozatal előkészületeit láthatjuk: az épületekből lakóikat régen, több évtizede kiköltöztették, az ajtók, ablaknyílások bedeszkázva vagy üresen ásítanak ránk. Az alkonyi órán még inkább feltűnő, hogy a város központja kihalt, nem lakott. A főtér felső végére felkapaszkodva az evangélikus lécumban épületére pillanthatunk rá, ennek diákja volt Petőfi Sándor, Mikszáth Kálmán is. Petőfi ittjártára mai napig emléktábla figyelmeztet az épület homlokzatán, Jan Sladkovics szlovák nemzeti költőé mellett.

Az akadémiai festőről elnevezett kiállítási egység is itt, a főtéren nyert elhelyezést, három különálló, XVI. század első feléből származó ház első emeletén, amelynek első szintjét az utolsó rekonstrukció során egybenyitották, és így tágas kiállítóhelyet nyertek. Magát a kiállítást nem tudtuk megnézni, így alábbi információink másodkézből származnak. Időben a XIII-XIX. század között keletkezett művekről van szó, melyeknek gyűjtése elsősorban Selmecebánya környékén folyt s csak kisebb számban származnak más bányavidékekről. A XX. századi művészetet selmeci művészek, Jaroslav Augusta, Gwerk Ödön és Jozef Kollár önálló kiállítása képviselik. Összesen 223 képzőművészeti alkotást mutat be a tárlat.

Bergergericht: geológia és ásványtan

Ez az épület is a Szentháromság téren áll, és hajdan a Bányatörvényszék épülete volt. A XV. század óta létezik, a XVIII. században barokk stílusban építették át. 1849-ig az alsómagyarországi bányavárosok bírósága működött itt, 1867-1900 közt pedig az akadémia egyik épülete volt. A fogadtatás itt is barátságos, mosolygós hölgy tessel be bennünket, hírünk már megelőzött minket.

A négy helyiség közül háromban az ásványok felépítésével ismerkedhetünk meg, elsősorban hazai kőzetek révén, kiegészítve az egész világból származó darabokkal; a negyedik helyiség a közép-szlovákiai miocén-kori vulkanikus kőzeteket mutatja be. A kőzeteket öt csoportba osztva tárgyalják, kémiai összetételük és fizikai-kémiai tulajdonságaik alapján.

Klopacka: bányászati technológiai kiállítás

A hegy oldalában megbúvó épület első pillantásra csak alakjával hívja fel a figyelmet. 1681-ben építették, és a bányásztársáda székhelye volt. Később a bányászok börtönéül használták a földszinti részt. Kétemeletes barokk tornyos épület, amely magasított tetőben és egy kis toronyban végződik, s amelyben a tulajdonképpeni „kopogtatót” elhelyezték. A lármafa leírását Korabinszky János Mátyásnak köszönhetjük: „*egy fa deszka, amely 6 colos, 2szer két és fél láb hosszú, s a jobb hangzás kedvéért a végein 3 lyukkal át vannak fúrva, egy különleges taktus szerint kopogtatnak, hogy a vajúrók, akiknek munkába kell menniük, felébredjenek. A kopogtatás lármaával figyelmeztet a tűzveszélyre is*”. Ezt a szerkezetet szövellették meg más fontos események, tüzek, bányaszerencsétlenségek, balesetek stb. esetén, sőt, a bányászok temetésekor is. 1990 óta az épület öt kis termében *A bányásztechnika fejlődése* című kiállítás kapott helyet.

*

Nemcsak Mikoviny készített fel Selmecebányára. Emlékezetünkben, ha fekvését akarom felidézni, Csontváry Kosztka Tivadar 1902-ben festett naiv-realistikus képe elevenedik meg, a hegyvidék üdeségét haragos és lágy zöld tónusokkal meghatározó olajkép, előterében kaszáló-gyűjtőgető parasztfigurákkal, s a dombok lankái közül álmatag, szerteszórt játékházacskákkal teletűzdelt völgy fölé magasodik a Kálvária-hegy. Ezekről írta Korabinszky 1786-ban Pozsonyban megjelent művében (Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn...), hogy „*a hegyek miatt oly szabálytalanul épülnek, hogy némely utcák 1000 lépésre és messzebb is eltávolodnak egymástól, és kertek, erdők és sziklák választják el őket. Mindezek dacára a hegyeken szétszórt házak éjjelente világításukkal pompás látványt nyújtanak*”. Csontváry festményén ott az Óvár, épp csak hogy kivethető a Szent Katalin-templom a ma is működő, varázslatosan csengő-bongó harangjátékkal, „verő órával”, magát illeti a kép szélén a Leányvár. A festő egy nyarat töltött

ott, s lám, megfogta a város és környezetének szépsége. Pedig akkorra már Selmec igazi napjai leáldoztak. De az 1863-tól itt, az evangélikus lécumban diákoskodó Mikszáth elbeszéléseibe örökölte a várost: „*Micsoda házak vannak ott, milyen ragyogó fedelű templomok! Hát még a híres Kálvária-hegy rengeteg apró kápolnával, hát még a két vár, a hírhedt »Klopacska«! Istennem, mennyi látnivaló! És ez csak a fele: mert a másik fele a föld alatt van. ... Valaha népes, élénk város volt. ... De az arannyal az ember is megfogyott; az ódon középkori házak, amelyeknek a homlokzata háromemeletes, a háta pedig nyomorúságosan odalapul fedelével a hegyoldalhoz, néptelenek*.” A jövő nagy kérdése, hogy a világörökség részévé vált Selmecebánya és környéke újra benépesedik-e majd, ha másként nem – látványosságait néző-kereső turistákkal?

Selmecebánya and Its Surroundings – from a Curators's Viewpoint

Selmecebánya is a small mining town which once belonged to Hungary; now it is in Slovakia. It has been famous for its mines, schools and historic places for centuries. A group of museologists has set out to discover this nice little town and some of the neighbouring villages full of interesting places, motivated by an exhibition in memoriam Samuel Mikoviny who had been teaching there and who created a lot of artificial ponds around the town. The reconstruction of the town centre has not started yet but it still attracts tourists. The Baroque building of the Koháry-Coburg Castle hosts a rich exhibition of furniture, paintings, everyday objects and a collection on forestry and wood-working industry. Near the town there is a parish church where there is a less known painting, the Birth of Jesus by the famous and mysterious Master MS. The town has been famous for its quality auriferous silver ore since the 13th century and the townspeople mostly depended on mining. The first metallurgical and mining college in Europe was founded in Selmecebánya, introducing the latest mining technology and equipment as well as German students' traditions. The origins of The Slovakian Museum of Mining go back to the 18th century when the Mining College started to collect materials connected to their activities. The museum itself opened in 1900, supported by donations and foundations, and since then several things have changed, the collections were enlarged and moved; its name was changed to the Slovakian Museum of Mining in 1967. In the outskirts of the town there is an open air mining museum where visitors can go underground and walk along to see the mining shafts with machines, tools and carriages. There is a group of buildings near the town, called Óvár (the Old Castle) including a Romanesque basilica, a chapel, a parish church, where we can see a series of collections of rocks, pipes or the remains of several trade guilds once active in the town. Near the cemetery there is the Újvár (the New Castle), a famous fortress which used to keep the enemy away. The main square is flanked by rich citizens' houses (now under reconstruction) and a former school building which hosts an exhibition of different artists from the region from different periods. The „Bergergericht” (The Miners' Court) is the venue of an exhibition of rock minerals while there is an exhibition of mining technologies in the „Klopacska” building. As there are several attractions in and around the town, it would be essential to pay more attention to the reconstruction and rehabilitation of the old districts and buildings as parts of our cultural heritage.

Könyv- és folyóiratszemle

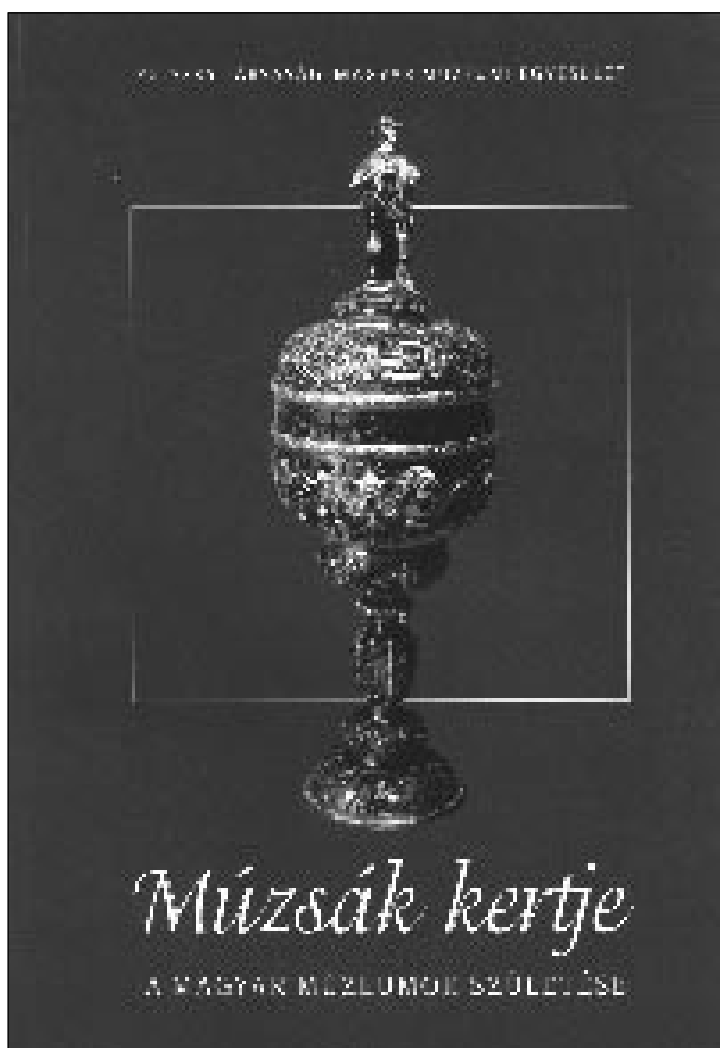
Múzsák kertje

Selmeczi Kovács Attila

A Pulszky Társaság – a hasonló című nagyszabású időszaki kiállítás után (ismertetését l. Magyar Múzeumok 2002/1. 25-27.) – ismét meglepetéssel szolgált a szaktudomány számára. Rendkívül impozáns kötetben adta közre negyven 1914-ig alapított hazai múzeum ismertetését. Tulajdonképpen a tudománytörténetikiállításintézményismertető szövegeit olvashatjuk az adott múzeumoknak a kiállításban közreműködő munkatársai tollából, több esetben bővített változatban. Az ismeretéseket általában műtárgyjegyzék kíséri, ugyanis a kiállításához kapcsolódó katalógust vehetünk kezünkbe, sajnálatos módon annak lebontását követően. A kiadvány azonban önálló munkaként is megállja a helyét, a magyar múzeumok bicentenáriumára tervezett tudománytörténeti, intézménytörténeti összefoglaló munka előzményeként, vagy inkább pótlásaként. A kötet szerkezeti felépítése – katalógus szerepéből adódóan – követi a kiállítást: elsőként a Magyar Nemzeti Múzeum és a belőle kivált négy országos szakmúzeum történetével ismerkedhetünk meg, számos, eddig nem közölt vagy ritkán publikált tudománytörténeti illusztráció kíséretében. Ezt az áttekintést követik a települések abc sorrendjében a hazai múzeumok, hasonlóan tömören összefoglalt intézménytörténettel, valamint a korai gyűjteményi anyag válogatott tárgylistájával. Egyetlen kivételt említhetünk, a Szépművészeti Múzeumot, mely minden gyűjteményének meglehetősen részletes ismertetést szentelt, jócskán túllépve minden más bemutatás terjedelmét. – Csak sajnálhatjuk, hogy Kiskunfélegyháza és Komárom nem vett részt ezen a jubileumi sereg-szemlén.

Bizonyosra vehető, hogy szívesen olvasna az érdeklődő közönség mindegyik múzeumról lényegesen többet és részletesebb ismeretést, de így is nehezen megoldható feladat elé állította a szerkesztőt a szövegterjedelem és a gazdag illusztrációs anyag, elsősorban a kiadáshoz rendelkezésre álló szűkös

anyagi feltételek miatt. *Bodó Sándor*, a kiállítás főrendezője bevezetőjében a következőképpen határozta meg e páratlan vállalkozás célját: „A Múzsák kertje címmel rendezett kiállítás alap gondolata a szervezés kezdetétől fogva az volt, hogy az ünnep adjon módot bemutatni azt a folyamatot, ahogy a XIX.

század második felében Magyarország területén elismerést érdemlő gyorsasággal szaporodtak a kisebb-nagyobb múzeumok. Ezek jellegzetesen a XIX. század termékei.” A hosszú XIX. századnak aposztrofált korszak múzeumainak földrajzi megoszlását vetítette térképre *Kuczogi Zsuzsanna* „Magyarország múzeumi városai 1914-ben” címmel. A feltüntetett 63 településen 77 múzeumot rögzített a szerző. A szemléletes földrajzi megoszlás jól érzékelteti, hogy a trianoni békediktátum előtt az ország mai határon túli területein milyen nagy számban alakultak jelentős múzeumok, melyek több mint a felét teszik ki az anyországi településeknek. Ezen oknál fogva is fontos tudománytörténeti adalékul szolgálna,

ha a térképen szereplő helységek múzeumainak 1914-ben használatos neve legalább felsorolásra kerülhetett volna.

Amíg a kiállítás Széchényi Könyvtár-beli helye szinte megkívánta a Nemzeti Múzeum és a belőle kivált négy országos múzeum elválasztását a többitől (a különálló három teremben), valamint a körfolyosón a helységek nevének abc sorrend szerinti érvényesítését, addig ugyanez az önálló kötetben furcsán hat, annál is inkább, mert az egyes múzeumok mai megnevezésük szerint szerepelnek, csupán a tartalomjegyzék alapján következtethető ki a helységek szerinti sorrend. Amint azonban a kötetben is említésre került, a kiállításához alkalmazott katalógus-funkció indokolta az egyes múzeumok helységek szerinti sorrendben való tárgyalását. Azonban az olvasó szívesebben venné a nagyobb tájegységek szerinti, vagy az időrendbe állított csoportosítást, mert szemléletesebben jelenne meg a múzeumügy iránt elkötelezett települések rangsora, ami egyben tudománytörténeti szempontból is tanulságos képet nyújtana.

A formai kifogásokkal szemben a legnagyobb elismeréssel szólhatunk a kötet tartalmi érényeiről és kiállításának magas szakmai színvonaláról, harmonikus látványhatásáról. Különösen felértékeli a munkát az a tény, hogy a kiállítással párhuzamosan készült a katalógus, továbbá hogy száznál több közreműködő (szerző, fotós, grafikus) munkáját kellett összefogni. Ez a heroikus teljesítmény egyértelműen *Holló Szilvia Andrea* nevéhez kötődik, aki a kötet szerkeztő küzdelmes szerkesztői feladatát is magára vállalta, és mintaszerűen megvalósította. A kiállítás színharmoniaiájával összehangolt izléses, a legjobb múzeumi hagyományokat követő kiadványtervezés *Maczó Péter* munkáját dicséri. Végezetül meg kell említeni az Állami Nyomda önzetlen segítségét, ami az igényes kötet megjelenéséhez nagyban hozzájárult.

(*Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése. A szöveget gondozta Holló Szilvia Andrea. Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület. Budapest, 2002. 228 p.*)

Pamiatky a múzeá 2001/1.

A fürdő kultúra múltja és jelene a mai Szlovákia területén

Kustár Rozália

A kulturális örökség szerves részét képezik a régi, nagy hagyományokkal bíró fürdőhelyek, melyek a természet adta adottságokra épülve, az emberi hagyományokat, korabeli elvárásokat és ízlésvilágot tükrözve alakultak ki.

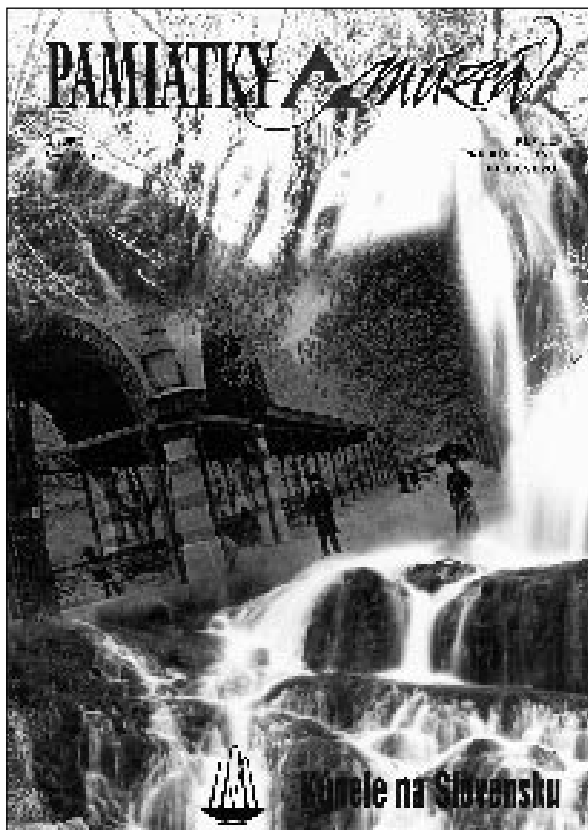
Szlovákia különlegesen gazdag a gyógy- és ásványvizekben, melyeket évszázadok óta tudatosan kerestek fel a gyógyulni vágyók. A rómaiak fürdő kultúráját idézik az Izsán (Iza) és Stomfán (Stupava) feltárt római kori fürdő épületek (2). A középkortól több oklevélben említenek, főleg a középkori városok kezelésében lévő fürdőházakat (1, 3). A XV. századtól önálló foglalkozásnak számított a fürdőmesterség, művelői egészen a XIX. századig gyakran ellátták a felcseri feladatokat is. Így érthető, hogy a fürdősők legtöbbször a borbélyokkal és a felcsereikkel közösen alapítottak céheket. Ilyen céhek működéséről Pozsonyban, Kassán, Lócsén és a bányavárosokban maradt fenn említés (3). A fürdők minden társadalmi réteg körében kedveltek voltak.

Első hivatalos összeírásuk Mária Terézia idejéből, 1763-ból származik. Gazdag leírást adott a fürdőről 1723-ban Bél Mátyás, aki a Felvidékről 137 helyen említi gyógyító forrást vagy fürdőt. A XVIII. század óta gyakran jelölték a jelentősebb fürdőhelyeket és gyógyforrásokat a térképeken is. Ebben az időben kezdték el tudatosan vizsgálni a néphit szerint gyógyító erővel bíró vizek kémiai összetételét, de az első említések ennél jóval korábbiak (1, 5, 17). A pöstyényi (Piešťany) fürdőhelyet például meglátogatta Corvin Mátyás is, és szerepel G. Wernher 1549-ben kiadott ismertetőjében (De admirandis Hungariae aquis hypomnemation) (5).

A gyógyító források közelében először csak kisebb építmények – sátrak, fabódék – jelentek meg, később vendégfogadók nyíltak a közelben. Ezek alakultak később komplex gyógyintézményekké, melyekben a szállásadó, a vendéglátó és a gyógyító funkció összekapcsolódott. A legtöbb fürdőhely környéke idővel parkká alakult, mely a betegek pihenését segítette (1, 11). A legkorábbi fennmaradt fürdő épületek a XVIII. századból származnak (pl. Bártfa /Bardejov/, Pöstyény /Piešťany/, Trencsénteplic /Trencianske Teplice/, Barsszkenő /Skené Teplice/ épületei) (6).

A fürdők XIX-XX. századi változásainak nyomon követésében felbecsülhetetlen forrást jelentenek a korabeli képeslapok és ismertetőik. Képet adnak a fürdőhelyek kialakításáról, látogatóiról, a gyógyító intézmények felszereltségéről,

a használt eljárásokról stb. (8, 12, 15, 16). Érdekes dokumentumok a fürdőbe csalogató plakátok is, melyek közül a legtöbb fennmaradt darab a pöstyényi fürdőt reklámozza. Ilyen plakáton jelent meg először a mankóját széttörő beteg alakja 1894-ben, mely később bekerült Pöstyén város címerébe is (5, 7). A XIX. században a Felvidéken is megjelentek cseh hatásra a fürdőkben az üvegművesek, akik számtalan díszes poharat készítettek, melyek a legjelentősebb fürdőhelyek jellegzetes emléktárgyaivá váltak, de gyakran egyben az ivókúrák fontos eszközei is voltak (20).

Önálló fejezete lehet a szlovákiai fürdő kultúra ismertetésének a zsidó fürdők története, melyekből a mai napig csupán funkcióját megváltoztatva a bártfai és a kassai mikve maradt fenn. Az egyetlen, 1995-től újra működő felújított mikve Pozsonyban van (Bratislava, Zámocká ul.). A gyógyfürdők fejlődésével a XVIII-XIX. század fordulójától vannak adatok a zsidó látogatók diszkriminációjáról pl. Bártfán és Pöstyényben. Ez utóbbi városról tudjuk, hogy az először közösen használt fürdőgödrök közül a XIX. század elején jelölték ki a zsidófürdőt, melynek felszereltsége és minősége a gazdag zsidó vendégeknek köszönhetően olyanná vált, hogy később a keresztények is elkezdtek látogatni (4).

Ma csupán 22 gyógyfürdőhely működik Szlovákiában, miközben az 1996. évi összeírás 1626 ásvány- és termálfzforrást regisztrált (17). A

legjelentősebb fürdők, mint pl. a bártfafürdő (Bardejovské Kúpele), pöstyényi (Piešťany), trencsénteplici (Trencianske Teplice), gyügyi (Dudince) vagy a sliac-i fürdők azonban Európa-szerte ismertek és kedveltek ma is (1, 5, 8, 9, 14). Több példa van arra, hogy a fürdőhelyek felújításánál ma megpróbálják újraéleszteni a fürdők XIX. és XX. század fordulóját jellemző – a fénykort idéző – hangulatát, miközben a legmodernebb terápiás módszerekkel várják a gyógyulni vágyókat (1).

A folyóirat számban közreadott cikkek jegyzéke (a hivatkozott sorszámmal, címfordítással és zárójelben az oldalszámokkal):

1. Husovská, Ludmila: Szlovákia fürdői - a kulturális örökség része (1-5);
2. Vlachovic, Pavol: Római kori fürdők (6-8);
3. Nemeskürttyová, Ludmila: Városi fürdő kultúra a feudalizmusban (9-10);
4. Stern, Tomáš: Zsidó fürdők Szlovákiában (11-14);
5. Krupa, Vladimír: A pöstyényi fürdők (15-18);
6. Kvetanová, Gabriela: A pöstyényi Napóleon-fürdő (19-22);
7. Pekárová, Magdaléna: Pöstyényi fürdő plakátok a Balneológiai Múzeum gyűjteményében (23-26);
8. Karliková, Jana: A trencsénteplici fürdő Max Stern fotóin és képeslapjain (27-30);
9. Churý, Slavko: A bajmóci fürdő kialakulása (31-32);
10. Mrázová, Dobroslava: A modernizmus építészeti emlékei Rajecfürdőn (33-34);
11. Sobota, Vladimír: Fürdőpark Stószon (35-38);
12. Pöss, Ondrej: A fürdő kultúra és a sport kezdetei a Magas Tátrában (39-43);
13. Bohuš, Ivan: A tátrai építészet két évszázada (44-46);
14. Malínská, Dorota – Semanová, Eva: A bártfai fürdők (47-49);
15. Brázdilová, Magdaléna - Orosová, Martina: A bártfai Astória gyógyüdülő belső terének képzőművészeti díszítése (50-51);
16. Urbancová, Viera: A bártfai fürdők első ismertető füzet (52-54);
17. Takátsová, Júlia: Megszűnt fürdőhelyek (55-59);
18. Odler, Peter: Megszűnt fürdők a Szepességben (60-64);
19. Lacná, Iveta: A gánóci fürdő (65-66);
20. Francová, Zuzana: Fürdőkből származó emléktárgyak a Pozsonyi Városi Múzeum gyűjteményében (67-68);
21. Pekarovic, Juraj: Emlékezés a megszűnt fürdőhelyekre (69).

Köszöntés

Füzes Endre 70 éves

Cseri Miklós

Füzes Endre 1932. április 27-én született a Tolna megyei Döbröközön, ötgyermekes, MÁV tisztviselőcsaládban. A pécsi Nagy Lajos Gimnázium elvégzése után, 1951-ben a szegedi József Attila Tudományegyetem történelem szakán kezdte meg egyetemi tanulmányait, melyet a budapesti Eötvös Lóránt Tudományegyetemen fejezett be 1956-ban, néprajzos-muzeológus diplomát szerezve.

1955-1963 között a pécsi Janus Pannonius Múzeumban dolgozott, néprajzos muzeológusként, majd csoportvezető beosztásban. Itt elsősorban a népi építészet és a népművészet területén folytatott kutatásokat, mely témakörökből jelentős tanulmányai jelentek meg. 1963-ban készítette el és védte meg egyetemi doktori disszertációját: *Gabonárólól építmények a Kárpát-medencében* címmel, mely összegzés magyar és német nyelven is megjelent.

1964-től 1980-ig a Művelődésügyi, majd a Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztályán dolgozott főelőadói, majd csoportvezetői beosztásban. Itt elsősorban a múzeumok gyűjteményfejlesztési és tudományos feladatainak szervezésével, valamint a Szabadtéri Néprajzi Múzeum megalapításával és az új intézmény útjára bocsátásával, kifejtésével foglalkozott. Ez idő alatt sem szakadt el szülőföldjétől, s 1970-74 között a Baranya megyei Tanács felkérésére elkészítette a hagyományos népi építészet Baranya megyei kataszterét.

Az 1966-69 időszakban hároméves, Tálasi István professzornál teljesített aspirantúra után, 1975-ben a történettudományok (néprajz) kandidátusa tudományos fokozatot nyerte el. Értekezése 1984-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában *A gabona tárolása a magyar parasztságban* címmel megjelent.

1980-86 között az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának tudományos főmunkatársaként alapvető kutatásokat végzett a Magyar Néprajzi Atlasz előkészítő munkálataiban (már 1965-től munkatársa volt e vállalkozásnak), s tizennyolc témacsoportban, összesen 49 térképen a kartográfiai feldolgozást és a tudományos értékelést is elvégezte. Kidolgozta a szöveges magyarázatok tudományos koncepcióját és szerkezetét.

A népi építészeti problémák kutatása folyamatosan végigkísérte pályáját. Eleinte a Dél-Dunántúl tradicionális népi építészetének történeti és földrajzi összefüggéseinek feltárásán dolgozott, később a parasztporta építményeinek, mint gazdasági és építészeti egységnek összetételével, funkciójával és ezek változásaival foglalkozott. Több összefoglaló tanulmány, hazai és nemzet-

Füzes Endre köszöntése a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban
Congratulating Endre Füzes at the Open-air Museum
 Fotó – Photo: Deim Péter

közi konferencián tartott előadások bizonyítják ezt az érdeklődést. 1979 óta tagja a Nemzetközi Kárpát-Balkán Bizottság néprajzi szekciójának, a népi építészeti kutatásokat koordinálta, alapvető fontosságú bibliográfiát és szintézist készített *A magyar parasztház* címmel.

1986. október 1-től 1995. december 31-ig a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója. Vezetése alatt az intézmény fejlődése, tudományos és szakmai elismertsége hazai és nemzetközi szinten egyaránt kiemelkedően fejlődött. Beiktatása után nem sokkal sor került a Kisalföld tájegység átadására (1987). Nagy lendülettel megindult a Nyugat-Dunántúl épületcsoportjának kialakítása, mely 1993-ban be is fejeződött. Időközben elkészült az alföldi utcásorból a bajai tímárműhely (1992), valamint egy református temető kő síremlékekkel. 1995-re felépült a süikösi lakóház és több szoliter építmény. Innovatív, a modern muzeológiai elveket szem előtt tartó vezetői stílusa nagy szakmai és tudományos tapasztalatokon nyugodott.

Megítélésem szerint Füzes Endre vezetői tevékenysége Szentendrán két szakaszra, két egymásra épülő, de mégis eltérő minőségű időszakra osztható. Az elsőt, gyakorlatilag a kinevezés első öt évét (1986-1991) az ismerkedés, a korábban elkezdett fejlesztések lezárása, a továbblépéshez szükséges alapok lerakása jellemezte. A második szakasz 1992-től számítható, amikor is

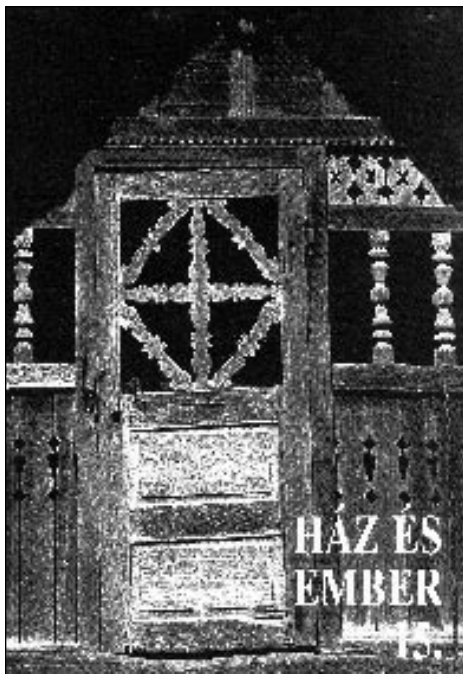
elkészítette a „Koncepció a Szabadtéri Néprajzi Múzeum fejlesztésére (1992-1996)” című programját, melyben korszerű, az európai modern tendenciáknak és a hazai kihívásoknak egyaránt megfelelő múzeum képét vázolta fel. Ez az az alapvetés, mely főbb pontjaiban mind a mai napig érvényes, s az utódok számára egyértelmű a feladat, világos a cél. Hogy mennyire helytálló ez a koncepció, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1994 júniusi sajnálatos visszavonulása után az új vezetés a múzeum irányítását és fejlesztését zavartalanul, zökkenőmentesen folytathatta.

Munkáját és eredményeit hazai és nemzetközi szinten egyaránt elismerték. Aktív tagja volt az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának. A Népi Iparművészeti Tanács tagjaként, majd elnökeként a magyar népművészet és népi iparművészet megújításán munkálkodott. Létrehozta a békési népi építészeti konferenciasorozatot. Több hazai és külföldi tudományos egyesület és szervezet tagja lett. A Pro Renovanda Cultura Hungariae Népművészetért Alapítvány, a Szentendre-Szabadtéri Néprajzi Múzeum Köz-alapítvány és a Magyar Múzeumok Alapítvány kuratóriumainak elnöke.

A magyar népi építészet hagyományai, illetve a XX. századi átalakulás területén végzett kutatásainak megkoronázása az Akadémiai Kiadó gondozásában 1997-ben megjelenő Magyar néprajz

című összefoglalás IV. *Életmód* című kötetének szerkesztése, illetve egyes részeinek megírása. A hazai és külföldi skanzenológiai kutatások és módszerek kidolgozásában nagy szakmai sikereket ért el, több külföldi előadása, nemzetközi szervezeti tagsága, elnökségi tagsága bizonyítja tekintélyét és elismertségét. Sokan értékelik tevékenységét úgy, hogy „egykönyves” kutató, hogy tehetsége révén sokkal többet is írhatott volna. Talán nem vagyok egyedül abbéli véleményemben, hogy egy tudósi, tudományszervezői életművet, életpályát nem feltétlenül csak méterre, ívre, oldalszámra lehet mérni. Sokszor a kevesebb is elég, ha az előbbre viszi a tudomány, a néprajzi és egyetemes muzeológia ügyét. S Füzes Endre – szerencsére még nem befejezett – életműve ilyen.

25 éven keresztül a Magyar Néprajzi Társaság vezetőségének, választmányának tagja, pénz-

kesztések, minisztériumi előterjesztések mellett 1998-2001 között a Magyar Millenniumi Kormánybiztos Hivatalának megbecsült munkatársa lett. Itt a magyar muzeológia területén szerzett több évtizedes tapasztalatait közmegegyezésre kamatoztathatta, hiszen ő volt a felelőse az államalapítás 1000. évfordulójának alkalmával rendezett ünnepségsorozaton a múzeumi kiállítás-

*A Szabadtéri Múzeum évkönyve köszöntő kötetének címlapja és belső borítója
The cover and cover-page of the congratulating volume of the Open-air Museum Almanac*

soknak, szakmai szimpóziumoknak, intézményfejlesztéseknek. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület méltán ismerte el 2002 tavaszán tartott közgyűlésén Füzes Endre vitathatatlan érdemeit a magyar muzeumügy fejlesztése terén, hiszen hatalmas tudása és ismerete mellett emberi és empátikus képességeivel segítette a jeles évforduló alkalmával a területre „kiosztható” pénzek és támogatások megfelelő arányú és mértékű „áramoltatását”.

2001 decemberében lezárult a Millenniumi Programiroda működése, 2002. május 6-án pedig nagy sikerrel megrendeztük Füzes Endre 70. születésnapjának ünnepségét. Azt gondolná a laikus olvasó, hogy lezárult egy szakasz, egy igen jelentős szakasz életében, most már a pihenésen lenne a tevékenységek fő hangsúlya. De ismerve őt, ez most sem így van. Noha maga is meglepődött a születésnapjára összesereglett mintegy 300 fős tisztelgő tömeg nagyságán, de a meghatottság és a jóleső elégetél mellett, máris újabb feladatokat tűzött ki maga elé. Szerkeszti a Ház és Embert, e sorok írójával közösen megjelentette a Szabadtéri Néprajzi Múzeum legújabb három nyelvű színes katalógusát, könyvet szerkeszt a Népi Iparművészeti Tanács kiadásában, utazik, szakért, vezeti az egykori múzeumát támogató közalapítványt. Egy percre sem szakadt el a

múzeumtól, folyamatosan figyelemmel kíséri annak sorsát, fejlődését.

Személyes barátságunk okán tudom, hogy Füzes Endrének is volt egy álma, egy majd 30 éves álma, s ez nem más, mint a Szabadtéri Néprajzi Múzeum felépítésének vágya. A Sors és a Mindenható megadta neki a lehetőséget, hogy bábáskodhatott az intézmény megszületésékor, s harmadik főigazgatójaként lehetősége volt a múzeum új fejlesztési pályára állítására is. Ugyanez a Sors ugyan megakadályozta, hogy teljesen befejezhesse álmát (talán még nekem, utódjának sem adatik ez meg), hiszen betegsége megátolta további aktív múzeumvezetői munkáját, de nagyon jelentős területeken lerakta az alapokat. Azokat az alapokat, melyekre támaszkodva felgyorsulhatott az építés, korszerűsödött a struktúra, hatékonyabbá vált a munkavégzés, fejlődött a közönségszolgálat módszere és infrastruktúrája, kiteljesedett a szakmai-tudományos elismerés, nőtt a látogatottság és a hazai és külföldi presztízs. Az álmokat vagy mi magunk, vagy utódaink szokták megvalósítani. Ebben az esetben az utódokon, rajtunk a sor, már ami a megvalósítást illeti. Egyrészt könnyű a dolgunk, hiszen Füzes Endre elődei munkáját folytatva, sőt jelentősen tovább fejlesztve azt, kijelölte a módszert és az utat, a célokat. Másrészt viszont iszonyúan nehéz is a dolgunk, hiszen magas az általa állított mérce, a lehetőségeink, a külső és belső körülmények pedig lényegesen megváltoztak, új kihívásokat hoztak létre.

Azért persze igyekszünk. Igyekszünk eredményesen dolgozni, méltóképpen folytatni a múzeumépítő elődök munkáját, s törekszünk arra, hogy büszkének lehessenek egykori intézményükre, az utódokra, a Skanzenre.

Isten éltesse, Bandi!

On the 70th Birthday of Endre Füzes

Endre Füzes was born into a large family in Döbrököz, in South Hungary. He studied at the universities of Szeged and Budapest and finally graduated as an ethnographer and museologist in 1956. He worked in the Janus Pannonius Museum, Pécs, between 1955 and 1963. Meanwhile he carried on research on rural architecture and folk art. Between 1964 and 1980 he was working as a ministry official being in charge of developing public collections, organising academic work at museums and he took part in establishing and managing the Open-air Ethnographic Museum in Szentendre. His career has partly been devoted to this museum as a realisation of his dreams, and to the study of rural architecture. He is an active member of the Hungarian Academy of Sciences, the Hungarian Ethnographic Society and other important organisations. From October 1986 until December 1995 he was the director of the Open-air Museum in Szentendre while the museum became prestigious and professionally outstanding. Endre Füzes has been honoured with several awards of the Hungarian Republic. Since his retirement he has been actively involved in public and professional life, imparting his knowledge and experience accumulated during his fruitful, active career.

tárosa, majd 1990-94 között a társaság alelnöke. 1995-ben a Magyar Néprajzi Társaság belföldi tiszteleti tagjává választotta, majd 1997-ben Györfly István Emlékéremmel tüntette ki. Muzeológiai és tudományos munkája elismeréseképpen számos kitüntetés mellett 1989-ben a művelődési miniszter Móra Ferenc Emlékéremmel (1989) tüntette ki, nyugállományba vonulása alkalmával (1995) pedig a Magyar Köztársaság Elnöke a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztje állami kitüntetésben részesítette. A közművelődés terén végzett munkájáért a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Kodály Zoltán Közművelődési Díj” elismerésben (1996), a népi műemlékvédelem és a népművészet fejlesztése és elismertetése érdekében kifejtett kiemelkedő tevékenysége elismeréseképpen a nemzeti kulturális örökség minisztere Életfa Díjban (1999), és Forster Gyula miniszteri kitüntetésben (2000) részesítette.

Füzes Endre nyugállományba vonulása egyáltalán nem jelentette az aktív szakmai közéleti szereplés feladását. Szakértői tevékenység, szer-

In memoriam

Csilléry Klára (1923-2002)

Balázs György

Csilléry Klára 1923-ban született Budapesten. Gyermekkorát Dunapatajon töltötte, a néprajzi vizsgálódás iránt való vonzódását itteni nevelkedése alapozta meg. 1942-47 között a Képzőművészeti Főiskola rajztanári szakát, és ezzel párhuzamosan az Állami Nőiipariskola kézimunka-tanítónői tanfolyamát végezte.

Egész életre szóló kutatói tevékenységéhez a döntő indítást a Teleki Intézet Táj- és Népkutató Osztálya által 1943-ban szervezett, gyűjtésre felkészítő tanfolyam, majd az azt követő erdélyi gyűjtőmunka adta. A kutatótábor követően tanára, Újvári Béla és felesége, Kerékgyártó Adrienne által nyújtott útmutatásoktól ösztönözve, 1946-ban önállóan is elkezdett gyűjteni Baranyában. A felkutatottakból állította össze 1947-ben, a Képzőművészeti Főiskola V. éves hallgatójaként szakdolgozatát: „Szökrönyök Sumonyból és Cserdiből” címmel.

Gyűjtési eredményei alapján kapott megbírást 1947 őszen Vargha Lászlótól, a Néprajzi Múzeum főigazgatójától a Bútorgyűjtemény kezelésére. Tőle kapta az első útmutatást a rábízott tárgyak művészettörténeti vonatkozásairól, és biztatást a bútorok szerkesztésmódjának tanulmányozására. A múzeumi munka megkezdésével párhuzamosan, a szükséges szakismeret megszerzésére kezdett tanulmányokat az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, majd 1950-ben muzeológusi képesítést nyert néprajzból és újkori művészettörténetből.

Néprajzi, művészettörténeti, illetve az ezekhez kapcsolódó régészeti stúdiumai során körvonalazódtak a későbbiekben is követett tudományos célkitűzései. Mindenekelőtt a történeti vizsgálódást tartotta alapvetően fontosnak a többségükben a közelmúltból megőrzött népi emlékek jobb megértéséhez, és a hozzájuk vezető alakulástörténet minél hitelesebb megrajzolásához. Ehhez elengedhetetlennek vallotta az egész Európára – vagy ahol kellett, távolabbra is – kitérítő összehasonlító kutatást, kiterjesztve azt a társadalom minden rétegére; de ugyanígy fontosnak tartotta a minél sokoldalúbb forrásfeltárást is.

A bútorművesség kutatását korán összekapcsolta a népi faipar kutatásával, első jelentősebb eredményei is ehhez kapcsolódtak: sikerült megtalálnia és élő gyakorlatban szemlélnie Szuhahután az egyik legrégebbi szerkesztésű bútorarabunk, az ácsolt láda készítését.

Figyelmét javarészt a *bútorművesség, lakáskultúra* kötötte le, emellett a *népművészet* egészét érintő kérdések is foglalkoztatták, így munkáiban a három témakör általában elválaszthatatlanul kapcsolódott egybe; a jelenségek kialakulásának a megértése, a mához vezető történeti folyamat rekonstruálása érdekében mind mélyebbre igyekezett visszatekinteni a múltba. Ez vezetett a kandidátusi értekezése megírásához, amelyben *A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei* címmel a fejlődés legkorábbi, a XII-XIV. századig ívelő szakaszait rajzolta meg.

A népi lakásberendezéssel kapcsolatos kutatásai ismeretében 1970-ben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Muzeológiai Osztályának vezetésével bízták meg, s 1978-ig, nyugdíjba vonulásáig az ott eltöltött évei számtalan újabb és újabb, főként gyakorlati feladattal teltek. Nyugdíjba menetelét követően, 1979 januárjától kezdődően meghívták a Képzőművészeti Főiskolára, majd az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Folklor Tanszékére és a Tárgyi Néprajzi Tanszékre.

Csilléry Klára munkássága során a bútorművességre és a népi faiparra vonatkozó ismereteinket három vonatkozásban bővítette: a *technológia, a készítő központok* és az *árusítás* vizsgálatával, beleértve ez utóbbiba a termelők és a fogyasztók közti kapcsolatokat is.

Az egykori faipari gyakorlatról Szuhahután szerzett ismeretek ösztönözték a korábbi faipari szerszámok, szerszámgyűjtések, az

ezen alapuló technológia alakulástörténetének és periodizációjának végiggondolására, szembesítve azt a nyelvtudomány által feltárt finn-ugor eredetű szókészlet, illetve az ótörök és korai szláv, továbbá a német és francia eredetű jövevényszavak idevágó csoportjával.

A népi bútorkészítés központjait illetően igyekezett az egykori magyarországi centrumokból minél többnek a meglétére rámutatni, meghatározva egyedi stílusukat, és készítményeik számbavételével vázolni az idők folyamán bekövetkezett stílusváltásokat: írt a hódmezővásárhelyi bútorművességről, az országosan kiemelkedő jelentőségű komáromi vásárokozó asztalosságról, a hartai festett bútor-készítésről és a palóc bútorokról.

A lakáskultúrával kapcsolatban közelebbről két kérdéskör foglalkoztatta: egyrészt egyes, a fejlődés és az összefüggések megértésére nézve kulcsfontosságú bútoraraboké, másrészt pedig a lakásberendezés és lakásmódé. Meghatározta az ácsolt láda helyét a más konstrukciójú ládák között, a Néprajzi Múzeumba került kercaszomori *ácsolt ágycsónak* kapcsán a magyar néprajzi szakirodalomban ilyen szempontból addig nem méltatott középkori fal- és táblaképekre támaszkodva megmutatta, hogy az ácsolt ágycsónak középkori lakáskultúránk-ból maradt fenn, s egy régebbi, általánosabban elterjedt tárgytípus képviselője.

Ugyanígy alaposan dolgozta fel a tálcaasztalt, az asztalszék és a magas asztal váltásának az alakulásmenetét. Bemutatta, hogy a

bútorváltás az eltérések ellenére, Magyarországon is más európai népekhez hasonlóan ment végbe, hangsúlyozva, hogy *„fokozottabban kell bevonnunk más népek rendelkezésre álló anyagát, mert csak az általános fejlődés ismeretében olvashatunk biztosan saját adalékainkból”*.

Legkorábbi bútoraink közül a talpas bölcsoře, majd a csuklós támlájú padra vonatkozó kutatásait összegezve az európai diffúzió útvonalaira, az elnépiesedés folyamatára mutatott rá.

A népművészet kérdései kezdettől fogva érdekelték, idevágó új gondolatokra a bútorok tanulmányozása indította, másrészt stílustörténeti alapvetésen nyugodott nem egy, a magyar népi bútorművesség múltját illető és lényegében az ipartörténet körébe sorolható következtetése is.

Munkássága korai szakaszában fogalmazódott meg benne annak gondolata, hogy megkísérelje megrajzolni a *magyar népművészet* történetét. Ilyen irányú próbálkozásra nem csupán a magyar néprajzkutatásban, de másutt Európában sem került sor.

A Néprajzi Múzeumban tartott „Barokk a magyar népművészetben” című konferenciára

készült előadások 70. születésnapját köszöntötték. „Terveim természetesen mindezen túl, továbbra is vannak – írta ekkor – minthogy magamnak az idők folyamán elvégzettek főként a hiányosságokat, a megoldatlanul hagyott problémákat, félbemaradt munkákat juttatják eszembe, elsősorban régi adósságom szeretném törleszteni. Ezért elkészíteni óhajtom, idevágó kiterjedt anyaggyűjtésem alapján, a Szuhahuta (Mátraalmás) népi faiparát bemutató kötetet, megőrkítve benne azt a már történelemmé vált középkorias jellegű faipart és a vele járó életformát, amit magam saját szememmel láthattam még, sőt némiképp át is élhettem.”

Betegségében, tudatában sorsával, tudatosan készült a saját maga által meghatározott program szerint arra, hogy befejezhesse mindazt, ami egyáltalán befejezhető. És elment úgy, hogy adóssai maradtunk immáron soha nem nyújtható gesztusokkal, nagyobb odafigyeléssel, önzetlen segítőkészsége némi viszonzásával. Lemásolhattuk volna türelmét, odaadását, elkötelezettségét, ahogyan lektorálta napjaink néprajzi irodalmának nagy részét, megfelelőhennék Neki szakmai tisztességben.

Klára Csilléry (1923-2002)

Hungarian ethnography lost one of its most significant researchers, Klára Csilléry. Between 1942 and 1947 she studied at the School of Arts but carried out ethnographical researches in Transylvania as well. Due to the results of these researches she was appointed head of the furniture collection at the Ethnographical Museum in 1947, three years later she obtained degrees in ethnography and art history at the Loránd Eötvös University in Budapest.

In 1970 she became head of the Museology Department of the Open-Air Museum and after retiring in 1979 she started giving lectures at the School of Arts and at the Loránd Eötvös University in Budapest. During her career she expanded ethnographers' knowledge of furniture craftsmanship in three aspects: technology, the makers' centres and selling including the connections between the producers and the consumers. She took interest in folk decorative art, especially in the theme of dominant pieces of furniture but was equally interested in the questions of folk art. From her early career she tried to draw the history of Hungarian folk art which nobody had ever done before.

Gémes Balázs (1939-2002)

Vargyas Gábor

Amikor Gémes Balázstól a néprajzi szakma és a barátok nevében végső búcsút veszek, a fájdalomosan korai halál miatt érzett megrendülésen túl mindenekelőtt a keserűség tolu fel belőlem. Íme egy ember, akit szerettünk tisztességéért, tartásáért, a hódmezővásárhelyi és orosházi „célszörű szegény embörök” ízes beszédét és habitusát őrző igaz emberségéért; akit becsültünk tudásáért, a közelmúlt általa nemcsak tudományosan megismert, de megélt, belülről megtapasztalt népi kultúrájára vonatkozó élményeiért és ismereteiért, tudományos teljesítményéért, valamint az emberi és szakmai boldogulásért vívott szűnni nem akaró küzdelmeiért... – ám aki mégis egész életében az élet árnyékos oldalán állt. Aki – talán a mi hibánkól is – többnyire egy szál magában vívta meg harcát mindazért, amit fontosnak tartott: a tudásért, a szakmáért, az igazságért, az ügyért – kollégáival, feletteseivel, munkaadóival, a hivatalos hatóságokkal, és mindenek előtt talán önmagával, hogy aztán minden egyes kudarcot újabb és újabb elszánás kövessen; aki egyszemélyes intézményként egész életében megszállottan gyűjtötte a számadó juhászok, a bugaci zugpálinkafőzők, az ozorai szenesvizet-öntő paraszt-asszonyok, a falusi „angyalcsináló” bábák és

a faluszéli cigánytelepek világának, mindekelőtt a népi ember- és állatgyógyászatnak pusztuló emlékeit, az általa szinte fétiszált anyagot; és aki a sors különös akaratából, kegyetlen fintorából most mindezt a páratlan tudást, amit egy életen keresztül szekérdékszámba hordott össze, a sírba viszi magával.

1974-ben, harmadéves egyetemi hallgató koromban ismerkedtem meg vele, az általa szervezett szakályi gyűjtőtáborban. Balázs két évvel korábban került Szekszárdra muzeológusnak: tájházat építeni, raktárt rendezni, kiállítás készíteni, közművelődést szervezni, hogy aztán, 24 évnvi odaadó szolgálat után, onnan kényszerüljön – méltatlanul korán és méltatlan körülmények között – nyugdíjba. A tájház szervezése volt egyik első szekszárdi feladata. A táborban vagy húszan voltunk pesti néprajzhallgató egyetemisták. Ahogy az ilyenkor lenni szokott, a munka mellett a szórakozásra is találtunk alkalmat; a késő esti fekvést még késeibb, és főleg nehéz ébredések követték. Balázs mindezt, ha nem is örömmel, de jólelkű megértéssel tűrte. Még ma is hallom és látom magam előtt, amint reggel nyolc óra körül kétségbeesetten próbál lelket verni belénk tálcán behozott, csilingelő szilvóriumos kupicák seregével: „Gyerökök, keljetök már föl”. A Kapos-Koppány menti tájház jó néhány évvel később (1981), érdekek és ellenérdekek ütközése közepette, többször az anyagi elle-

hetetlenülés szélén, vádaskodásig menő légkörben, emberfeletti erőfeszítések közepette, nagy szakmai sikert aratva felépült, hogy mintegy két évtizeddel később, a múzeumi szervezet leépülését követően mindannyian, akik a létrehozásában részt vettünk, megérjük: az összedőlés határán lévő épületet be kell zárni. Balázs ekkor újra nekiveselkedett, időt-fáradtságot nem kímélve megmentette az épületet, kitarozta, újra rendezte. A múzeum pedig

azóta is zárva van, azóta már ismét lerobbánban, működési költségekre, gondokra, odafigyelésre, egy új feltámadásra várva... Mintha ez a tájház Gémes Balázs örökös küzdelmeiből, kudarcokból és újrakezdésekből álló életét, néprajzos-muzeológusi működését szimbolizálná: ez foglalja keretbe, ennek „köszönhet” fejelem és „Szocialista kultúráért” érdeméremet egyaránt, és félek tőle: ennek „köszönhet” megrokkant egészségét is.

A szakályi táborbéli beszélgetések során barátkoztunk össze egy életre. Sokat és szívesen mesélt. Az ELTE néprajz, történelem és régészet szakjain 1958-65 között folytatott tanulmányokat; a Néprajz Tanszéken Tálasi Istvánnál tanult, Voigt Vilmos, Kriza Ildikó, Petánovics Katalin, Szentpéteri Zsóka, Dömötör Ákos, Sarosác György, Békefi Margit, Heleszta Sándor és Novák Ferenc „Tata”, a koreográfus voltak többek között az évfolyamtársai; itt ismerte meg feleségét, Maricát (Vámos Máriát) is. Aztán Balázs régész lett Székesfehérvárott (1962-64), illetve néprajzos Kecskeméten (1964-65). Az egyetem elvégzése után Kiskunfélegyházára került (1966-67), amit újfent Kecskeméten 5 éves történelemtanári kitérő követett (1967-1972). Ez idő tájt a nyári szüneteket használta fel néprajzi gyűjtésre, bejárva a Mezőföld, Somogy, Zala, Göcsej, Hetés és Bodrogek térségeit.

Amikor 35 éves korában Szekszárdra került, már komoly szakmai múlttal rendelkezett. Mögötte volt a bugaci Szabadtéri Múzeum felépítése, és néhány témában az egész országra kiterjedő gyűjtés. Kutatóként, tanárként, városi értelmiségiként is megőrizte ízes ő-zó beszédét, a pusztákon eltöltött gyermekkor során beléltatódott népi viselkedésmintát. Talán ennek köszönhetően is nagyon értett az egyszerű emberek nyelvén. Ennek köszönhetette, hogy Bugacon, az 1960-as évek közepének fagyos politikai légkörében olyan tabutémával is tudott foglalkozni – regényes körülmények között – mint az illegális pálinkafőzés! De Balázst már ekkor valójában egy nagy téma, a népi orvoslás, azon belül is elsősorban a *születésszabályozás* kérdése érdekelte igazán. A téma fontosságát a néprajzi kutatás előtte nem, vagy alig ismerte fel. A születésszabályozásra vonatkozóan elképesztő anyagismerete volt, amit többek között az általa igen tudatosan megszervezett, működtetett és kiaknázott önkéntes Népi Orvoslási Topográfia gyűjtőhálózat ugyancsak általa írt kérdőív-sorozataiból, ápolónőktől, bábáktól, helyi káderektől szerzett. Érdeklődése azonban nem állt meg a pusztai néprajzi anyaggyűjtésnél. A témának folklorisztikai-társadalomnéprajzi-demográfiai-jogi-vegyészeti-képzőművészeti vetületét is ismerte: a kánonjogot tanulmányozta, hogy megtudja, hogyan változott a keresztény felfogás arról a kérdéstről, mikortól van lelke a magzatnak; végigbongészta a Corpus Jurist,

hogy megtudja, hány hónapos kortól számít bűnnek a magzatelhajtás; és foglalkozott a születésszabályozáshoz kapcsolódó hiedelmek képi ábrázolásával. Erdélyt járva az ő hatására mentem el megnézni 1976-ban a guraszádi templom már Viski Károly által megírt *Utolsó Ítélet* freskóját, ahol a gyermekeit elcsináló anya túlvilági büntetését a néphit szellemében szenvedni el: feltálatják neki gyermekeit tálcán, hogy megegye azokat.

A tudomány örök kárára az a típusú kutató volt, aki legnagyobb örömét az anyaggyűjtésben, egy téma fokozatos megismerésében és elmélyítésében leli, s amikor a felfedezés öröme túlvan, a megírást mindig későbbre halasztja. Mondhatnám úgy is, amilyen könnyen és érdekesen beszélt, olyan nehezen írt. Örökös baráti perben álltunk emiatt egymással. Akárhányszor találkoztunk, emlékeztettem arra, mi az, amit meg kellene írnia, mi az, amivel még tartozik. Hisz már élete fő művét, az MTA Néprajzi Kutatócsoport Documentatio Ethnographica sorozatában megjelent *A népi születésszabályozás (magzatelhajtás) Magyarországon a XIX-XX. században*-t is úgy könyörögtem – zsaroltam – erőltettem ki belőle (még ha nem is én voltam a sorozat szerkesztője), s én tudtam a legjobban, hogy ez Balázs legálább még egy, de lehet, hogy két kötetnyire tervezett anyagának csak az első része. Egyszer, néhány évvel ezelőtt – akaratomon kívül – nagyon meg is bántottam. Azt találtam mondani neki, hogy nincs sok idő hátra, csinálja meg már végre, nehogy úgy járjon, hogy végül is magával viszi a sírba az egészet... Baráti nyomásgyakorlásnak szántam, s akkor még nem tudtam, de ő már valószínűleg igen, hogy a halálos kórral küzd. Most már hiába bánt, késő. Bár ne lett volna igazam! Csak az vigasztal, hogy néhány hónapnyi hűvösebb távolságtartás után barátságunk ugyanolyan felhőtlené vált, mint korábban volt.

Ekkor, élete és munkássága utolsó periódusában figyelmét már újabb téma, újabb egyszemélyes vállalkozás kötötte le: a *cigánykutatás*. Noha ez irányú érdeklődése régi keletű, s egészen 1970-ig, a gyulai múzeumbeli cigánykutatásig nyúlik vissza (Balázs mindig is szívesen gyűjtött cigányok között, akik a magyar népkultúra archaikus rétegét őrizték meg a folklór legkülönfélébb ágaiban, népzeneben, néptáncban, népköltészetben, néphitben és orvoslásban), cigánykutatói munkássága valójában nyugdíjba menetele (1996) után teljesedett ki. A tőle megszokott energiával létrehozta a *Romológiai Adatbázist*, ami alighanem az egyik legteljesebb ilyen típusú gyűjtemény Magyarországon, majd létrehozta a szekszárdi Romológiai Kutatóintézetet, és annak kiadványsorozatát, a *Romológiai Kutatóintézet Közleményei*-t, illetve a *Studia Minoritatum*-ot; végül két évi (1995-97) kaposvári, zsámbéki és pécsi főiskolai-egyetemi romológiai óraadó

tanárkodás után 1998-ban a Pécsi Tudományegyetem újonnan alakult Romológia Tanszékén lett tudományos munkatárs, illetve a szekszárdi Illyés Gyula Pedagógiai Főiskolán óraadó tanár, ugyancsak a romológia tárgykörében. Úgy tűnt, végre minden rendben lesz, Balázs révbe ért, s csak a tudományos munkára koncentrálna. A felhalmozás, az anyaggyűjtés éveitől után elkövetkezik a betakarítás ideje is.

Aztán villámcsapásként ért a hír: beteg. Mindannyian tudtuk, nincs sok idő hátra már a számára. Balázs nem akart tudomást venni a dologról. A halála előtti utolsó nap reggelén bent voltam nála a Kékgolyó utcai onkológiai klinikán. Kérte, hogy Móser Zoltán újonnan megjelent könyvét, *Az ősök udvarában*-t, amiről korábban egy őt érdeklő téma miatt beszéltem neki, vigyem be. Olvasni szeretné. – „Hogy vagy”? „Közép-vacakul” – kaptam a már megszokott választ. Majd a betegségére terelődött a szó: „Nem félek a haláltól” – mondta, erősen a szemembe nézve. „De tudnom kell, hogy mire számítsak”. Nem volt már idő rá, hogy megtudja. Onnan jöttem rá, az orvosok rég feladtak minden reményt, hogy hónapokkal korábban kivették abból a kísérleti csoportból, amelyben egy új, rák elleni gyógyszert próbáltak ki. De senkinek sem volt lelkijére ahhoz, hogy kimondja: ennyi adatot meg neki mindössze, nem több. Tegnap lett volna 62 éves.

Drága Barátom! Ha Isten nem éltethetett tovább Téged, nyugodj most már békében mindörökké. Találd meg a nyugalmadat, amelyben oly kevéssé volt részed itt, s ha van Földön túli élet, kérlek, tarts meg bennünket jó emlékezetedben. Nagyon szerettünk. Szegényebbek lettünk nélküled.

(Elhangzott 2002. május 14-én Szekszárdon, Gémes Balázs temetésén.)

Balázs Gémes (1939-2002)

Balázs Gémes died at the age of 62. He was a museologist and an ethnographer. He graduated from ELTE Budapest with degrees in History, Archaeology and Ethnography. His career was full of changes and challenges: he worked as an archaeologist, teacher and ethnographer as well. He took part in creating an open-air museum in Bugac and a regional ethnographic collection of the Kapos-Koppány region in Szekszárd. His special field of interest was traditional medicine and healing with a special focus on contraception, which was rather ignored by researchers. He studied his subject from all possible aspects of arts, law, sociology or chemistry. Although he was excellent at collecting and processing material, he was quite procrastinating in organising and publishing. In the last stage of his career his attention was turned toward romology, the study of the Gypsies living in the region. He was not able to finish his research and publications as he died of cancer at the age of only 62.

Farkas József (1931-2002)

Cservenyák László

Napra pontosan egy évvel ezelőtt 70. születésnapjára készültünk itt, az általa alapított Szatmári Múzeumban. Az udvaron szépen faragott fejfa őrzi a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei múzeumalapítók neveit. Megálltunk egy pillanatra és emlékeztünk. Egy oldal azonban üres volt. Jóska megsimogatta, könny csillant a szemében, s azt mondta: – Fiam, ez az én helyem.

Gyorsan elhessegettük a gondolatot, hiszen 70 évesen is ugyanazzal az eredeti, hamisítatlan „farkasjós-kás” habitussal, akcentussal üdvözölte az ünneplésére összegyűlt másfél-száz barátját, családját, kollégáját, születésnapjára megjelent kötetének szerzőit.

Akkor nem is sejtettük (talán csak ő), hogy ez az utolsó közös ünnep, hogy egy parányi sejt, – mely kilépett a rendből – elpusztítja az erőset, a jobbra törekvőt, a mindig nyughatatlant, a kutatót, a Szatmárról mindent tudót.

És most vége. Vége az ünneplésnek, vége a kutatásnak, az írásnak, a baráti vitáknak. Vége a betegségnek, vége a kórházi kezelésnek, vége a reménynek, vége az életnek. Sokszor haloltam tőle: „Negyvenhárom halottam van a szalkai temetőben, apám a negyvenharmadik.” És most ő lett a negyvennegyedik.

Kiváló elődöm, dr. Farkas József szinte néhány év alatt országos rangra emelte azt a múzeumot, amelyet ő létesített, s Szatmárra, Mátészalkára irányította tudós kutatók érdeklődését. Az általa rendezett tudományos konferenciák bizonyították, hogy hazánk „végvidékén” is lehet magas szintű szellemi életet teremteni. Múzeuma, könyvei és tanulmányai szülőföldje iránt érzett tiszteletének és szeretetének szép példáiként állnak előttünk. Ragaszkodása ahhoz a földhöz, amelyben ősei nyugszanak, hűsége hazájához, annak múltját becsülő, jelenét vállaló és azért élt embert állítja elének.

1931. július 8-án született Mátészalkán. A Debrecenben 1949-ben kitüntetéssel érettségizett ifjú pedagógusi pályára készült, de az akkori idők „káderigényének” megfelelően építészmérnök lett a Budapesti Műegyetemen. A humán tárgyak iránti vonzódása olyan erős volt, hogy fél év múltán már Debrecenben volt, ahol magyartörténelem szakosként folytatta tanulmányait. A honismeret iránt fogékony diák – kiváló tudóstanárai révén – a néprajzi stúdiumokra irányította a figyelmét. A népelet jelenségeit magával vitte szülőföldjéről, a hagyományos népi kultúra benne élt, a paraszti társadalom számára eleven valóság volt, s így vonzódása ahhoz a tudományhoz, amelynek ez a világ a témája, belső igényből, ösztönösen fakadt.

Az egyetemi évek alatt tudatosan készült a tudományos kutatásra. Nagyszerű gyűjtő volt, kiválóan mozgott a terepen, a parasztságnak

az akkor minden – városból jövő nadrágos – idegent bizalmatlanul fogadó időszakában is könnyen utat talált a vele egy hangon szóló és érző szatmári emberekhez.

Farkas József ígéretes egyetemi éveit hosszú évekig kallódott, sem néprajzos, sem tanár nem lehetett. Könyvtárosi állást vállalt Nyíregyházán, majd Kocsordon tanító, később Mátészalkán technikai tanár. Nem lehetett „csak” néprajzos. Amit mások ebben a minőségben, munkaidőben végeztek, ő azon túl, szabadidejében, munkaidő után. Az ilyen körülmény másokat bizonyára letört volna. Farkas Józsefet jól jellemzi nyilatkozata: „Ez így, utólag nézve szerencsés korszakom volt, mert Szatmár valamennyi falujában élnek tanítványaim és ez egy hatalmas háttér a gyűjtőmunkához...” Így gyűjtött, gyűjtetett tárgyakat, néprajzi és művelődéstörténeti emlékeket. Gazdag gyűjteményt hozott létre, amelyet nyolc éven át – szinte hihetetlen – 18-szor költöztettek át egyik helyről a másikra, míg végül 1975-ben a mai, végleges helyére került, s nemcsak joggal, de jóleső érzéssel is mondhatta: „csináltam egy múzeumot”.

Nem is akármilyen múzeumot csinált, hiszen nemcsak országosan, hanem Európában is híressé vált a Szatmári Múzeum páratlan székgyűjteménye. A múzeum azonban nemcsak kiállítóhely, tárgyak gyűjteménye. A Szatmári Múzeum különösképpen nem az. Farkas József szellemi pezsgést indított el. Elkövetkezett a feldolgozás, publikálás időszaka is. Ez volt életének újabb periódusa. A szatmári népelet kutatásában elődjének és példaképének *Luby Margitot* tekintette, akinek a munkásságát szintén a szülőföld iránti rajongás határozta meg.

Hagyta adatközlőit beszélni, azok szavait idézte, ízes szatmári nyelven közölte leírásait. Minden munkájában érződött a szatmári emberhez, a tájhoz való kötődés. Egy-egy szubjektív megnyilvánulás még a tudományos írásaiban is megfigyelhető. Pontos, szakszerű adatokat közölt, de nem szárazon, hanem szépirói stílusban, amelynek a táplálója a szatmári hagyomány, a Szamos és a Túr vidékének népi nyelve. A távlatokban való gondolkodás, a szomszédos területekre, s tágabban Európára való kitekintés igényét egykori tanárától, *Gunda Béla* professzortól kapta.

Néprajzi kutatásainak egyik jelentős eredménye az Ecsedi-láp vidékének gazdálkodásáról írt munkája. A doktori disszertációjaként – *summa cum laude* – értékelt mű nagy szakmai elismerést hozott a szerzőnek. A nagyobb ívű munkák mellett több száz rövidebb, olykor néhány oldalnyi írást is publikált. A néprajz bármelyik témakörében járatos volt. Olyan új adalékokat tárt fel a szatmári népeletről, amelyet senki nem vett észre előtte. De mennyi minden mással is foglalkozott még!?! Írt történeti, közművelődési, társadalompolitikai cikkeket és számos

tanulmányok beillő megnyitót, ünnepi beszédet. Szűkebb hazájának Szatmárnak, s benne Mátészalkának polihisztorja volt.

Nem vonult el a múzeum csendjébe, rendkívül dinamikus egyéniséggel állandóan benne élt városának kulturális életében. Nála mindenki megfordult, ő mindenkit szívesen fogadott, kalauzolt és külföldön is a szatmári népkultúrájának a követe volt. Mindig előre tekintett – a múzeum mindenek előtt.

A néprajzi nagytárgyak gyűjteménye, az európai színvonalú, látványnak is nagyszerű körpanorámás székérszín, a székermúzeum valósággá vált.

Kölcseyt idézem végül: „Az, ki életében sokat érzett és gondolkozott: s érzeményeit és gondolatait nyom nélkül elröppenni nem hagyta: oly kincset gyűjthetett magának, mely az élet minden szakában, a szerencse minden változásai közt gazdag táplálatot nyújt lelkének.” – Ilyen volt Farkas József. Írásaiban, szekerében, összegyűjtött tárgyaiban tovább él közöttünk.

József Farkas (1931 - 2002)

József Farkas was born in Mátészalka in the north-east of Hungary. He always wanted to deal with ethnography but after he graduated from Debrecen University as a teacher of History and Literature, at first he was not allowed to be an ethnographer, so he took up teaching, he worked as a librarian and in his free time he started to collect material, stories and traditions among the rural population of his native region Szatmár. He succeeded in establishing the Museum of Szatmár based upon his finds, which soon gained nation-wide recognition due to his devoted activities in collecting and publishing local heritage. His collection of chariots is quite unique in and outside Hungary as well. In his PhD dissertation he was dealing with farming in the Ecsedi-láp (a marshland) region. He was a renowned publicist in an enjoyable literary style and a chief participant and motivator of Szatmár's cultural and educational life.

A Pulszky Társaság hírei

Elnökségi ülés (április 11.)

A testület tájékoztatást hallgatott meg a 2002-ben várható pályázati támogatásokról és egyéb bevételekről, és meghatározta a legfontosabb, feltétlenül tervezendő és vállalt kiadásokat.

Ezt követően a *Magyar Múzeumok* kiadási és terjesztési kérdéseivel foglalkozva, ezer példányban állapította meg az egyes számok alapmennyiségét, és szorgalmazta a remittenda kedvező áron történő forgalmazását különböző területeken.

Az elnökség Sári Zsoltot megbízta a Társaság honlapja felelős szerkesztői teendőivel, és felkérte, hogy miután a tagozatok vezetőivel egyeztetett, a választmány júniusi ülésén, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban adjon tájékoztatást az eredményekről és a gondokról.

Elnökségi ülés (május 9.)

A testület örömmel üdvözölte a Római Magyar Intézet kezdeményezését Pulszky-emléktábla állítására és úgy döntött, 100.000 forint támogatást nyújt hozzá.

A Timárné Balázs Ágnes emlékére készül műtárgyvédelmi kötet megjelentetése érdekében az elnökség segítséget nyújt a szükséges források előteremtéséhez.

A testület tudomásul vette a Múzeumok Majálisa, valamint a választmány júniusi ülésének programjáról szóló tájékoztatást.

Örömmel nyugtázta az életrajzi lexikon munkálatainak állásáról adott beszámolót, támogatva azt az elképzelést, hogy a további gyűjtő és feldolgozó munka a már beérkezett gazdag anyag alapján később is folytatódjon.

Az elnökség öt fő részvételének finanszírozását javasolja a NKÖM Múzeumi Osztályának a novemberi „Kultúra és Turizmus” konferencián.

Elnökségi ülés (június 13.)

A testület a Társaság által alapítandó díj tervezetének elkészítésére különbizott-

ság kiküldését javasolja a választmánynak és a testület elé terjeszti jóváhagyásra „Az év múzeuma” pályázat bíráló bizottságának módosítási javaslatait.

Örömmel fogadta a Szlovák Múzeumok Szövetsége elnökségének kezdeményezését és felkérte Matskási István elnököt ennek megszervezésére június 28-án. A Cseh Múzeumi Szövetség által október közepén rendezendő konferencia kapcsán Cseri Miklós alelnököt bízta meg, hogy egyeztessen az NKÖM és az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága illetékeseivel.

A második félévi ülések időpontját az alábbiak szerint határozta meg: szeptember 5-e, október 10-e, november 7-e és december 5-e (elnökség), december 5-e (választmány).

Választmányi ülés (június 13.)

A testület meghallgatta és tudomásul vette Deme Péter ügyvezető elnök összefoglalóját az első félévben végzett munkáról és tájékoztatását a pénzügyi helyzetről. Felkért minden érintettet, hogy a gazdálkodásban továbbra is törekedjenek az ésszerű takarékosságra.

A Múzeumok Majálisa kapcsán megbízta Matskási István elnököt, hogy kezdeményezzen egyeztető megbeszélést az NKÖM Múzeumi Osztálya és a Magyar Nemzeti Múzeum vezetőivel.

Egyetértett „Az év múzeuma” pályázat bíráló bizottsága és az elnökség javaslatával, hogy a jövőben három kategória szerepeljen a kiírásban (országos és megyei; országos gyűjtőkörű szak, tematikus és területi múzeumok, muzeális gyűjtemények és kiállítóhelyek), a fődíj pedig kategóriánként 1,5 millió, 1 millió és 0,5 millió forint legyen.

A választmány a Társaság honlapjának folyamatos frissítését fontosnak tartva felkérte a tagozatok vezetőit, hogy lehetőleg személyesen biztosítsák a szükséges információkat, Deme Péter ügyvezető elnök pedig tárgyaljon Kotzián Orsolyával a felelős szerkesztői feladat ellátásának feltételeiről.

Az elnökség javaslatát támogatva különbizottságot állított fel a Társaság által alapítandó díj feltételeinek kidolgozására, elnökül Viga Gyulát, tagként Poroszlai Ildikót és Nagy László Gábort kérve fel azzal, hogy a választmány decemberi üléséig dolgozzák ki javaslatukat.

A testület tudomásul vette Kovács Judit tájékoztatását az 1999-es közművelődési konferencia kötetének megjelenéséről és a júniusi konferencia előkészületeiről, Sári Zsolt információját az októberi konferencia szervezéséről, Deme Péter tájékoztatását két továbbképzési program akkreditációra történt benyújtásáról és Matskási István információját a Szlovák Múzeumok Szövetsége elnökségével június 28-ra tervezett találkozóáról.

Köszönettel nyugtázta Petercsák Tivadar bejelentését, amely szerint „Az év múzeuma 2001” kitüntető címet elnyert egri Dobó István Vármúzeum vállalja a Társaság soron következő közgyűlésének házigazdai szerepét 2003 márciusában.

Együttműködési megbeszélés (június 28.)

A Szlovák Múzeumi Szövetség kezdeményezésére a Társaság képviselői Esztergomban megbeszélést folytattak az együttműködés lehetőségeiről, a tervek jövőbeni egyeztetéséről. A dr. Iveta Zúskínová és dr. Matskási István elnökök által vezetett ülésen tájékoztatást adtak egyesületeik munkájáról; a házigazdák felkért szakmai korreferensei: Holport Ágnes (NKÖM), V. Fodor Zsuzsa, Németh József (Veszprém megye) és Zomborka Márta (Vác) ismertették a magyar múzeumügy és önkormányzatiság összefüggésének jelenlegi struktúráját, annak változatos képét. *(Részletesebb beszámolót közlünk e számunk 45-46. oldalán.)*

E számunk szerzői

- Ádám Ferenc (1961)
történész
muzeológus
Erdős Renée Ház
Budapest
- Árva Anita (1975)
biológia-környezetvédelem
szakos tanár
népművelő
Magyar Természettudományi
Múzeum
Budapest
- Bajzáth Judit dr. (1964)
tanár, népművelő
PhD
főosztályvezető
Magyar Természettudományi
Múzeum
Budapest
- Balázs György dr. (1951)
etnográfus
kandidátus
főigazgató-helyettes
Néprajzi Múzeum
Budapest
- Bencze Zoltán (1958)
régész
osztályvezető
Budapesti Történelmi Múzeum
- Berkecz Mária (1956)
közgazdász
volt ügyvezető igazgató
Millenáris Kht.
Budapest
- Cseri Miklós dr. (1957)
etnográfus
PhD
főigazgató
Szabadtéri Néprajzi Múzeum
Szentendre
- Cservényák László dr. (1961)
etnográfus
PhD
igazgató
Szatmári Múzeum
Mátészalka
- Csorba Csaba dr. (1946)
történész, régész, levéltáros
főiskolai docens
ELTE Tanárképző Főiskolai Kar
Budapest
- Dávid Ágota (1978)
egyetemi hallgató
Budapesti Közgazdaság-
tudományi
és Államigazgatási Egyetem
- Deme Péter dr. (1950)
történész
főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest
- F. Dózsa Katalin dr. (1942)
művészettörténész
főigazgató-helyettes
Budapesti Történelmi Múzeum
- F. Petres Éva dr. (1927)
régész
ny. igazgatóhelyettes
István Király Múzeum
Székesfehérvár
- Facsády Annamária dr. (1951)
régész
igazgatóhelyettes
Budapesti Történelmi Múzeum
Aquincumi Múzeum
- Felföldi Zita (1969)
tanár, antropológus
kulturális menedzser
Magyar Természettudományi
Múzeum
Budapest
- Gedai István dr. (1934)
numizmatikus
kandidátus
ny. főigazgató
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest
- H. Bathó Edit dr. (1956)
etnográfus
igazgató
Jász Múzeum
Jászberény
- Kapitány Orsolya (1955)
etnográfus
főmuzeológus
Rippl-Rónai Múzeum
Kaposvár
- Katus Magdolna (1967)
geológus
muzeumpedagógus
Magyar Természettudományi
Múzeum
Budapest
- Klug Ottó dr. (1934)
vegyésmérnök
kandidátus
könyvtárvezető
Országos Műszaki Múzeum
Öntödei Múzeuma
Budapest
- Kócziánné Szentpéteri Erzsébet
dr. (1941)
etnográfus
főosztályvezető
Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma
Közgyűteményi Főosztály
Budapest
- Kovács Gábor (1955)
népművelő, könyvtáros
közművelődési osztályvezető
Munkácsy Mihály Múzeum
Békéscsaba
- Kriston Vízi József dr. (1953)
etnográfus
kiállítási és PR titkár
Néprajzi Múzeum
Budapest
- Kustár Rozália (1974)
régész, etnográfus
muzeológus
Viski Károly Múzeum
Kalocsa
- Láng Orsolya (1974)
régész
muzeológus
Budapesti Történelmi Múzeum
Aquincumi Múzeum
- Lantosné Imre Mária dr. (1943)
etnográfus
főmuzeológus
Janus Pannonius Múzeum
Pécs
- Sedlmayr János (1932)
építész
ny. vezetőépítész
Állami Műemlékhelyreállítási és
Restaurálási Központ
Budapest
- Sedlmayr Krisztina dr. (1960)
etnográfus
főmuzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest
- Selmecei Kovács Attila dr. (1942)
etnográfus
a néprajztudomány doktora
főtanácsos
Néprajzi Múzeum
Budapest
- Szabó Júlia dr. (1939)
művészettörténész
kandidátus
tudományos főmunkatárs
MTA Művészettörténelmi Kutató
Intézet
Budapest
- Szoleczky Emese (1960)
történész
osztályvezető
Hadtörténelmi Múzeum
Budapest
- Szu Annamária (1976)
művelődésszervező
Budapesti Történelmi Múzeum
Aquincumi Múzeum
- Tóth G. Péter (1970)
történész
igazgatóhelyettes
Laczkó Dezső Múzeum
Veszprém
- Vargyas Gábor dr. (1952)
etnológus
kandidátus
tanszékvezető docens
Pécsi Egyetem
- Zentai Tünde dr. (1946)
etnográfus, történész
az MTA doktora
főtanácsos
Szabadtéri Néprajzi Múzeum
Szentendre
- Zsidi Paula dr. (1952)
régész
PhD
főigazgató-helyettes
Budapesti Történelmi Múzeum
- Zsolnay László (1969)
művészettörténész
osztályvezető
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Múzeumi Igazgatóság
Solnok

MAGYAR MÚZEUMOK

